

FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

Katedra: Sociálních studií a speciální pedagogiky

Studijní program: Sociální práce

Studijní obor Penitenciární péče
(kombinace):

**VZDĚLÁNÍ OSOB V SOCIÁLNĚ
VYLOUČENÝCH LOKALITÁCH**

**The Education of People in Socially – Segregated
Localities**

Bakalářská práce: 08–FP–KSS– 4042

Autor:

Ondřej Švingal

Podpis:

.....

Adresa:

Diamantová 1907

511 01 Turnov

Vedoucí práce: prof. PhDr. Karel Rýdl, CSc.

Konzultant:

Počet

stran	grafů	obrázků	tabulek	pramenů	příloh
85	24	0	21	26	4 + 1 CD

V Liberci dne: 11. 04. 2009

Prohlášení

Byl(a) jsem seznámen(a) s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracoval(a) samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím bakalářské práce a konzultantem.

V Liberci dne: 11. 04. 2009

Ondřej Švingal

Poděkování

Chtěl bych tímto poděkovat především prof. PhDr. Karlu Rýdlovi, CSc. za odborné vedení práce a jeho věcné připomínky a podněty. Dále bych chtěl také poděkovat řediteli Libereckého romského sdružení Bc. Miroslavu Kotlárovi za možnost provedení průzkumu a za poskytnutí důležitých a podstatných informací. V neposlední řadě děkuji za spolupráci terénním pracovníkům tohoto občanského sdružení, bez kterých by pravděpodobně nebylo možné průzkum realizovat.

Anotace

Bakalářská práce se zabývala problematikou vzdělání u dospělých osob a jejich dětí osob v sociálně vyloučených lokalitách. Cílem práce bylo zjistit úroveň vzdělání těchto osob, jejich uplatnění na trhu práce a názor na význam vzdělávání ve vztahu k uplatnění se na trhu práce. Metodou pro získávání údajů byl řízený rozhovor. Práce je rozdělena do dvou hlavních částí. V části teoretické byla daná problematika zpracována za použití odborných zdrojů. Praktická část práce obsahuje průzkum a jeho zpracování. Následuje závěr, v němž jsou shrnuty výsledky průzkumu. Zjištěné údaje tvoří součást sociální anamnézy (resp. pracovní anamnézy) klientů terénní sociální služby a jsou východiskem pro zefektivnění práce terénních pracovníků Libereckého romského sdružení, kteří s touto cílovou skupinou pracují. Bakalářská práce má tak praktický dopad na práci terénní sociální práce v sociálně vyloučených lokalitách v Libereckém kraji.

Klíčová slova: sociálně vyloučené lokality, vzdělání, uplatnění na trhu práce, nezaměstnanost, Romové.

Resume

Bachelor work deals with educating adults and their children in socially excluded localities. The aim of the work is to find out the level of education and the peoples chances and integration on the job market. The work highlights the opinions on education in relation to chances on the job market. The data was mined using the method of directed dialogue. The work is divided into two main parts. The theoretical part deals with the topic as it is described in professional resources. The practical part includes the research and the analysis. The conclusion sums up the research results. The findings form the social anamnesis (work anamnesis) of clients served by the field social services and form the outcome for a more effective work of field social workers of Liberec Roma association who work with the target groups. The bachelor wok has a practical impact on their work in socially excluded localities in Liberec Region.

Key words: socially excluded localities, education, integration on the job market, unemployment, Roma.

Annotation

Die Bakkalararbeit setzt sich mit der Bildung der Erwachsenen und ihrer Kinder in sozial ausgeschlossene Lokaltäten auseinander. Das Ziel der Arbeit war es die Stufe der Bildung von diesen Leuten auszumitteln, ihre Position auf dem Arbeitsmarkt und ihre Meinung auf die Bedeutung der Bildung in Beziehung zur Position auf dem Arbeitsmarkt. Die Methode für die Analyse war gesteuertes Gespräch. Die Arbeit ist in zwei Hauptteile unterteilt. Im theoretischen Teil ist die Problemstellung mit Hilfe der Fachquellen bearbeitet. Der praktische Teil beinhaltet die Umfrageergebnisse und ihre Analyse. Die Zusammenfassung folgt, in der die Umfrageergebnisse rekapituliert sind. Die gefundenen Daten bilden ein Teil der Sozialanamnese (bzw. Arbeitsanamnese) der Klienten der Terrain Sozialdienste and in sozial ausgeschlossene Lokaltäten des Regionen Liberec.

Schlüsselworte: sozial ausgeschlossene Lokaltäten, Bildung, Position auf dem Arbeitsmarkt, Arbeitslosigkeit, Roma.

OBSAH

Seznam použitých zkratk a symbolů.....	7
1 Úvod.....	8
A) TEORETICKÁ ČÁST.....	10
2 Sociální vyloučení.....	10
3 Sociálně vyloučená romská lokalita.....	14
3.1 Práce terénního pracovníka v sociálně vyloučených lokalitách.....	17
4 Nezaměstnanost u Romů.....	19
4.1 Příčiny vysoké míry nezaměstnanosti u Romů.....	21
4.2 Četnost nezaměstnanosti u Romů.....	24
4.3 Důsledky nezaměstnanosti	26
5 Vzdělání a vzdělávání Romů v sociálně vyloučených lokalitách	27
5.1 Vymezení pojmu vzdělání.....	27
5.2 Historický vývoj školní docházky pro romské děti.....	27
5.3 Problémy při vzdělávání romských žáků	31
5.3.1 Hodnota vzdělání u Romů a jejich postoje.....	34
5.4 Údaje o vzdělanostní struktuře Romů	37
5.5 Cikánská škola v Užhorodu.....	38
5.5.1 Založení školy.....	39
5.5.2 Cikánská škola	40
5.5.3 Výsledek založení Cikánské školy.....	40
B) PRAKTICKÁ ČÁST.....	41
6 Cíl praktické části.....	41
7 Metodika průzkumu.....	42
8 Průběh průzkumu	44
9 Stanovení předpokladů	46
10 Popis zkoumaného vzorku.....	48
11 Výsledky průzkumu.....	50
12 Ověření předpokladů.....	75
13 Závěr.....	77
14 Praktický přínos práce.....	81
15 Seznam použité literatury.....	83
16 Seznam příloh.....	85
17 Přílohy	

Seznam použitých zkratek a symbolů:

aj.: a jiné

apod.: a podobně

atd.: a tak dále

cit.: citováno

ČR: Česká republika

EU: Evropská unie

in: v

kol.: kolektiv

LRS: Liberecké romské sdružení

mj.: mimo jiné

např.: například

odst.: odstavec

o.s.: občanské sdružení

popř.: popřípadě

posl.: poslední

resp.: respektive

RKC: Romské komunitní centrum

stol.: století

str.: strana

tis.: tisíc

tj.: to je

tzv.: takzvaně

tzn.: to znamená

vyd.: vydání

1 Úvod

Analýza sociálně vyloučených romských lokalit (2006, str. 8) potvrdila, že nízká vzdělanost je jednou z konstitutivních příčin sociálního vyloučení významné části Romů žijících v České republice. Jde přitom o problém, který se dlouhodobě nedaří uspokojivě řešit. Romské děti ve většině případů kopírují neúspěšné vzdělanostní dráhy svých rodičů. Zvyšování školní úspěšnosti, jež by vyústila v získání kvalifikace a spolu s ní schopnosti uplatnit se na trhu práce, je tedy zcela jasnou prioritou v oblasti boje proti sociálnímu vyloučení Romů.

Téma bakalářské práce jsem zvolil po absolvování praxe v Libereckém romském sdružení. Již tam jsem začal přemýšlet nad otázkou, zda má nějaký vliv výše dosaženého vzdělání na pracovní uplatnění. Řekli bychom, že snad ani není nutné si takovou otázku pokládat, protože obecně platí přímá úměra mezi výší dosaženého vzdělání, kvalitou pracovní pozice, a s tím souvisejícím pracovním uplatněním a platovým ohodnocením. U romské populace je ale tato otázka velmi specifická a také citlivá. Mnohdy dochází k situacím, kdy jsou romské dítě a jeho rodiče již při vyšetření v pedagogicko psychologické poradně odkázáni na cestu, která neumožňuje vybrat dítěti vzdělání, které by v budoucnosti mohlo přispět k dosažení dobrého pracovního uplatnění. Domnívám se, že základní škola praktická, kterou navštěvuje velká část romských dětí, není ideálním startovacím můstkem k dalšímu vzdělávání, neboť tito lidé poté mohou dosáhnout, s největší pravděpodobností a nutnou dávkou štěstí, pouze vzdělání na některém z odborných učilišť.

Za tento stav také může fakt, že předškolní dítě jde do školy většinou absolutně nepřipraveno, mnohdy ani nerozeznává základní škálu barev, nemá rozvinutou jemnou motoriku, neumí např. ani pracovat s nůžkami či s pastelkami, protože se s nimi ani v rodině většinou nemůže setkat. Jak je známo, děti těchto rodičů si ani mnohdy neuvědomují, jak důležité vzdělání je. To také souvisí s žebříčkem životních hodnot a postojů u romské populace obecně.

Nedostatky, které má dítě při nástupu do školy, je možné eliminovat v mateřské škole. Dítě si tam většinou začíná budovat kladný vztah ke vzdělání, učení se nových věcí a v neposlední řadě vztah k plnění povinností a požadavků, které jsou později na dítě kladeny.

Dalším důvodem výběru právě tohoto tématu je druhý obor, který studuji paralelně na Pedagogické fakultě Technické university v Liberci. Jedná se o studijní obor Učitelství pro 1. stupeň základních škol.

Cílem práce je zjistit úroveň vzdělání osob žijících v sociálně vyloučených lokalitách, jejich uplatnění na trhu práce a názor na význam vzdělávání ve vztahu k uplatnění se na trhu práce.

Práce je rozdělena do jednotlivých kapitol a podkapitol ve dvou hlavních částích, tedy části teoretické a následně praktické. V teoretické části bylo téma zpracováno za pomoci odborných zdrojů. V části praktické je vymezen nejprve cíl, předpoklady, popis metodiky, fáze průzkumu, popis zkoumaného vzorku, výsledky řízeného rozhovoru a jejich interpretace a ověřování předpokladů. Práce vyústí v závěr, v němž se pokusíme shrnout výsledky průzkumu a popsat jejich využití v praxi terénních pracovníků Libereckého romského sdružení. Zjištěné údaje budou tvořit součást sociální anamnézy a poskytnou východisko pro zefektivnění práce terénních pracovníků Libereckého romského sdružení, kteří s touto cílovou skupinou pracují.

Vzorek respondentů tvořilo 52 dospělých klientů Libereckého romského sdružení, kteří žijí v sociálně vyloučených lokalitách Libereckého kraje. Zvolenou metodou pro získání a zpracování údajů byl řízený rozhovor.

A) TEORETICKÁ ČÁST

2 Sociální vyloučení

Sociální vyloučení je jedním z vážných problémů moderního světa. Odhaduje se např., že v EU žije asi 60 milionů lidí v chudobě. Ačkoli chudoba není totožná se sociálním vyloučením, je jedním z jeho projevů. Mezi skupiny, které se považují za ohrožené sociálním vyloučením, patří zvláště osamělí rodiče, mladí manželé s dětmi, dlouhodobě nemocní a zdravotně postižení, lidé v penzi a svébytnou kategorii pak tvoří etnické a další minoritní skupiny. Sociální vyloučení pro jednotlivce, kteří k takové skupině náleží, znamená, že mají omezené šance uspět ve světě, k jehož podstatným hodnotám úspěch paradoxně náleží. Také v české společnosti lze v tomto kontextu hovořit o různých skupinách, ale Romové jsou jednoznačně skupinou, která je sociálním vyloučením postížena velmi výrazně. Romové jsou skupinou, která je společensky vyloučená, a v důsledku toho jsou šance dostupné většině společnosti pro jednotlivé Romy, romské rodiny i celé komunity nízké. (Navrátil a kol., 2003, str. 15)

Hlavním důvodem velké popularity tématu sociálního vyloučení je skutečnost, že nej přesněji, tzn. zejména v její komplexnosti, vystihuje reálnou situaci osob či skupin, které jsou situací znevýhodněné a tím nadále znevýhodňující. Důvody takového znevýhodnění jsou různé a často propojené, nejčastěji se uvádí věk, pohlaví, zdravotní stav a etnická příslušnost. (Navrátil a kol., 2003, str. 59)

Za základní vymezení sociálního vyloučení lze považovat proces, v jehož rámci je jedinci, skupině jedinců či komunitě výrazně znesnadňován či zcela zamezován přístup ke zdrojům, pozicím a příležitostem, které umožňují zapojení do sociálních, ekonomických a politických aktivit majoritní společnosti. (Analýza sociálně vyloučených romských lokalit, 2006, str. 9)

Větší **riziko sociálního vyloučení** lze nalézt často u těch osob, které jsou:

- **nedostatečně vzdělané,**
- **dlouhodobě nebo opakovaně nezaměstnané,**
- mentálně či fyzicky handicapované,
- v nějaké formě závislé,
- osaměle žijícími seniory,
- imigranty,

- příslušníky různých menšin (např. etnických, náboženských, sexuálně orientovaných),
- v těžké životní situaci, z níž si sami nedokáží pomoci.

(Analýza sociálně vyloučených romských lokalit, 2006, str. 9)

Obdobně například Hirt, Jakoubek (2006, str.13) uvádějí, že sociální vyloučení značí situaci, kdy člověk, rodina, domácnost, společenství nebo celá subpopulace jsou vyloučeny z určitých sociálních vztahů a interakcí a z provozu sociálních institucí, které jsou přístupné většině společnosti. Pojem sociální vyloučení se začal používat v 80. a 90. letech v západoevropských zemích zejména proto, aby zastoupil výraz „chudoba“, který evokuje pouze nedostatek hmotných zdrojů, ale dostatečně nezohledňuje důležité kritérium kvality sociálních vztahů.

Termín sociální vyloučení se poprvé objevil ve francouzské literatuře v 70. letech minulého století. Za autora je označován Lenoir, který v roce 1974 publikoval knihu *Les Exlus: un Francois sur Dix* (Vyloučení, jeden Francouz z deseti). Ačkoli Lenoir význam pojmu přesně nespecifikoval, zdá se, že původně byl odvozen od představy společnosti, která je tvořena lidmi vzájemně provázanými právy i povinnostmi, definovanými s ohledem na sdílený morální řád. Lidé, kteří jsou vyloučeni z tohoto morálního řádu se stávají marginalizovanými v oblasti práce a ve svých vztazích k státu. Z Francie se termín velmi rychle rozšířil do celoevropského kontextu a v devadesátých letech minulého století se boj proti sociálnímu vyloučení stal dokonce jedním z hlavních cílů sociální politiky EU.

Navrátil a kol. (2003, str. 28) tento termín vysvětluje následujícím způsobem: Sociální vyloučení je **proces** nebo **stav**, který určité jednotlivce, rodiny, popř. skupina či celá lokální společenství omezuje v přístupu ke zdrojům, které jsou potřebné pro participaci na sociálním, ekonomickém i politickém životě společnosti. Tento proces (stav) má mnoho příčin. Patří mezi ně chudoba, nízké příjmy, diskriminace, nízká míra vzdělanosti, zdevastované životní prostředí (tak typické pro slumy), často také etnická příslušnost. Prostřednictvím tohoto procesu jsou lidé odštěpeni na významnou periodu v životě od institucí a služeb, sociálních sítí a rozvojových příležitostí, které má k dispozici většina obyvatel ve společnosti.

Sociální vyloučení lze také označit jako **sociální segregaci**. V jejím důsledku mají určití jednotlivci, rodiny, případně skupiny i celá lokální společenství (komunity) omezený přístup ke zdrojům, které jsou potřebné pro participaci na sociálním, ekonomickém i politickém životě společnosti. Typicky se sociální vyloučení projevuje nízkou kvalitací, obtížemi při uplatnění na trhu práce, nízkými příjmy a **chudobou**, problematickou kvalitou bydlení, horším zdravotním stavem. (Navrátil a kol., 2003, str. 28)

Koncept kultury chudoby formuloval Oscar Lewis v roce 1959 ve studii *Five Families: Mexican Case Studies in the Culture of Poverty*. Jeho myšlenka nebyla nikterak nová, v podstatě bychom ji mohli nalézt u Engelse v jeho knize *Postavení dělnické třídy v Angli*, ve které se hovoří o „zbídačené dělnické třídě“, jež žije v chudobě doprovázené deprivací a odlišnou kulturou. Třebaže je samotná marxistická inspirace v Lewisově déle zřetelná, není překvapivé, že se jeho model stal typickým příkladem (neo)konzervativního smýšlení v bádání o chudobě.

Lewis na základě svých výzkumů předpokládal, že tam, kde jsou splněny určité výchozí podmínky, kterými jsou tržní ekonomika spojená s vysokou mírou nezaměstnanosti a podhodnocenými pracovními místy, absence jakéhokoli sociálního, politického či ekonomického uspořádání u obyvatelstva s nízkými příjmy, existence bilaterálního příbuzenského systému a konečně existence souboru hodnot dominantní společenské třídy, kde je kladen důraz na akumulaci majetku a bohatství a kde vertikální mobilita a chudoba jsou chápány jako důsledek individuálního selhání, může docházet k výskytu fenoménu kultury chudoby. Tato je pak reakcí a adaptací chudých na jejich marginální pozici v rámci majoritní společnosti. A to adaptací, která je předávána z generaci na generaci procesem socializace. (Hirt, Jakoubek, 2006, str. 290)

Tato adaptace chudých a předávání chudoby z generace na generaci je velmi nebezpečná a vymanění se z tohoto „začarovaného“ kruhu je velmi problematické. Snaha o „přežití“ může vyúšťovat v mnohé sociálně patologické jevy, kterými trpí nejen tato minorita, ale také majorita.

Dle Analýzy sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti (2006, str. 23), je sociální vyloučení často spojeno a projevuje se zejména:

- prostorovým vyloučením,
- symbolickým vyloučením spojeným se stigmatizací jedinců či skupin,
- **nízkou mírou vzdělanosti a ztíženou možností tuto nevýhodu překonat,**
- ztíženým přístupem k legálním formám výdělečné činnosti, závislostí na sociálních dávkách a s tím spojenou materiální chudobou,
- rizikovým životním stylem, špatnými hygienickými poměry a s nimi souvisejícím horším zdravotním stavem,
- životními strategiemi orientovanými na přítomnost,
- uzavřeným ekonomickým systémem vyznačujícím se častým zastavováním majetku a půjčováním peněz na vysoký úrok (lichva a tzv. rychlé půjčky),
- větším potenciálem výskytu sociálně patologických jevů (např. alkoholismu, narkomanie či gamblerství) a kriminality (zvýšeným rizikem stát se pachatelem, ale i obětí trestné činnosti),
- sníženou sociokulturní kompetencí (např. jazykovou bariérou, nezkušeností či neznalostí vlastních práv a povinností).

Obtížnost určení příčin stavu vyloučení vede ve vědomí majoritní společnosti k vytváření negativního stereotypního obrazu romské menšiny (obecně všech vyloučených menšin). Důsledky sociálního vyloučení nejsou v očích veřejnosti spojovány s nejrůznějšími vylučovacími mechanismy monokulturně založené společnosti, ale s vůlí samotné romské komunity, což je omyl a záměna příčiny s následkem. (Navrátil a kol., 2003, str. 60)

Charakteristikou sociálního vyloučení Romů je také kromě nízké kvality bydlení poloha a podmínky bydlení. Romové žijí převážně v segregovaných městských čtvrtích, kde obývají nekvalitní byty. S polohou jejich bydliště je spjata nízká dostupnost a kvalita služeb, problematická dostupnost škol, vyšší míra pocitu ohrožení... Romové se navíc z tohoto prostředí prostě nemohou vymanit, neboť nedisponují dostatečnými finančními prostředky. Jsou často zadluženi, nemají pracovní poměr a jejich zdravotní stav nebývá příznivý. V nevyhovujících bytech žije obvykle vysoký počet osob, který

se nejčastěji pohybuje kolem 4 až 5 členů, ale není výjimkou ani mnohem vyšší počet osob bydlící společně na několika málo metrech čtverečních.

Sociální vyloučení se zpravidla promítá též i do volebního chování. Také v našem výzkumu se potvrdil menší zájem Romů účastnit se voleb. Lidé, kteří žijí v obtížných životních podmínkách, se zprvu stávají pasivnějšími. Tato pasivita však za určitých okolností může vyústit v rozmanité formy extrémního jednání (politického i jiného). To je jedno z celospolečenských rizik neřešení sociálního vyloučení některých skupin. (Navrátil a kol., 2003, str. 161)

3 Sociálně vyloučená romská lokalita

V souladu s některými odbornými zdroji (např. Analýza sociálně vyloučených romských lokalit, 2006, str. 10) je chápána **sociálně vyloučená romská lokalita** jako prostor obývaný skupinou, jejíž členové se sami považují za Romy a/nebo jsou za Romy označováni svým okolím, a jsou sociálně vyloučeni. Na jedné straně se může jednat o jednotlivý dům, ve kterém žije několik jednotlivců či rodin, nebo celou městskou čtvrť čítající několik stovek nebo dokonce tisíc obyvatel na straně druhé. Tento prostor je jak místem, do něhož jsou „vyloučení“ odkázáni, tak i místem, které se na jejich vyloučení podílí. Hranice této lokality mohou být jak symbolické (to, když je lokalita vnímána jako tzv. „špatná adresa“, hovoří se o ní jako o „domu hrůzy“, „cikánské ulici“, „ghettu“, „Bronxu“ apod.), tak fyzické (je-li lokalita oddělená od ostatní obytné zástavby průmyslovou zónou, frekventovanou silnicí, vodním tokem, skládkou apod.). V obou případech si však existenci těchto hranic uvědomují jak ti, kteří danou lokalitu obývají, tak ti, kteří žijí mimo ni.

Ačkoliv se to někomu může zdát zbytečné nebo necitlivé, chceme na tomto místě vyjasnit, co vůbec máme na mysli, když mluvíme o Romech, a vyhnout se tak nejasnostem v dalším textu.

V politické praxi přispívá nejasnost v této věci k vadným rozhodnutím a opatřením a někdy bývá zneužívána („...tady u nás v Ch. máme podle sčítání lidu jen 200 Romů...“, „Žádné Romy tu nemáme, jen nepřizpůsobivé občany...“). Vycházíme z toho, jaké významy se za „romstvím“ skrývají v reálném životě sociálně vyloučených, o kterých

píšeme, a navrhujeme následující rozlišení toho, co vlastně říkáme, když mluvíme o Romech. (Hirt, Jakoubek, 2006, str.8)

V bakalářské práci je chápán pojem „Rom“ shodně v tom pojetí, které uvádí např. Analýza sociálně vyloučených romských lokalit (2006, str. 10): za Roma je považován takový jedinec, který se za Roma sám považuje, aniž by se nutně k této příslušnosti za všech okolností (např. při sčítání lidu) hlásil, a/nebo je za Roma považován významnou částí svého okolí na základě skutečných či domnělých antropologických, kulturních nebo sociálních indikátorů. Toto vymezení pojmu „Rom“ může být vnímáno jako politicky nekorektní, zdůrazňuje však skutečnost, že právě připsané romství je jednou z hlavních příčin sociálního vylučování řady obyvatel zkoumaných lokalit.

V odborné literatuře se však setkáváme i s dalšími pojmy, jenž označují příslušníka romského etnika.

Například Fraser (1995, str. 6) vymezuje pojem **Cikán** jako příslušníka kočující rasy hindského původu (sami si říkají Romové), která se v Anglii poprvé objevila přibližně na počátku 16. století, kdy se věřilo, že tato rasa přišla z Egypta. Mají tmavou osmahlou pleť a černé vlasy. Živí se košíkářstvím, koňským handlířstvím, hádáním budoucnosti atd. Jejich nomádský způsob života většinou vzbuzoval podezření. Jejich jazyk (zvaný romština) je značně zkomolený hindský dialekt s velkým množstvím výrazů přejatých z různých evropských jazyků.

Dále také osvětluje význam slova Cikán v kontextu anglického jazyka, a to následujícím způsobem: Označení **Gypsy** má v angličtině i širší význam; dnes se jím může označovat jakýkoliv kočovník. Mezi cikány i mimo jejich komunitu se s oblibou začala používat také jiná, zřejmě neutrálnější označení (neboť označení „Cikán“ záhy získalo hanlivý přídech): nejnovějším je anglické **Traveller** a jeho ekvivalenty v jiných jazycích. (Fraser, 1995, str. 6)

V interakci mezi sociálně vyloučenými Romy a veřejnými institucemi hraje klíčovou roli porozumění aktérů těchto institucí sociálně vyloučeným a naopak. Mylné pochopení problému situace sociálně vyloučených, kteří jsou zároveň Romy, má mnoho podob, ale vždy se v zásadě jedná o variace na totéž téma: přetížení či přecenění právě romství nebo etnicity - a tedy předpokládané příslušnosti k etniku nebo jeho části, zejména

(většinou neexistující) místní romské komunitě - na úkor pochopení individuální situace a jednání toho kterého občana.

(<http://everest.natur.cuni.cz/akce/segregace/publikace/Moravec.pdf>, str. 81)

Sociálně vyloučené romské lokality vznikají především v důsledku:

- „přirozeného“ sestěhovávání se chudých romských rodin do lokalit s cenově dostupnějším bydlením,
 - vytlačování romských rodin z lukrativních bytů a přidělování náhradního bydlení v lokalitách s často vysokým podílem romského obyvatelstva,
 - řízeného sestěhovávání (především ze strany obcí) neplatičů nájmu a obecně lidí považovaných za „nepřizpůsobivé“ či „problémové“ do ubytoven či holobytů.
- (Analýza sociálně vyloučených romských lokalit, 2006, str. 10)

K tomu, aby byla lokalita vnímána jako romská, přitom není vůbec nutné, aby Romové v dané lokalitě tvořili statistickou většinu. Existují pochopitelně také sociálně vyloučené lokality, v nichž je podíl Romů malý, či kde Romové vůbec nežijí. Současně si je třeba uvědomit, že zdaleka ne všichni sociálně vyloučení Romové žijí v sociálně vyloučených lokalitách. Vzhledem ke skutečnosti, že mnozí Romové žijí plně integrováni do společnosti, je v neposlední řadě třeba zdůraznit, že **není možné klást rovnítko mezi pojmy „Rom“ a „sociálně vyloučený“**. (Analýza sociálně vyloučených romských lokalit, 2006, str. 10). *S tímto pojetím se lze v bakalářské práci také plně ztotožnit.*

Problém sociálního vyloučení a chudoby Romů v České republice je často spojován s existencí sociálně vyloučených lokalit. Jak uvádějí Hirt, Jakoubek (2006, str.21) obrat sociálně vyloučená lokalita měl obrátit pozornost k situaci, kdy populace sociálně vyloučených Romů v rostoucí míře osidluje územně vymezené a namnoze také izolované urbanistické celky. V méně formálních kontextech se o nich hovoří úderně jako o ghettech a o procesu jejich vzniku jako o ghettoizaci. Spojení mělo také pomoci zdůraznit, že nejpalčivějším problémem české romské populace je situace sociálního vyloučení (a chudoby), ve které se nachází její významná část, a že tento nejpalčivější problém je především povahy sociální a ekonomické a jako k takové je dobré k ní přistupovat.

3.1 Práce terénního pracovníka v sociálně vyloučených lokalitách

Práce terénních pracovníků v sociálně vyloučených lokalitách je bezesporu velmi náročná. Podle mého názoru je podstatná pro kvalitní práci terénního pracovníka i terénního sociálního pracovníka detailní znalost specifik sociálně vyloučených lokalit. Domnívám se, že dále by bylo ideální, aby tito pracovníci byli romského původu. Obyvatelé sociálně vyloučených lokalit, jak ukazují moje krátkodobé zkušenosti, mají k těmto pracovníkům mnohem větší důvěru než k sebevzdělanějším „Gádžům“ v tomto oboru. Problémem však je nízká úroveň vzdělání romské populace. Proto se terénní služby v sociálně vyloučených lokalitách potýkají s velkým nedostatkem kvalifikovaných pracovníků, resp. kvalifikovaných pracovníků romského původu.

Sociálně vyloučené lokality obývají rodiny a jednotlivci s nejnižšími příjmy, závislí na sociálních dávkách, vesměs dlouhodobě nezaměstnaní. Lidé tu mají ztížený přístup k institucionální pomoci, jsou často odříznuti od společnosti a společenského života. Obvykle jde o místa, kam jsou vystěhováváni nájemníci, kteří měli problémy s placením nájemného nebo jiných souvisejících služeb, nebo kteří jsou za „problémové“ pouze považováni. Život v těchto lokalitách může být pro jeho obyvatele frustrující. Lidé tu žijí ve stavu celkové letargie, nejsou s to si pomoci vlastními silami. Nerozumějí společenskému prostředí a společenským normám. Žijí v pocitu ohrožení a strachu ze změn a nových věcí. Tito lidé však netvoří homogenní celek, ale jsou vnitřně vysoce diferencovanou skupinou. Děti, které v těchto lokalitách vyrůstají, automaticky přejímají uvedené modely jednání a celá situace se tak mezigeneračně předává. Většina zdejších dětí navštěvuje speciální školy. Na vyučování se připravují málo nebo vůbec, volný čas tráví často na ulicích. Lidé ze sociálně vyloučených lokalit postupně přijímají pozici nejhůře postavených lidí ve společnosti. Ti, kteří chtějí sociální dno opustit, většinou nemají žádné šance se z této situace vymanit. (Kotlár, 2008, str. 21- 22)

Jedním z velkých problémů, které pracovníci musí každodenně řešit, jsou bytové problémy jejich klientů.

V 90. letech 20. století vzrůstal v českých městech celkový ekonomicky podmíněný tlak na odchod nejchudších obyvatel z bytů v městských centrech na periferii. Domácnosti s příjmem na úrovni životního minima postupně odcházejí ze standardního bydlení do forem bydlení substandardních. Romské domácnosti, závislé na příjmu ze sociálních dávek, byly a po roce 1993 v masivní míře postiženy zákonem o nabývání a pozbývání státního občanství ČR v tom směru, že o příjem ze sociálních dávek, a tedy často příjem jediný, na čas přišly, a tudíž nebyly schopné platit nájemné, služby, energii a vodu. Tady je u řady neplatičů původ jejich neplatičství. (Hirt, Jakoubek, 2006, str.27 - 28).

Jak je zřejmé, a potvrzují to také dále autoři Hirt, Jakoubek (2006, str. 36) - chudí a sociálně vyloučení Romové trvale žijí v situaci provizoria ve věci základní životní potřeby, kterou je místo k životu. Nemají možnost svoji bytovou situaci zlepšit. Protože jejich nájemní smlouvy jsou dnes již v drtivé většině případů uzavírány na dobu určitou, nemají žádnou záruku, že o své bydlení nepřijdou – bez ohledu na to, jak vzornými nebo nedbalými nájemníky jsou. Dále je třeba uvést, že majitelé bytů, ve kterých sociálně vyloučení Romové bydlí, se ke svému majetku ne vždy chovají zodpovědně. Byty jsou často ve špatném stavu, pronajímatelé je neudržují, neprovádějí opravy a úklid. To pochopitelně také souvisí s tím, že pronajímatel nemá na údržbu a opravy peníze, protože regulované nájemné je příliš nízké a mnoho nájemníků řádně neplatí. Situace mnoha pronajímatelů tak není o nic záviděníhodnější než situace jejich nájemců. Obecně je rozšířena představa, že především romští nájemníci své byty poškozují, „vybydlují“. Tento jev se samozřejmě vyskytuje, je však méně častý, než hlásá lidová pověst. Řada bytů se rychle opotřebovává, aniž by k tomu bylo zapotřebí nedbalého nebo bezohledného zacházení – prostě tím, že v nich bydlí a jeho zařízení užívá příliš mnoho lidí.

4 Nezaměstnanost u Romů

*Vzhledem k tomu, že **Romové** jsou velmi často ohroženi nezaměstnaností, resp. jsou velmi často dlouhodobě nezaměstnaní, věnujeme pozornost také vymezení pojmu nezaměstnanost a specifiky nezaměstnanosti u Romů.*

Do roku 1989 trh práce tak, jak ho známe z posledních téměř dvaceti let, se v České republice v podstatě nevyskytoval. Jev, který dnes tak důvěrně známe pod pojmem nezaměstnanost, se v podstatě reálně neexistoval. Znali jsme ho jako velmi negativní jev pouze z kapitalistických zemí a byl komunistickým režimem velmi kritizován. Osoba, která byla nezaměstnaná, byla obvykle poměrně rychle trestně stíhána pro příživnictví. Všichni byli tedy v podstatě zaměstnaní, i když produktivita práce byla velmi často nízká. Toto byl tzv. „socialistický“ model státní sociální politiky, jak ho uvádí např. Krebs (2003, str. 107 - 108). Autor dále uvádí, že sociální politika se utvářela v souladu s myšlenkou silného sociálního státu, kdy prakticky jediným garantem a poskytovatelem sociálních dávek a služeb a realizátorem veškerých sociálně politických opatření byl stát.

Jak uvádí Jandourek (2001, str. 170 – 171) **nezaměstnanost** je stav, kdy lidé chtějící pracovat a hledající si práci, která je pro ně běžně zdrojem obživy, nemohou žádnou přiměřenou a placenou práci získat. Nezaměstnanost vzniká poklesem potřeby pracovních sil. Příčinami mohou být ekonomické potíže podniku, celého odvětví nebo národní ekonomiky, zmenšená poptávka v dané kvalifikaci (trvalá nebo dočasná).

Autor dále **rozděluje nezaměstnanost** na:

- **Skrytou**, která se vyskytuje tehdy, kdy zaměstnavatel zaměstnává nadbytečný počet pracovníků (přezaměstnanost), popř. zaměstnává na částečný úvazek osoby, které chtějí pracovat na plný úvazek.
- **Zjevnou**, kterou označuje výskyt osob bez práce, registrovaných i neregistrovaných, které si hledají práci pomocí institucí nebo sami, popř. ji nehledají jen proto, že by pravděpodobně žádnou nedostaly.

Velmi časté je dělení nezaměstnanosti na nezaměstnanost **krátkodobou a dlouhodobou** (např. Matoušek, 2005, str. 300). Je velmi těžké z časového hlediska obě

kategorie nezaměstnanosti rozlišit. Za dlouhodobou nezaměstnanost je obvykle považována nezaměstnanost trvající 6 měsíců až 1 rok. V sociálně vyloučených lokalitách žijí většinou lidé, které postihuje dlouhodobá nezaměstnanost. (Kotlár, 2008, str. 26)

Nezaměstnanost neohrožuje stejnou měrou všechny skupiny lidí. Existují určité okruhy osob, u nichž je ztráta zaměstnání pravděpodobnější a pro které je také těžší nalézt nové místo. Mezi **rizikové skupiny ohrožené nezaměstnaností** u nás patří:

- Absolventi škol.
- Starší lidé.
- Lidé s nízkou kvalifikací nebo bez kvalifikace v současné době u nás představují nejpočetnější skupinu – celou jednu třetinu dlouhodobě nezaměstnaných. Často jde o mladé obtížně vzdělavatelné lidi s malým zájmem o zaměstnání. Patří sem i populace **Romů**. Specifické charakteristiky jejich rodinného a sociálního života přispívají k jejich vydělování ze společnosti a vedou k vytváření nové třídy deklasovaných, která žije v trvalé závislosti na systému podpor sociálního zabezpečení. (Matoušek, 2005, str. 302)

Určujícím odlišujícím znakem při srovnávání sociálního postavení minority Romů s majoritou je jednoznačně postavení Romů na pracovním trhu a příležitosti, které jsou jim ke zlepšení tohoto postavení dosažitelné. V ČR není patrně jiná, zřetelným sociálním znakem definovatelná sociální skupina, jejíž specifická míra nezaměstnanosti by byla na vyšší úrovni než u Romů. (Navrátil a kol., 2003, str. 156)

Romové získávají zaměstnání stále obtížněji vzhledem ke zvyšujícím se nárokům zaměstnavatelů na úroveň kvalifikace, rozsah a kvalitu sociálních dovedností. Část romského etnika (cca 80 tisíc z celkového odhadovaného počtu 250 tisíc u nás žijících Romů) žije v romských sociálně vyloučených lokalitách s nízkou kvalifikací. Ve srovnání s muži je situace výrazně horší u dívek a žen. Kromě nízké **vzdělanostní úrovně (80% českých Romů má pouze základní vzdělání)** je dalším handicapem pracovní morálka neodpovídající požadavkům majoritní společnosti a obecně horší zdravotní stav romské populace. **Míra nezaměstnanosti v romské komunitě je v současnosti u nás třiapůlkrát vyšší než v majoritní společnosti.** (Matoušek, 2005, str. 302)

Sociálně vyloučení Romové v produktivním věku jsou v naprosté většině případů nezaměstnaní a v naprosté většině případů z této naprosté většiny nezaměstnaní dlouhodobě. Starší obvykle přišli o místo v 90. letech 20. století při restrukturalizaci podniků, ve kterých jako nekvalifikovaní dělníci pracovali, ti mladší nikdy do práce nenastoupili. Velká část i lépe kvalifikovaných Romů je bez práce. Podstatná část chudé romské populace obývá oblasti s vysokou mírou nezaměstnanosti, výraznou výjimkou jsou velká města Praha nebo Brno. (Hirt, Jakoubek, 2006, str.91)

4.1 Příčiny vysoké míry nezaměstnanosti u Romů

Míra nezaměstnanosti je mezi Romy **dramaticky vyšší než mezi Neromy**.

Romové vykonávají nekvalifikované práce a méně vydělávají. Méněcenné postavení Romů na pracovním trhu má mnoho vzájemně působících **příčin**, mezi jinými jsou to např.:

- nedostatečná motivace k práci způsobená strukturou rozšířených romských rodin,
- **nedostatečné vzdělání,**
- nízká mobilita,
- upřednostňování práce na černo,
- zadluženost,
- diskriminace,
- vysoké marginální daně. (Hirt, Jakoubek, 2006, str. 91 – 92)

Diskriminační praktiky zaměstnavatelů, na které si romští uchazeči o zaměstnání stěžují a na které je v poslední době kriticky poukazováno, je třeba poznamenat, že se vždy nemusí jednat o diskriminaci rasisticky motivovanou. Svou roli sehraává fakt, že nevzdělaný, nekvalifikovaný, dlouhodobě nezaměstnaný romský uchazeč o zaměstnání neví, jak „správně“ o místo žádat, jak vystupovat, aby udělal dojem. Takový uchazeč nemá dostatek zkušeností na trhu práce, není schopen s potenciálním zaměstnavatelem náležitě jednat, jeho první otázky na místo se vztahují k výši příjmu a k možnosti obejít pracovní dobu, což čím dál náročnější zaměstnavatele odradí. (Navrátil a kol., 2003, str. 63)

Nežádoucí vzdělanostní struktura, nízká kvalifikovanost spolu s nezájmem o práci, špatnou pracovní morálkou, vysokou pracovní nespolehlivostí, malou pracovní vytrvalostí, a nepřiměřenými mzdovými požadavky se staly hlavními důvody, které připravily v podmínkách transformující se ekonomiky většinu Romů o zaměstnání. Postupně se objevují i některé nové faktory, jako je diskriminace na trhu práce nebo neochota využívat nabízených volných míst a setrvávat místo toho na podporách v nezaměstnanosti a na chybném systému sociálních dávek, jimiž stát přispívá zejména na péči rodičů o děti. (Nečas, 1999, str.112)

Analýza sociálně vyloučených romských lokalit (2006, str. 43 - 45) uvádí, že příčiny (faktory) vylučování z trhu práce jsou komplexní, vzájemně se doplňují a posilují.

Příčiny (faktory) jsou zde rozdělené na vnitřní a vnější.

K vnitřním faktorům patří:

- **Nízká vzdělanost:** Naprostá většina obyvatel lokalit nemá žádnou kvalifikaci, tzn. že se jedná o absolventy základních nebo častěji zvláštních škol, popř. osoby, které nedokončili odborné učiliště či střední školu. Po nekvalifikované pracovní síle je přitom na trhu práce stále menší poptávka.

Romským nekvalifikovaným dělníkům odebírají pracovní příležitost pracovní povolení, která vydává a poskytuje vláda Slovákům, Ukrajincům a dalším levným pracovním silám z východní Evropy. Největší poptávka je přitom právě po nekvalifikovaných pracovnících. Dělníci z východu, zejména Ukrajiny, představují těžko porazitelnou konkurenci. (Hirt, Jakoubek, 2006, str. 41)

- **Nízké sociální kompetence:** Sociálně vyloučeným často činí problémy orientovat se v majoritním prostředí, na měnícím se trhu práce, ale i v systému sociálních dávek. Nejsou znalí svých práv a povinností a nejsou schopni získat si potřebné informace.

- Poměrně častou překážkou začlenění na trh práce je **špatný zdravotní stav** mnohých obyvatel sociálně vyloučených lokalit. Ti vykazují zvýšenou nemocnost, popř. jsou ve snížené pracovní schopnosti.
- Problém představují také negativní dopady dlouhodobé nezaměstnanosti na psychiku. Někdy se v této souvislosti hovoří o **syndromu dlouhodobé nezaměstnanosti**. Ten se projevuje rezignací na hledání pracovního místa, zpasivněním až apatií.
- Bariéru bránící začleňování na trh práce představují dále **solidární sítě** fungující na bázi příbuzenství. Najde-li si totiž jeden člen zapojený do takové sítě lépe placenou práci, předpokládá se, že se o svůj výdělek podělí s méně úspěšnými příbuznými.
- Dalším významným projevem sociálního vyloučení a zároveň důležitou bariérou znesnadňující vstup na trh práce je stále větší **zadlužování rodin** žijících v sociálně vyloučených lokalitách.

Vnější faktory jsou vymezovány následovně:

- **Špatně nastavený (demotivující) sociální systém:** sociální dávky vyplácené rodinám s více dětmi jsou srovnatelné či ve výsledku dokonce vyšší než mzdové ohodnocení ve většině prací, které mají možnost nekvalifikovaní obyvatelé lokalit vykonávat. Pobírání dávek (na rozdíl od zaměstnání) navíc umožňuje pracovat „na černo“, případně se věnovat jiným neformálním ekonomickým aktivitám.
- Mnozí sociálně vyloučení **pracují „na černo“**, tj. v zaměstnaneckém poměru bez řádně uzavřené smlouvy a tedy bez odvádění daní a pojistného (zákon při takové práci porušují zaměstnanci i zaměstnavatelé). Nelegálně pracující často zároveň pobírají sociální dávky či invalidní důchod. Formy práce „na černo“ se v jednotlivých lokalitách a regionech liší: výkopové práce, pomocné stavební a demoliční práce, úklidové práce, příležitostné brigády v supermarketech apod. V některých lokalitách takto pracují obyvatelé pravidelně po celý rok, v jiných pouze příležitostně – buďto, je-li po práci poptávka, nebo nedostačují-li příjmy ze

sociálních dávek. Takový nechráněný poměr je zároveň velmi rizikový, přičemž případné následky nese většinou zaměstnanec.

- Řada sociálně vyloučených vylepšuje svůj rodinný rozpočet různými **dalšími neformálními ekonomickými aktivitami**. Jedná se jednak o rozličné výdělečné aktivity nezakládající se na zaměstnaneckém poměru, využívající ale poptávky po určitých druzích zboží či surovin, a jednak vyloženě kriminální aktivity.
- Významnou bariéru při hledání práce dále představuje **nízká prostorová mobilita, resp. malé šance odstěhovat se za prací** (důvodem je v první řadě neschopnost získat bydlení). Největší množství sociálně vyloučených lokalit vzniklo v regionech, které jsou nejvíce postižené strukturálními problémy (tedy především v Ústeckém a Moravskoslezském kraji). Je zde zároveň patrná tendence k rozrůstání některých lokalit o rodiny přicházející sem z jiných regionů za levnějším bydlením.
- Opomenout není možné **diskriminaci ze strany zaměstnavatelů**. Má většinou příčiny ve všeobecně rozšířených předsudcích a stereotypch o romských pracovnících. Ty jsou někdy podporovány a potvrzovány konkrétní negativní zkušenosti. Diskriminace je většinou velice těžko dokazatelná.

4.2 Četnost nezaměstnanosti u Romů

Do roku 1989 naprostá většina Romů žijících v Československu pracovala. Zaměstnání všem občanům bez rozdílu zajišťoval paternalistický socialistický stát. Nemít práci tehdy navíc bylo kvalifikováno jako trestný čin příživnictví. Během první poloviny 90. let 20. století přišla postupně o zaměstnání drtivá většina dnešních obyvatel sociálně vyloučených romských lokalit. Stalo se tak v důsledku ekonomické transformace, v jejímž rámci docházelo ke snižování stavů zaměstnanců v řadě průmyslových odvětví. Jednalo se o započetí dodnes pokračujícího obecného trendu k úbytku pracovních příležitostí pro nekvalifikované a málo kvalifikované pracovní síly. Zároveň stále stoupá požadovaná úroveň kvalifikačních předpokladů, což dále snižuje šance sociálně vyloučených na (znovu) začlenění na trh práce. (Kotlár, 2008, str. 27)

Výsledná míra romské nezaměstnanosti je krajně vysoká: odhaduje se na **70 %** a v některých lokalitách ostravsko – karvinské průmyslové aglomerace nebo severočeské hnědouhelné pánve až na **90 %**. (Navrátil a kol., 2003, str. 64)

Dále Navrátil (2003, str. 156) uvádí, že podle výpočtu provedeného na datech získaných v deseti lokalitách specifická míra nezaměstnanosti Romů byla v roce 2001 čtyřnásobně vyšší oproti majoritní populaci. Podíl zaměstnaných Romů na jejich dospělé populaci nad 18 let byl podle zjištění asi 32 %, zatímco podíl nezaměstnaných byl 27 % (zbytek byli ekonomicky neaktivní).

Romská menšina v České republice je tak postižena vysokou mírou nezaměstnanosti. Nezávisle na celkové míře nezaměstnanosti v regionu byla ve většině zkoumaných lokalit zaznamenána míra nezaměstnanosti mezi 90 – 100 %. Velice často se jedná o dlouhodobou (mnohdy několikaletou) a nebo opakovanou nezaměstnanost. Častá je dále situace, kdy jsou bez zaměstnání oba partneři (resp. všichni dospělí obyvatelé domácnosti). (Analýza sociálně vyloučených romských lokalit, 2006, str. 41)

Pokud romští obyvatelé lokalit pracují, je jejich pozice na trhu práce většinou marginální. Vykonávají především sezónní a příležitostné práce, jež se zakládají na nechráněných vztazích. Tato forma práce se pojí vedle nízkých výdělků s neustálou nejistotou pracovního místa. Zaměstnanecké poměry na dobu neurčitou představují v případě obyvatel sociálně vyloučených lokalit naprosté výjimky. (Kotlár, 2008, str. 27)

Výše popisované údaje vyznívají velmi pesimisticky. Každopádně je nutné hledat cesty, jak snížit počet těchto nezaměstnaných. V době celosvětové krize a rychle stoupající nezaměstnanosti je to úkol velmi nesnadný.

4.3 Důsledky nezaměstnanosti

Všechny známé důsledky nezaměstnanosti jsou v podstatě stejné u romské menšiny i majority. Zejména u dlouhodobé nezaměstnanosti, kterou je romská menšina postižena nejvíce, může být sociálně – ekonomický dopad velmi dramatický, a to nejen na daného člena rodiny, ale i postihuje obvykle celou rodinu, a to i se všemi důsledky psychickými.

Extrémní nezaměstnanost Romů vede k jejich sociálnímu propadu, a tím další pauperizaci a demoralizaci. Současně posiluje jejich sklony k parazitnímu životu a k sociálně patologickým jevům, tj. ke kriminalitě a k asociálnímu či antisociálnímu jednání, které je spojeno především s prostitucí a s drogovou scénou. Pokud by policie evidovala specificky romskou kriminalitu, bylo by to v rozporu s občanským principem, který zajišťuje rovný a individuální přístup ke komukoliv, bez ohledu na jeho národní nebo etnickou příslušnost. Jestliže není k dispozici příslušná statistika, je možno opřít se nanejvýš o kvalifikované odhady nebo jen o dílčí údaje o zločinné a trestné činnosti Romů. Odhaduje se, že **20 – 30 % ekonomicky aktivní romské populace** získává prostředky k obživě **nelegálně**. (Nečas, 1999, str. 113)

V důsledku zejména dlouhodobé nezaměstnanosti dochází v romských komunitách k mnoha sekundárním nežádoucím sociálně patologickým jevům – trestné činnosti různého charakteru, posilování závislostí, lichvě...

Dlouhodobě nezaměstnaní Romové si postupně utvářejí alternativní životní strategie, pomocí kterých zajišťují svoji obživu. Jedná se v první řadě o vytvoření faktické závislosti na sociálních dávkách, zadlužování, práci „na černo“ a jiné neformální ekonomické aktivity. Tyto strategie a s nimi spojené hodnoty jsou v prostředí sociálně vyloučených lokalit postupně upevňovány a mezigeneračně reprodukovány. Hloubka problému je dále násobena skutečností, kdy v sociálně vyloučených lokalitách vyrůstá již téměř jedna celá generace dětí a mládeže, kteří ve svém okolí během dosavadního života nepoznali význam pracovního vztahu. Tato generace nejenže nemá žádné pracovní návyky, ale neměla dosud ani příležitost si je vybudovat (Kotlár, 2008, str. 27)

Lze tedy konstatovat, že důsledky nezaměstnanosti se promítají i do dalších generací a negativně je ovlivňují. O to více je nutné vytvářet motivační strategie, které by vedly zejména dlouhodobě nezaměstnané Romy k soustavné pracovní činnosti, separaci od závislosti na sociálních dávkách a hlavně je důležité působit na děti těchto rodičů, což je pravděpodobně jedním z mála preventivních opatření, která by docházela předcházet budoucí nezaměstnanosti těchto dětí. Základním prostředkem by mělo být, dle mého názoru, právě jejich kvalitní vzdělávání a vzdělání.

5 Vzdělání a vzdělávání Romů v sociálně vyloučených lokalitách

5.1 Vymezení pojmu vzdělání

Anglicky education. Základní pojem pedagogické teorie a praxe, avšak stále diskutované a nedostatečně ujasněné. Navíc v české pedagogické terminologii se nesprávně zaměňují výrazy „vzdělání“ a „vzdělávání“.

Vzdělání se chápe jako součást socializace jedince. Vzdělání je pak ta složka kognitivní vybavenosti osobnosti (osvojené vědomosti, dovednosti, postoje, hodnoty, normy), která se zformovala prostřednictvím vzdělávacích procesů. Vzdělání v tomto smyslu je objasňováno v kognitivní psychologii a kognitivní psycholinguistice v konceptech tzv. kognitivních struktur, mentálních reprezentací, kognitivních map znalostí, vědění aj. (Průcha a kol., str. 270 – 271)

Jandourek (2001, str. 276) charakterizuje vzdělání jako sociální instituci zahrnující skupiny, organizace, normy, role a statusy spojované s předáváním vědomostí a dovedností členům společnosti. O cílech a metodách nepadají shoda, spory se vedou např. o to, zda má vzdělání směřovat k hladkému zapojení jedince do společnosti, anebo naopak, být nástrojem sociální změny.

5.2 Historický vývoj školní docházky pro romské děti

Jako každá etnicky rozlišitelná komunita, která byla z historických a sociálních důvodů vytlačena na okraj společnosti, i Romové zaujímají apriorně negativní, obrannou pozici vůči většinové společnosti a uzavírají se do vlastní komunity. Předsudky a negativní

zkušenost na straně většiny i romské menšiny jsou zdrojem vzájemné nedůvěry, která se mnohdy projevuje skrytým i otevřeným nepřátelstvím.

Vzájemná nedůvěra poznamenává sociální komunikaci mezi jedinci obou skupin od útlého věku a bohužel ani škola není pro většinu romských dětí místem, které by považovaly za přátelské. (Projekt varianty, 2002, str.199)

Povinná školní docházka platila pro romské děti už za první republiky, ale pro absenci dětí ve škole nebyli rodiče jakkoli stíháni. Pokud děti do školy docházely, jejich práce byla stejně brána za bezvýslednou, nikam nevedoucí. Po roce 1948, doba asimilace Romů do společnosti, se absence ve škole přestala tolerovat. Sankcí za nedodržení této povinnosti byla finanční pokuta, policejní zákroky nebo v nejhorším případě odebrání dětí do výchovných ústavů. Ovšem ani taková opatření Romy ke vzdělání nepřinutila. Před rokem 1989 vznikaly tzv. spádové školy. Na okrajových částech měst vznikala romská ghetta, romské děti chodily do okolních škol (spádové školy), a protože jich byla ve třídě většina, problém převahy Romů ve třídách se vyřešil jednoduše: část romských dětí byla přeřazena do zvláštních škol.

V uplynulých padesáti letech nebylo snahou začlenit romské děti v masovém měřítku do školních kolektivů ostatních dětí na základě respektování jejich kulturní identity jako rovnocenné kulturní identity národa, ve kterém žijí. Hovořilo se o tzv. romském problému, který byl ve školách řešen v souladu s tehdejší vládní politikou vůči romské menšině, a to snahou o asimilaci. Školní praxe jednotné školy tehdy vycházela z dogmatu „průměrného žáka“ (všechny děti ve společnosti jsou stejné, mají průměrně stejné intelektové schopnosti, znalosti, návyky a potřeby) a vylučovala vše, co z tohoto průměru vybočovalo. Kulturní identita, jazyk a vlastní hodnoty romských dětí a jejich rodičů nebyly respektovány a v mnoha případech byly dokonce potlačovány jako nežádoucí. Tento přístup k romským dětem ve velké většině českých škol přetrvává. Díky jednotnému pedagogickému přístupu ke všem dětem bylo a stále je velké procento romských dětí kvůli své jinakosti vydělováno z přirozených kolektivů školních tříd.

Díky sociální politice před rokem 1989 byla romská otázka řešena kromě jiného také sestěhováním romských rodin do neatraktivních městských čtvrtí na okrajích velkých měst. Postupem času tak vznikla „romská ghetta“. Základní školy v těchto čtvrtích byly a jsou spádovými školami, kam romští rodiče zapisují své děti.

(<http://vsjak.cunas.cz/vsjak.cunas.cz/doc/soc/03.doc>)

Po roce 1989 se jednoduché řešení – přeřazení dítěte do zvláštní školy – stává problematictější, a to zejména proto, že jsou zpřístupněny odborné informace na toto téma a tyto se dostávají k pedagogům a psychologům, kteří dříve nemohli vzdělávání romských dětí veřejně kritizovat. A především díky tomu, že romští rodiče odmítají ve stále větším počtu souhlasit s přeřazením svého dítěte do zvláštní školy. Přesto je situace ve vzdělávání romských dětí stále velmi špatná a její dosahy podceňované.

Kvůli vžitému rigidnímu myšlení a nedostatečné znalosti problematiky učitelé na základních školách často přijímají projevy odlišné kulturní identity romských dětí jako cizí, nepřátelské a negativní. Tím se pak škola velmi brzy pro děti stane neosobní institucí, kterou nejsou schopny považovat za svou, a tak není splněn základní předpoklad úspěšné školní práce.

Tendence přeřazovat romské děti do zvláštních škol způsobila, že mnohé z těchto škol, byť jejich posláním je vzdělávat děti mentálně znevýhodněné, mají v současné době více než polovinu žáků pocházejících z romské etnické skupiny. Jedná se především o školy ve velkých městech se značnou hustotou romského obyvatelstva. Odhaduje se, že více než 80% dětí z romské populace navštěvuje zvláštní školu. Ze základní do zvláštní školy jsou romské děti přeřazovány 28krát častěji než ostatní děti. Děti, které se udrží na základní škole, ale 14krát častěji propadají, což v praxi znamená, že značné procento dětí z této skupiny vychází ze ZŠ v šestém, sedmém a osmém ročníku, a tudíž nemají žádnou šanci přihlásit se do učebního oboru.

(<http://vsjak.cunas.cz/vsjak.cunas.cz/doc/soc/03.doc>)

Školní neúspěšnost romských žáků a žákyň je jedním z naléhavých problémů českého vzdělávacího systému. Sociální a kulturní handicap, se kterými romské děti nastupují školní docházku, bývají často mylně vykládány jako projevy inteligenčního deficitu a za adekvátní řešení se pokládá výuka romských školáků ve speciálních školách či třídách. Příčinou této segregace nemusí být a většinou také není latentní rasismus „majoritních“ vzdělávatelů, často se jedná o pouhou neinformovanost pedagogů, psychologů a také romských rodičů, kteří jsou přesvědčeni, že „ve speciálních školách děti dostanou lepší péči, budou mezi svými a nebudou se zbytečně trápit v normálních školách.“ Podle odborných odhadů je ve speciálním školství vzděláváno až 40 % romských dětí. Tímto způsobem již v samém počátku školní docházky vzniká takzvané „dvourychlostní“

školsství, jehož společenské důsledky jsou nejen nespravedlivé, ale také drahé. Zatímco děti v hlavním vzdělávacím proudu jsou motivovány a připravovány k úspěšné vzdělávací dráze, v „pomalejším“ proudu se tempo rozvoje snižuje, klesá motivace k výkonům, původní handicapy se nevyrovnávají, ale naopak prohlubují. Šance, že se absolventi speciálních škol opět uchytí v hlavním vzdělávacím proudu a dostanou se například na gymnázia, střední školy a později na školy vysoké, je minimální. Avšak nikoli z důvodů jejich „vrozené nevzdělavatelnosti“, ale vinou nižší kvality vzdělání, jehož se jim dostalo. (<http://www.rvp.cz/sekce/674>)

Zákon 561/2004 Sb. (Školský zákon) pamatuje v ustanovení § 16 na žáky se speciálními vzdělávacími potřebami. Těm by ze zákona měla být věnována zvláštní péče v edukačním procesu tak, aby byly naplněny zásady a cíle vzdělávání stanovené ve školském zákoně (např. zohledňování vzdělávacích potřeb jednotlivce, rovný přístup ke vzdělávání každého občana ČR a občana členského státu EU a zákaz jakékoliv diskriminace). Těmto žákům by tedy měla být poskytována zákonem vymezená speciální péče. Žáky se speciálními vzdělávacími potřebami dělí zákon do 3 skupin.

Jedná se o:

- zdravotně postižené žáky,
- zdravotně znevýhodněné žáky,
- **sociálně znevýhodněné žáky.**

Sociálně znevýhodněné žáky zákon definuje jako žáky pocházející z rodinného prostředí s nízkým sociálně kulturním postavením, ohrožené sociálně patologickými jevy, žáky s nařízenou ústavní nebo uloženou ochranou výchovou nebo žáky azylanty či osoby požívající doplňkové ochrany a účastníka řízení o udělení mezinárodní ochrany na území České republiky podle zvláštního právního předpisu. Určení žáka s nařízenou ústavní výchovou či postavením azylanta nepředstavuje větší právní problém. Složitou ovšem zůstává odpověď na otázku, kdo je to žák z rodinného prostředí ohroženého sociálně patologickými jevy. Nejčastěji se pod touto kategorií nacházejí právě romští žáci.

Vyhláška č. 73/2005 Sb., o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných nám v dalším vymezení pojmu

sociálně znevýhodněného žáka mnoho nepomůže, resp. nepomůže vůbec. Vyhláška sociálně znevýhodněného žáka zcela opomíjí a věnuje se pouze dětem zdravotně postiženým a zdravotně znevýhodněným.

5.3 Problémy při vzdělávání romských žáků

Úroveň vzdělání Romů stagnuje a postupně se dá v této oblasti čekat obrat spíše k horšímu než k lepšímu. V rodinách se mluví etnolektem češtiny nebo romsky a komunikační možnosti dětí jsou někdy méně, jindy však a častěji na hony vzdáleny jejich příštímu vyučovacímu jazyku. Rodiče přitom podceňují vzdělání a školu chápou jako nutné zlo, nebo dokonce jako represi; podle toho zaujímají nedůvěřivý až nepřátelský vztah k pedagogické veřejnosti a ke školským úřadům.

Vzhledem k výši poplatků navštěvuje mateřské školy pouze nepatrné procento romských dětí a většina z nich je proto odkázána jenom na předškolní výchovu v rodinách; ta se však odehrává v podmínkách nevyhovujícího bydlení a životosprávy a neposkytuje dobrou přípravu pro příští školní práci.

Další příčinou vysokého počtu romských dětí ve zvláštních školách je posuzování školní zralosti. téměř každé romské dítě je podrobeno na doporučení pediatra před vstupem do prvního ročníku ZŠ vyšetřením v pedagogicko-psychologické poradně. Vyšetření jsou zaměřena na posouzení úrovně školní zralosti a inteligenčních schopností. Do základních škol praktických jsou pak zařazovány na základě odborného psychologického a pedagogického vyšetření, jehož základem jsou inteligenční testy sestavené podle průměru běžné populace předškolních dětí, které nezohledňují v celé šíři odlišnou sociální a kulturní zkušenost vyšetřovaného dítěte. Výsledky inteligenčních testů ukazují v drtivé většině vyšetřovaných romských dětí na omezené inteligenční schopnosti. Zkušenost ukazuje, že většina šestiletých romských dětí, žijících v tradiční komunitě neuspěje v testu školní zralosti především z důvodu naprosto odlišného pojetí výchovy v romské rodině, nikoliv z důvodu mentálního handicapu. Rodinná výchova nedává romskému dítěti takový základ, který učitel v první třídě u dětí automaticky předpokládá. Většina romských dětí prožije trauma školního neúspěchu už v prvním pololetí prvního ročníku. Přeražení do základní školy praktické je pro tyto děti a někdy i pro učitele vysvobozením. Přestože mnozí dětští psychologové hovoří o neadekvátnosti těchto testů při stanovení IQ romských dětí, o

potřebě nově interpretovat výsledky testů u romských dětí, a o tom, že intelekt člověka se dotváří kolem devíti let věku, je většina romských dětí právě díky těmto testům považována již v 6-7 letech za děti se sníženou inteligencí.

(<http://vsjak.cunas.cz/vsjak.cunas.cz/doc/soc/03.doc>)

Někdy sami rodiče přerazení do základní školy praktické iniciují, neboť jejich děti se tam lépe cítí, mívají zde početní převahu a dosahují tam bez větší námahy přiměřených úspěchů a často předčí své neromské spolužáky.

Většina romských dětí nenavštěvuje mateřské školy či jiná předškolní zařízení a do školy přichází pouze se zkušenostmi ze života v rodině. Při vstupu do školy se tedy najednou v šesti letech setkává s neznámým, cizím, někdy až nepřátelským prostředím, kterému musí čelit samo, bez pomoci rodiny (a komunity), na níž je do té doby závislé. Škola mu ve většině případů nepomůže. Nesetká se tu s ničím známým – nejsou romští učitelé (s výjimkou těch škol, kde se postupně, ale zatím v zanedbatelném množství začínají objevovat romští asistenti), pomůcky a učebnice jsou obsahově i výtvarně přizpůsobeny chápání a vkusu českých dětí. Tradiční rodinná romská výchova nedává dítěti takový základ, který učitel u průměrného žáka první třídy předpokládá, a tak od počátku školní práce vzniká nedorozumění, které se může rychle odrazit ve školní neúspěšnosti dítěte.

Jako hlavní problémy, se kterými se dítě začne brzy po příchodu do školy potýkat, lze označit:

- nedostatek času a prostoru na domácí přípravu,
- neochota rodičů zajistit základní školní pomůcky,
- priorita pracovat doma (péče o sourozence) než ve škole,
- nezvyk na pevný denní režim, přísný řád a aktivity vyžadující dlouhodobé soustředění,
- neschopnost se samostatně rozhodovat a zodpovídat sám za sebe,
- nerozvinutá jemná motorika, neznalost kreslení a psaní,
- neznalost pojmů, které nejsou potřeba v praktickém životě a které děti získávají z knih a encyklopedií,
- jazyková bariéra i u dětí, které již nemluví romsky, ale stále užívají etnolekt češtiny.

Základem jazykové výbavy většiny romských dětí přicházejících do prvního ročníku ZŠ je, až na výjimky, romský etnolekt češtiny. Tyto děti jsou znevýhodněny ve srovnání

s dětmi ostatními především tím, že neovládají obecnou češtinu. Romských rodičů, kteří by mluvili na své děti jen romsky, je malé procento, většina rodičů učí děti češtině, ovšem tak, jak se ji naučili oni, tj. romskému etnolektu češtiny. U těchto dětí se konstatuje nedostatečná slovní zásoba českých slov, což spolu s odlišným temperamentem, sociální neadaptabilitou může být důvodem pro zařazení do zvláštní školy. V důsledku rychlého školního tempa se jazyková bariéra u dětí prohlubuje. Dítě, které ztratí kontakt s učitelem, protože mu nerozumí, se přestane brzy zajímat o školní práci. Motorický neklid, nesoustředivost a kázeňské problémy u romských dětí bývají často učitelem mylně považovány za vývojovou poruchu. Přípravné třídy, které by děti na vstup na základní školu připravily nejsou povinné a navštěvuje je jen zlomek romských dětí. (<http://vsjak.cunas.cz/vsjak.cunas.cz/doc/soc/03.doc>)

Velmi zajímavé jsou výsledky výzkumu Analýzy postojů a vzdělávacích potřeb romských dětí a mládeže (2006, str. 40 - 41). Výzkum potvrdil hypotézu, že romské děti jsou výrazně méně úspěšné než děti pocházející z majoritní populace. Z každých deseti zkoumaných romských chlapců a deseti zkoumaných romských dívek, kteří nastoupili na základní školu, se ve své původní třídě udrželi pouze tři chlapci a polovina dívek. Zbylé děti alespoň jednou opakovaly ročník nebo přešly do speciální třídy či školy. Autoři výzkumu odhadují, že na vzdělávací programy Zvláštní škola odchází ze základních škol asi třetina romských žáků. Dalších necelých deset procent svou vzdělávací kariéru začíná přímo v těchto programech.

Co se týče opakování ročníku, romské děti propadají častěji z českého jazyka než z matematiky. Nejčastěji propadají v prvním, třetím a šestém ročníku, ve stejných ročnících relativně častěji odcházejí i do speciálních tříd či škol.

Romské děti také v průměru chybí dvojnásobně častěji než děti z majoritní společnosti. I ve skupinách se stejnými známkami mají vyšší absence romské děti. Přestože romské dívky chybí více než romští chlapci, mají v průměru lepší prospěch a méně často opakují ročník. U romských chlapců jsou zřetelnější výkyvy prospěchu. Romští chlapci jsou zřejmě citlivější na změny stylu výuky. O prospěch svých dětí se více zajímají a na spolupráci se školou více participují rodiče, jejichž děti navštěvují běžné základní školy a školy s menším zastoupením romských dětí.

Velká část romských dětí není dostatečně připravena na zahájení školní docházky. Často vyrůstají v prostředí, které je nedostatečně vybavilo potřebnými kompetencemi, přičemž tento handicap většinou není ani částečně kompenzován předškolním vzděláváním. Největší nevýhody představují především nedostatečná znalost českého jazyka a demotivující rodinné prostředí. Rodiče významné části romských dětí nepokládají vzdělání za důležitou hodnotu, což se projevuje v nedostatečné míře komunikace rodičů se školou, nezájmu o prospěch svých dětí. Jediné, o co usilují, je eliminace možných konfliktů s učiteli, vedením školy či úřady, což se mimo jiné projevuje omlouváním záškoláctví či při jednání se školou.

S věkem romských dětí klesá schopnost škol motivovat je ke vzdělávání a ke smysluplnému trávení volného času. Rovněž platí, že čím jsou děti starší, tím hůře školy komunikují s jejich rodiči. Na většině škol se též nedaří uspokojivě snižovat míru zameškaných hodin romských žáků, které rovněž rostou s věkem. Učiteli jsou vnímáni jako problematičtí zejména romští chlapci.

I přes nezájem o studium mají všechny děti nějakou představu o svém budoucím povolání, jejich aspirace jsou však nízké. Nejčastěji zmiňovanými povoláními jsou automechanik, kuchařka či kuchař a kadeřnice. Dotazované děti si jsou vědomy vlivu vzdělání na svou budoucí situaci. Pouze minimum z nich se domnívá, že vysokého výdělku lze docílit i bez něj. Na druhou stranu šestnáct procent dětí nikdy s nikým nehovořilo o své představě budoucího zaměstnání – většinou šlo o chlapce.

5.3.1 Hodnota vzdělání u Romů a jejich postoje

Problematický vztah romského etnika ke vzdělání bezesporu vychází z historie a tradičního způsobu života romských komunit. Romům bylo vzdělání málo platné za dávných časů v osadě stejně jako na kočovném voze a dobře se bez něj obešli i za komunistické vlády, kdy bylo možno fyzickou prací vydělat více, než činil plat učitele a často i lékaře. Vše co Romové k tradičnímu způsobu života potřebovali znát, se naučili v rámci své rodiny či komunity. Romové mají jinou historickou zkušenost než většinová společnost. Chceme-li úspěšně vzdělávat romské děti, musíme pochopit a respektovat odlišnosti v jejich životech. (Říčan, 1998 s. 109).

*Jedním z hlavních důvodů, proč mají Romové tak značnou nedůvěru ke vzdělání a s tím související nedůvěru k institucím, je zejména zcela **odlišný hodnotový žebříček**.*

Jak uvádí například Sekyt (In: Šišková, 2001 s. 121), pro Romy je nejvyšší hodnotou život. Vše, co vede k zachování, zmnožení a pokračování života, má vysokou hodnotu, vše co život ohrožuje nebo omezuje je vnímáno negativně.

Druhou nejvýše ceněnou hodnotou je stejně jako u většinové společnosti rodina. I když i zde nacházíme určité odlišnosti. Zatímco pro majoritní společnost je důležitá spokojená a zdravá rodina, Romové si navíc ctí i velikosti a soudružnosti rodiny a celého rodu. Romská komunita patří ke kulturám, kde převažují spíše kolektivní hodnoty. Cílem rodičovství v kolektivních kulturách není autonomie jednotlivce, ale spíše podpora vzájemné spolupráce, závislosti na skupině a respektu ke kolektivním hodnotám. Matky romských dětí jsou zaměřené především na aktuální potřeby svých dětí. Zajímá je zejména, jak se jejich děti cítí, co chtějí, co nechťejí. Aktuální spokojenost dětí je pro ně na prvním místě, proto se soustřeďují především na péči o ně a plnění jejich potřeb. Majoritní matky se snaží své děti vychovávat. Zabývají se motivy a charakterem svých dětí, vymýšlejí strategie, pravidla, odměny a tresty tak, aby děti přijaly hodnoty, které zastávají rodiče, a aby se chovaly podle jejich představ i za nepřítomnosti rodičů. (Navrátil 2003, s. 106)

Romové si také cení peněz, zde se však jedná o výraz neuspořádané snahy vyrovnat se majoritní populaci, která se projevuje nelogickou kombinací bídy a majetku. Vzdělání oproti tomu patří v romské komunitě mezi nejméně ceněné hodnoty. Nízká hodnota vzdělání vychází zejména z nedůvěry vůči škole a z nepochopení smyslu vzdělání, jeho významu a potřebnosti. Až do nedávné minulosti bylo zajišťování vzdělání a profesní kvalifikace jednou z funkcí romské rodiny, která tak nepotřebovala k tomuto poslání žádné přispění od majoritní společnosti, proto hodnotu našeho pojetí vzdělání většina Romů dodnes nepřevzala. (Buryánek, 2002 s. 201)

Vztah ke vzdělání a získávání kvalifikace je do značné míry ovlivněn vnímáním budoucnosti. Škola má obecně smysl jako prostředek k dosažení budoucích výhod (např. lepšího profesního uplatnění, dosažení vyššího sociálního statusu apod.). Přijetí vzdělání tedy vyžaduje plánování a úvahy o budoucnosti. Děti z majoritní společnosti jsou svými rodiči a školou na budoucnost systematicky připravovány. Rodiče si všímají toho, co jejich děti baví a v čem jsou úspěšné. Snaží se tak svým dětem pomoci vybrat si co nejlepší cestu budoucí profesní kariéry. Jistě každý z nás alespoň jednou v životě

od svých rodičů slyšel frázi typu „musíš se dobře učit, aby z tebe něco bylo. Děti z majoritní společnosti jsou tedy představami o budoucnosti a důležitosti vzdělání ovlivňovány od útlého dětství. Dá se tedy říci, že budoucnost je v naší společnosti významnou hodnotou. (Vágnerová, 1999 s. 375)

Jak uvádí například Hirt, Jakoubek (2006, str. 97), romskému etniku je přístup k budoucnosti zcela odlišný. Budoucnost má u Romů doposud velmi malou hodnotu. Důležitější je přítomnost a minulost, která je jistá. Jejich jednání je impulzivní a vychází z momentálních potřeb či instinktů. Romové žijí jen pro dnešek. Proto si velká část Romů necení školního vzdělání, jež přináší plody až po mnoha letech.

Přirozená motivace Romů ke vzdělání musí být doplněna státním pobídkami. Slovenská vláda nedávno zavedla zvláštní dávky pro rodiny dětí s dobrými studijními výsledky. Podobně Česká vláda zavedla možnost krácení sociálních dávek v případech nízké školní docházky. Avšak, nejsou – li dostatečně promyšlena, mohou mít takováto opatření nechtěné důsledky. Můžou totiž utvrdit romské rodiče ve výběru segregovaných škol, ve kterých děti získávají jednodušeji dobré známky a absence jsou často tolerovány. Proto musí být finanční pobídky a pokuty, mají – li pomoci, odvislé od měřítek porovnatelných mezi různými školami, což umožní pouze sjednocené testování žáků. Sjednocené testy by navíc pomohly romským rodičům i expertům objektivně vyhodnotit skutečné pedagogické výsledky komunitních škol.

Vzdělávání romských dětí v českých školách je třeba vnímat jako problém, jehož řešení může do značné míry ovlivnit současnou situaci soužití romské minority s majoritou. Je to také jeden z nejzávažnějších sociálních problémů nejen romské menšiny, ale celé společnosti.

Díky vyšší porodnosti romských žen je více než zřejmé, že v brzké budoucnosti bude v našich školách stále více přibývat romských dětí. Úkolem státu je se na tuto situaci připravit a systémově ji řešit. Aby bylo takové systémové řešení možné, je potřeba vymezit, kterých dětí se bude týkat. Jinými slovy, jak určit, které dítě ve škole je romské, když národností je Čech, resp., když se k romské národnosti rodiče nehlásí.

Specifický vztah ke vzdělání je také dán rozdílnou výchovnou strategií a postoji romské rodiny.

Romská rodina si své členy žárlivě střeží a neakceptuje vzestup jednotlivce, pokud by mohl znamenat omezení solidarity k rodině. Přitom osobní vzestup v dnešní české

společnosti, právě bez tohoto omezení rodinných vztahů, je prakticky nemožný. Romská rodina na svém členu totiž nepožaduje jen podíl na plodech jeho práce, ale i téměř všechnen jeho volný čas. Nelze se zúčastňovat všech rodinných záležitostí a současně např. studovat. A navíc výsledek každé iniciativy jednotlivce se po solidárním rozdělení s celou rodinou rozmělní a ztratí. To podlamuje každou osobní iniciativu již v samém začátku.

V rodině je každá individuální činnost podezřelá. Tak i záliba dětí v učení či ve čtení nemá v rodině podporu, neboť je v ní spatřována cesta k odpadnutí od rodiny. Romské rodiny nemají zájem na školním vzdělání svých dětí a rodiče proto často odrazují své děti od dosažení vyššího vzdělání. Rozpor je zde tedy zřejmý – klíčem k úspěchu Romů v české společnosti je školní vzdělání, které je však v ostrém konfliktu s principy romské rodiny (Hirt, Jakoubek, 2006. str. 329)

Matky romských dětí jsou zaměřené na aktuální potřeby dětí. Zajímá je zejména, jak se děti cítí, co chtějí, co nechťejí. Aktuální spokojenost dětí je pro ně na 1. místě, proto se soustřeďují především na péči o ně a plnění jejich potřeb. (Navrátil a kol., 2003, str. 106 – 107)

5.4 Údaje o vzdělanostní struktuře Romů

Podle statistických dat mělo v roce 1991 (132 903) 78, 4 % Romů základní vzdělání (včetně neukončeného), 9,7% vyučení bez maturity, 0,3% střední odborné bez maturity, 0,1% učební obory s maturitou, 0,2 úplné střední všeobecné s maturitou, 0,7% úplné střední odborné s maturitou, 0,3% vysokoškolské a 5,5% bez vzdělání.

V roce 2001 (11 746) byly výsledky následující: 65,4% základní (včetně neukončeného), 10% vyučení bez maturity, 7,2% střední odborné bez maturity, 0,5% učební obory s maturitou, 1% úplné střední všeobecné s maturitou, 2,8% úplné střední odborné s maturitou, 0,7% nástavbové studium, 1,6% vysokoškolské a 8,3% bez vzdělání.

S největší pravděpodobností bude obdobné procento nekvalifikovaných i ve skupině lidí příslušejících k romskému etniku, kteří romskou národnost úředně nedeklarovali.

(<http://vsjak.cunas.cz/vsjak.cunas.cz/doc/soc/03.doc>)

Jak ukazují výše uvedené údaje, v rozsahu 10 let došlo k mírnému zlepšení vzdělanostní úrovně romského etnika, ale problémů souvisejících s nízkou úrovní vzdělání – jak se

zdá - neubývá. Pokud nedosáhne společnost toho, aby nějakým přijatelným způsobem motivovala romské etnikum ke vzdělání, situace se, podle mého názoru, nezmění k lepšímu.

Pro úspěch na trhu práce je nutné vyšší vzdělání, avšak vzdělanost mezi Romy roste příliš pomalu. Mnoho škol zavedlo pedagogické nástroje podporující romské žáky, což je pomáhá přeměňovat ze zvláštních na základní školy. Bohužel tyto nástroje často odstrašují Neromy a vedou k segregaci. (Hirt, Jakoubek, 2006, str. 98)

Jak uvádí již několikrát zmiňovaný Navrátil a kol. (2003, str. 161), je na řadě ukazatelů zřejmé, že Romové jsou sociálně vyloučenou skupinou (v ČR pravděpodobně nejvíce). Zvláště zřetelně míru sociálního vyloučení potvrzují rozdíly ve školním vzdělání Romů a majority. V jeho výzkumu jsou necelé tři čtvrtiny Romů, kteří dosáhli nejvíce základního vzdělání. Ve většinové populaci tvoří tato vzdělanostní kategorie asi jednu osminu. O fatálních důsledcích takového stavu pro Romy asi není třeba nikoho přesvědčovat. Jedním z těch zjevnějších je omezená šance Romů úspěch na trhu práce. Specifická míra nezaměstnanosti Romů je podle zjištění asi 43 %.

Nízké vzdělání a omezený přístup na trh práce otevírají spirálu sociálního vyloučení (vylučování). V tomto kruhu se řetězí a posilují další nepříznivé faktory. Patří k nim mj. chudoba, dluhy a závislost na systému sociálních dávek.

5.5 Cikánská škola v Užhorodu

V této kapitole bych se rád zmínil o cikánské škole v Užhorodu a to z toho důvodu, že se jedná o první školu svého druhu v Evropě.

V Užhorodu (hlavním městě Podkarpatské Rusi) žilo v romské osadě, na severním okraji města v Berčenské ulici, asi 200 Romů, z toho bylo asi osmdesát dětí ve věku školní docházky.

Užhorodští Romové byly většinou chudí a živili se poctivou prací. Většinou provozovali nějaké řemeslo, pletli košíky, vyráběli rohože a provazy nebo lopatky a podobně. Někteří měli stálá zaměstnání jako hudebníci v kavárnách a podobných podnicích, nebo byli zaměstnání městem, aby čistili ulice nebo na jatkách. Ženy v osadě neměly žádné stálé zaměstnání a provozovaly pouze příležitostné práce, hlavně na podzim sbíraly s dětmi žaludy pro lesní ředitelství.

Nejpoužívanějším jazykem v osadě byla romština, děti se teprve v pozdějším věku

učily rusky, slovensky nebo maďarsky. Dospělí obvykle znali všechny tři jazyky, kterými se v Užhorodu hovořilo.

V prosinci roku 1926 byla zde otevřena **první romská škola, první tohoto druhu v Evropě**. Před otevřením této školy byly samozřejmě činěny pokusy začlenit romské děti do normálních škol obecných, ale ztroskotaly. Jednak rodiče nejevili chuť posílat své děti do školy, děti samotné rovněž neměly zájem a i rodiče dětí, které již do školy chodily, protestovali proti tomu, aby jejich dítě sedělo v jedné lavici s "*cikánětem špinavým a zavšiveným*". (Nováková, 1938, str. 50 - 51)

5.5.1 Založení školy

V roce 1924 byl jmenován vrchním odborovým radou ministerstva školství a národní osvěty Josef Šimek, který zároveň zastával funkci přednosta školského referátu v Užhorodě. Tento muž se velice brzy začal zajímat o Romy a především o jejich vzdělávání. Po důkladném studiu literatury o Romech, jejich povahy a prostředí ve kterém žili a konečně poznání jich samotných došel k názoru, že jediným východiskem, jak získat pro vzdělání, bude založení samostatné romské školy.

Nejdříve pro tuto myšlenku získal v Užhorodu žijící Romy. Romům bylo slíbeno, že pro své děti dostanou šatstvo a jídlo a že větší část dne budou zaopatřeni. Společně s vrchním odborovým radou Josefem Šimkem sestavili poněkud originální žádost, kterou zaslali do Prahy prezidentovi **T. G. Masarykovi**.

Prezident Československé republiky se rozhodl vyhovět přání užhorodských Romů a věnoval jim z vlastních prostředků na stavbu školy 10 tisíc korun československých. Dopis jemu zasláný postoupil dále, ministerstvo školství a národní osvěty povolilo subvenci 15 tisíc korun, víceguvernér Národní banky Antonín Rozsypal věnoval 5 tisíc korun. Dohromady to bylo celkem 30 tisíc korun. Zbytek peněz dodalo město Užhorod. Stavba školní budovy stála 65 tisíc korun. Cihly (asi 1 500 cihel) si Romové vyrobili sami a také nádenickou práci při stavbě školy poskytli zdarma. (Jamnická – Šmergelová, 1955, str. 62)

Budova měla jednu prostornou třídu, do které byl zapůjčen starší nábytek z obecné školy v Užhorodě, dále umývárnu a byt pro učitele o jedné místnosti, kde byla umístěna skříň s pomůckami. Později byl upraven dvůr na hřiště, kde se odehrávalo vyučování tělesné výchovy.

Jak uvádí **Nováková** (1938, str. 55 – 56), vrchní přednosta školského referátu Josef Šimek správně předpokládal, že romské dítě je zcela jiné, než ostatní děti. Zatímco děti z většinové společnosti přichází do školy s určitým naučeným chováním, vědomostmi a vštěpeným smyslem pro kázeň, romské dítě pochází ze zcela jiného prostředí. Rodiče svým dětem ponechávají naprostou volnost a také v té době většina z nich byla negramotná. Proto Josef Šimek vypracoval speciální učební osnovy. Vyučování se odehrávalo po půlhodinách, s delšími přestávkami (cca 20 minut) a bylo prokládáno vyprávěním pohádek a pověstí a ručními pracemi. Chlapci většinou modelovali z hlíny a děvčata se učila šít a vyšívat. *Ruční práce měli všichni rádi a hlavně děvčata, která se ráda parádila a nejraději by bývala okamžitě, ještě nedošité vše na sobě nosila.* Po půl roce bylo ministerstvem školství a národní osvěty povoleno vyučování houslím. Hra na housle byla pro chlapce povinná.

5.5.2 Cikánská škola

Na učitele byly kladeny velké požadavky. Musel se naučit romsky, protože to byl jediný jazyk, který děti ovládaly. Ve škole se vyučovalo v jazyce slovenském. Děti sice některá slova v jazyce slovenském znaly, ale souvisle hovořit neuměly, proto se v prvních měsících školní docházky učitel zaměřil na vyučování jazyka. Děti měly problémy s gramatikou a to především v používání předložek, protože jich je v romském jazyce velice málo a jejich používání je velmi jednoduché.

Učitel zaujímal mezi Romy **mimořádné postavení**, byl jimi ctěn a vážen, brzy si získal jejich důvěru, přízeň a úctu. Byl pro ně nejen učitelem, vychovatelem a správcem školy, ale také advokátem, písařem, ošetřovatelem starších. Jeho pole působnosti sahalo i mimo školní a výchovatský okruh, stal se holičem svých malých svěřenců, kterým čas od času musel sám neposlušné, nemyté a zavšivené kadeře ostříhat.

5.5.3 Výsledek založení Cikánské školy

Vcelku by se dalo říci, že založení Cikánské školy v Užhorodě bylo šťastným pokusem. Po pečlivém studiu romského života, charakteru a mentality romského dítěte se podařilo vrchnímu odborovému radovi Šimkovi postavit školu na pevný základ a vést ji k rozkvětu a k úspěchu. Výsledky jeho práce nebyly znát jen na

dětech, ale i na rodičích. Děti vyšlé ze školy navštěvovaly měšťanskou nebo některou odbornou školu (např. osmnáctiletý Jan Tomáš absolvoval s velkým úspěchem obchodní školu). Z některých dětí se staly velice dobří hudebníci (v osadě se vytvořily dvě romské kapely), nebo z nich byly pomocní dělníci a řemeslníci (košíkářství, výroba rohoží, lopatek a podobně). Jedinou výjimkou bylo zemědělství, touto prací pohrdali a nechtěli se jí věnovat.

Podle zkušeností užhorodské školy se začalo vyučovat i na jiných místech, např. v Lubici u Kežmarku, v Mukačově, v Giraltovicích a v Dobešné. V roce 1937 vznikla jednotřídní cikánská škola v Humenném v osadě Podskalka.

Cikánská škola se stala prvním a úspěšným pokusem u nás i v Evropě, jak začlenit Romy do společnosti. Nejenže si sami a zadarmo postavili školu, ale také do ní pravidelně posílali své děti a sami rodiče se chodili sebevzdělávat. Romové si také po dostavbě školy upravili své okolí. Postavili nebo opravili okolí školy, cesty a chodníky, u každého domku stavěli sociální zařízení a vyspravili zahrádky.

Škola vychovala několik vynikajících romských primášů, pomáhala překonávat staré uměle vyvolané přehradu mezi Romy a neromským obyvatelstvem a tím také přispívala ke vzájemnému sbližování a poznávání jejich kulturních hodnot.

Když v roce 1938 bylo obsazena Podkarpatská Rus Maďarskou republikou, bylo vyučování v této škole pozastaveno. Po konci druhé světové války, kdy se Podkarpatská Rus stala součástí Sovětského svazu, nebylo vyučování obnoveno.

B) Praktická část

6 Cíl praktické části

Cíle praktické části bakalářské práce jsou **následující**:

- zjistit na základě řízeného rozhovoru dosaženou úroveň vzdělání osob žijících v sociálně vyloučených lokalitách Libereckého kraje (a jeho využitelnost v životě respondenta),
- jejich uplatnění na trhu práce,
- názor na význam vzdělávání ve vztahu k uplatnění se na trhu práce.

- Zjištěná data budou tvořit součást **sociální anamnézy, resp. pracovní anamnézy** klientů terénních sociálních služeb. Údaje budou sloužit jako podklad (východisko) pro zefektivnění práce pracovníků terénních sociálních služeb, kteří s touto cílovou skupinou pracují, a to v následujících **oblastech**:
- k efektivnější motivaci pro úspěšné vzdělávání dětí klientů sociálních pracovníků,
- k motivaci klientů terénních sociálních služeb k dalšímu vzdělávání (rekvalifikaci apod.),
- k motivaci klientů k aktivnímu vyhledávání zaměstnání.

7 Metodika průzkumu

Jako metoda průzkumu byl zvolený **strukturovaný (řízený) rozhovor**, který je někdy v odborné literatuře (např. Ferjenčík, 2000, str. 171) označován též jako **interview**.

Rozhovor měl charakter **anamnestického rozhovoru**, neboť jeho cílem bylo zjistit vzdělání dospělých respondentů a jejich dětí, uplatnění dospělých respondentů na trhu práce a jejich postoj k významu vzdělání jak u sebe, tak u svých dětí, a to z hlediska možnosti uplatnění na trhu práce.

Výsledky rozhovoru jsou především podkladem pro sociální, resp. pracovní anamnézu těchto klientů terénních sociálních služeb.

Rozhovor patří mezi základní metody nejen v sociální práci, ale také ve všech pomáhajících profesích. Ferjenčík (2000, str. 171) uvádí, že rozhovor představuje zprostředkovaný a vysoce interaktivní proces získávání dat.

Metoda řízeného rozhovoru byla použita především z toho důvodu, že se jedná o metodu „tváří v tvář“, jde o interaktivní získávání dat a v neposlední řadě jde o metodu, která je dobře použitelná u klientů terénních sociálních služeb. Lze u nich předpokládat nízkou vzdělanostní, pravděpodobně i gramotnou, úroveň a písemná explorativní metoda – dotazník, by z tohoto důvodu nebylo možné kvalitně použít. Větší část respondentů může mít problémy také se čtením, zejména se čtením s porozuměním a také se psaním.

V rozhovoru byly částečně použity i nespisovné výrazy, a to z důvodu větší srozumitelnosti cílové skupině respondentů.

Obvykle jsou v rozhovoru rozlišovány otázky otevřené a uzavřené (např. Ferjenčík, 2000, str. 176). Otevřené otázky jsou formulovány tak, aby neohraničovaly možnosti odpovědí respondenta. U uzavřených otázek si respondent jako odpověď může vybrat jednu z předem předložených a připravených alternativ.

Typy otázek řízeného rozhovoru byly zvoleny ve trojí podobě. Jednalo se o otázky otevřené, uzavřené i o jejich kombinace.

Vzhledem k tomu, že se jednalo o strukturovaný rozhovor, bylo nutné předem připravit otázky, jejich obsah i pořadí, a to v písemné formě.

Cílem bylo, aby průběh i zaznamenávání odpovědí řízeného rozhovoru byl rámcově stejný se všemi respondenty. Vzhledem k tomu, že tazatel jsem vždy nebyl pouze já, ale tazateli byli i pracovníci terénních sociálních služeb, písemný formulář sloužil nejen pro jednotné vedení rozhovoru, ale také pro jednotný písemný záznam odpovědí.

Vzor formuláře je uveden **v příloze č. 1 a 2.**

Rozhovor má obvykle několik fází.

Řízený rozhovor obsahoval následující části:

➤ **Úvodní část**

Zahrnovala následující body:

- vytvoření příznivého klimatu a navození důvěrné atmosféry,
- motivace respondenta ke spolupráci zejména objasněním cílů průzkumu a praktického významu výsledků (hlavně z hlediska jejich pracovního uplatnění, možnosti dalšího vzdělávání, zkvalitnění vzdělávání jejich dětí),
- souhlas respondenta s písemnou formou záznamu.

➤ **Hlavní část**

Tato část obsahovala kladení předem připravených otázek obsažených v písemném formuláři a záznam odpovědí.

➤ **Závěrečná část**

Jednalo se o část, kdy bylo respondentovi poděkováno za jeho spolupráci a závěrem byl ještě znovu ujištěn, že získaná data a informace nebudou zneužita.

Pozn.: Písemný formulář obsahoval pouze část hlavní.

8 Průběh průzkumu

Průzkum probíhal ve třech základních etapách:

- **Přípravná etapa** (duben – říjen 2008): Tato etapa zahrnovala výběr vhodných odborných zdrojů souvisejících s daným tématem, jejich analýzu a zpracování (viz. Teoretická část), stanovení předpokladů, příprava metodiky sběru dat, tvorba řízeného rozhovoru, zvolení metodiky zpracování dat, zvolení zkoumané cílové skupiny.
- **Realizační** (listopad 2008 - leden 2009): V této etapě probíhal předvýzkum a na základě jeho výsledků bylo následně provedeno vlastní průzkumné šetření, včetně zácviu pracovníků terénních sociálních služeb pro práci s použitou metodou.
- **Závěrečná** (únor 2009 – duben 2009): zpracování získaných dat a jejich interpretace. Celková kompletace práce.

Na průzkumné části jsem úzce spolupracoval s ředitelem Libereckého romského sdružení a třemi pracovníky v sociálních službách, které pan ředitel na základě svých dlouholetých zkušeností vybral.

Zácviu pracovníků v sociálních službách v oblasti snímání dat řízeného rozhovoru a jejich písemného záznamu probíhal hned v několika fázích. Tou prvotní byla schůzka se všemi třemi tazateli a panem ředitelem. Na schůzce byly konfrontovány jejich názory

ohledně obsahu rozhovoru i možností záznamu. Jejich připomínky byly pro mne velmi cenné. Jedna z jejich hlavních výhrad byla ke spisovné češtině, kterou jsem v řízeném rozhovoru chtěl původně používat.

Následoval první pilotní rozhovor (**viz příloha č. 1**), a to na malém vzorku čtyř respondentů ze sociálně vyloučených lokalit. Rozhovory probíhaly u respondentů v sociálně vyloučených lokalitách Libereckého kraje, a to za mé přítomnosti spolu s pracovníkem v sociálních službách. Jednalo se o ty respondenty, které jsem mohl navštívit se souhlasem pana ředitele. Domnívám se, že moje přítomnost byla v této fázi zcela nezbytná, protože i přes zácvik pracovníků se vyskytlo při rozhovoru několik nejasností a nepřesností, které bylo třeba zkorigovat. Otázky otevřené se ukázaly být časově mnohem náročnější, než se původně předpokládalo. Délka rozhovoru činila v průměru 70 minut, což se z hlediska udržení pozornosti respondentů a jejich motivace rozhovor dokončit zdálo jako velmi dlouhé. Také počáteční motivační fáze zabrala mnohem více času, než jsme předpokládali. Tuto fázi však nebylo možné zkrátit, bylo nutné ji věnovat patřičnou pozornost, neboť by jinak nedošlo k motivaci mnohých respondentů ke spolupráci. Také samotné téma řízeného rozhovoru se ukázalo jako velmi citlivé.

Na základě sejmутí pilotních rozhovorů byly otázky rozhovoru ve formuláři ještě pro vlastní průzkum dále upraveny – **viz příloha č. 2**.

Jednalo se především o následující otázky:

U otázky č. 2 byla doplněna varianta **c)**, kdy se jednalo o variantu, u které byla odpověď bez dalšího vzdělání. Ohledně evidence na úřadě práce byly doplněny varianty: **a)** ano – uveďte, jak dlouho a **b)** ne, nejsem evidován(a) na úřadu práce.

U otázky č. 3 byla vynechána položka za **a)** mateřská škola: počet dětí, věk a byla zařazena do samostatné otázky číslo 4. Otázka byla zařazena z toho důvodu, abychom zjistili, kolik dětí navštěvuje mateřskou školu, kterou lze považovat za jakýsi odrazový můstek pro vytvoření si kladného vztahu ke vzdělání všeobecně a pro pozdější školní úspěšnost dětí.

V neposlední řadě bylo doplněno číslování některých otázek a jejich rozdělení na více částí (původní otázka č. 7 – vznikají otázky č. 8 a 9), a to z důvodu větší srozumitelnosti

a menšího přísunu informací respondentům, kteří by se nemohli např. soustředit na zadanou otázku a v důsledku toho by mohlo dojít ke zkreslení získaných informací.

Největší problémy se ukázaly při dotazu na vzdělání respondentů a jejich dětí. Při výběru odpovědí, zda jejich děti nebo oni sami docházeli na speciální či základní školu se objevily jasné disimilační tendence, kdy se terénní pracovník snažil respondenta nasměrovat k co možná nejpřesnější a nejvalidnější odpovědi. Například, když věděl, že dotyčný má obě děti ve speciální škole a dotazovaný tak neodpověděl, zcela jasně se zeptal, na jakou konkrétní školu – tedy dle lokalizace školy - docházejí jeho děti a poté již nebylo žádných pochybností o tom, o jaký typ školy se jedná.

Je také nutné si uvědomit, že někteří z respondentů nevědí přesně, co znamená speciální, zvláštní, pomocná škola a už vůbec ne základní škola praktická či speciální. Jeden respondent si dokonce myslel, že speciální škola je něco více než škola základní, že je mu tam poskytováno lepší, nadstandardní vzdělání.

Vlastní průzkum tedy probíhal pomocí **strukturovaného rozhovoru**, který prováděli tři terénní pracovníci na základě přesně stanovených kritérií a pravidel, a to přímo v domácnostech respondentů. Terénní pracovníci měli připravené formuláře. Respondenty byli jejich klienti, které náhodně vybrali z různých sociálně vyloučených lokalit Libereckého kraje, které spadaly do jejich kompetencí.

Na základě rozhodnutí pana ředitele jsem se mohl účastnit rozhovoru pouze u 11 respondentů (nebyla vhodná má přítomnost). Domácí prostředí sociálně vyloučených lokalit bylo skutečně poměrně dost nebezpečné. Mnozí respondenti byli značně neochotní kvůli mé přítomnosti, popř. až vulgární a agresivní. 3 x jsem musel domácí prostředí rozhovoru opustit. Přesto byla pro mne tato zkušenost velmi cenná a měl jsem jistotu, že tazatelé budou klást otázky velmi dobře.

9 Stanovení předpokladů

Na základě údajů uvedených v odborné literatuře byly stanoveny následující **předpoklady**, které byly ověřované pomocí řízeného rozhovoru. Předpoklady vycházejí z informací uvedených v teoretické části práce.

Předpoklad č. 1.: Lze přepokládat, že tři čtvrtiny respondentů má nejvyšší dosažené vzdělání základní, a to na speciálních školách.

Tento předpoklad vychází z výzkumu Navrátila a kol. (2003, str. 161) – viz Teoretická část. V jeho provedeném výzkumu bylo zjištěno, že necelé tři čtvrtiny Romů dosáhli nejvíce základního vzdělání. (Ve většinové populaci tvoří tato vzdělanostní kategorie asi jednu osminu).

Smolík (2008, str. 36) uvádí, že jednou z často akcentovaných charakteristik lidí žijících v sociálně vyloučených lokalitách je velmi nízká míra dosaženého vzdělání. Rodiče dětí žijících v sociálně vyloučených lokalitách mají zpravidla základní nebo nedokončené základní vzdělání, často získané na zvláštní škole.

Údaje poskytované Hirtem, Jakoubkem (2006, str. 41) vyznívají dokonce ještě pesimisticky. Naprostá většina obyvatel lokalit nemá žádnou kvalifikaci, tzn. že se jedná o absolventy základních nebo častěji zvláštních škol.

Předpoklad č. 2.: Nejvyšší dosažená úroveň vzdělání je nižší u žen než u mužů.

Předpoklad vychází z publikace Navrátila a kol. (2003, str. 158), že úroveň dosaženého vzdělání je horší u žen než u mužů – viz Teoretická část.

Předpoklad č. 3.: Lze přepokládat, že většina dětí respondentů absolvovala či absolvuje základní vzdělání na speciálních školách.

Tento předpoklad vychází opět z informací obsažených v Teoretické části bakalářské práce, které byly zpracovány na základě analýzy odborné literatury (Analýzy postojů a vzdělávacích potřeb romských dětí a mládeže, 2006, str. 40 – 41, dále Navrátil a kol., 2003, str. 158, apod.).

Předpoklad č. 4.: Lze přepokládat, že alespoň 43 % respondentů je v současné době dlouhodobě nezaměstnaná.

Předpoklad vychází z Navrátila a kol. (2003, str. 161), který udává, že specifická míra nezaměstnanosti Romů je podle jeho zjištění asi 43 %.

Analýza sociálně vyloučených romských lokalit (2006, str. 41) uvádí tyto údaje ještě mnohem vyšší: Nezávisle na celkové míře nezaměstnanosti v regionu byla ve většině zkoumaných lokalit zaznamenána míra nezaměstnanosti mezi 90 – 100 %.

Předpoklad č. 5: Lze předpokládat, že podíl nezaměstnaných v sociálně vyloučených lokalitách je větší u žen než u mužů.

Předpoklad č. 6: Lze předpokládat, že většina respondentů preferuje názor, že vyšší vzdělání (alespoň vyučení) jak u nich samotných, tak u jejich dětí nemá vliv na úspěch pro získání dobré práce.

Předpoklad vychází opět z Teoretické části bakalářské práce, a to zejména z odborných zdrojů, které uvádějí, že pro romskou populaci je charakteristická nízká hodnota vzdělání, mj. proto, že vzdělání je zaměřeno na budoucnost - např. Vágnerová (1999 s. 375) nebo Hirt, Jakoubek (2006, str. 97).

Obdobně Smolík (2008, str. 36) uvádí, že hodnota vzdělání u osob žijících v sociálně vyloučených lokalitách, zejména je-li poskytováno tradiční institucionalizovanou formou, je vnímána rozporuplně.

Předpoklad č. 7: Lze předpokládat, že v závislosti na výši dosaženého vzdělání obyvatel sociálně vyloučených lokalit, lze také usuzovat na lepší pracovní uplatnění. Jinými slovy: Čím vyšší je dosažené vzdělání, tím snáší je naleznout práci a tím spadat do skupiny zaměstnaných.

10 Popis zkoumaného vzorku

Průzkum byl prováděn mezi klienty terénních pracovníků, kteří žijí v sociálně vyloučených lokalitách v Libereckém kraji. Jednalo se o následující lokality: Liberec, Jablonec nad Nisou, Frýdlant, Raspenava, Nové Město pod Smrkem a Velké Hamry.

Na tomto šetření se celkem podíleli 3 terénní pracovníci, bez nichž by nebyl v žádném případě možný daný průzkum realizovat.

Respondenti byli vybráni terénními pracovníky náhodně. Podmínkou, jež byla předem stanovena, byla skutečnost, aby respondenti byli vybráni tak, že se jednalo o vyvážený vzorek z hlediska pohlaví v poměru 50 : 50 %. Celkem se jednalo o 52 respondentů, tedy přesněji o 26 mužů a 26 žen. (viz Tabulka č. 1 - Pohlaví respondentů)

Počet respondentů byl původně plánován vyšší (cca celkem 80 respondentů), ale již ve fázi předvýzkumu bylo zřejmé, že nebude možné (zejména z důvodu časové náročnosti řízeného rozhovoru, časté neochoty klientů k rozhovoru apod.) obsáhnout takové množství respondentů. Přesto bylo osloveno celkem 87 respondentů, z toho 35 respondentů (tj. 40,23 %) buď odmítlo spolupráci k tomuto řízenému rozhovoru nebo rozhovor nedokončili. Větší neochota ke spolupráci byla zaznamenána celkově u mužů.

Tabulka č. 1: Pohlaví respondentů

Pohlaví	Absolutní četnost	Relativní četnost
Ženy	26	50 %
Muži	26	50 %
Celkem:	52	100 %

Jak ukazuje tabulka č. 1, pohlaví respondentů bylo z hlediska četností vyvážené.

Tabulka č. 2: Věk respondentů

Věk respondentů	Absolutní četnost/ relativní četnost - ženy	Absolutní četnost/ relativní četnost - muži
18 – 25	4 / 15,38 %	5 / 19,23 %
26 – 35	8 / 30,77 %	7 / 26,92 %
36 – 45	6 / 23,08 %	5 / 19,23 %
46 – 55	5 / 19,23 %	5 / 19,23 %
56 a více	3 / 11,54 %	4 / 15,38 %

Věkové rozpětí u všech respondentů bylo od 18 – 60 let. Věkové rozpětí u žen bylo od 18 do 60 let. Průměrný věk respondentek byl 39 let. Věkové rozpětí u mužů bylo od 19 do 60 let. Průměrný věk u mužů 38 let. Průměrný věk všech respondentů byl 38,5 let.

Tabulka č. 3: Rodinný stav

Rodinný stav	Absolutní četnost/ relativní četnost
Ženatý / vdaná	18 / 34,62 %
Rozvedený/á	7 / 13,46 %
Svobodný/á	27 / 51,92 %
Celkem:	52 / 100 %

Jak je zřejmé z tabulky č. 3, největší procento respondentů je svobodných (celkem 51,92 %), následuje stav ženatý/vdaná (34,62 %) a nejmenší skupinu tvoří rozvedení (celkem 13,46 %).

Tabulka č. 4: Počet dětí

Počet dětí	Absolutní četnost/ relativní četnost
bez dětí	9 / 17,31 %
1 dítě	16 / 30,77 %
2 děti	10 / 19,23 %
3 děti	6 / 11,54 %
4 děti	7 / 13,46 %
6 dětí	2 / 3,85 %
8 dětí	1 / 1,92 %
9 dětí	1 / 1,92 %

Jak ukazuje tabulka č. 4, ve většině případů, celkem 30,77 %, se jednalo o respondenty s jedním dítětem. Druhou nejpočetnější skupinou byli respondenti se dvěma dětmi (19,23 %).

Věk respondentů s počtem jednoho dítěte se pohybuje v rozmezí od 30 do 42 let a ve všech, kromě jednoho případu, se jedná o jedince svobodné či rozvedené. Zcela logicky se v závislosti na vyšším věku respondentů zvyšuje i počet dětí.

Z celkového počtu 43 dětí je celkem 29 dětí školního věku. Ve zbytku případů se jedná o jedince, kteří jsou ve věku mladším nebo starším školního věku.

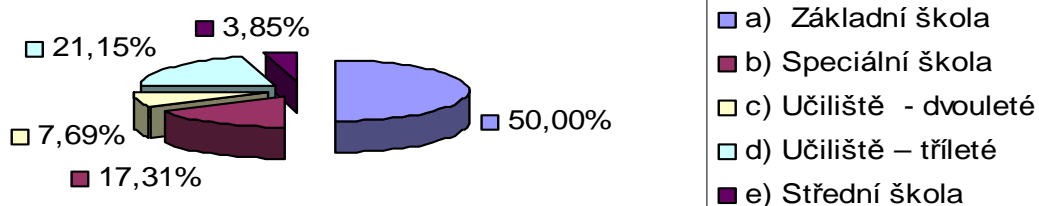
11 Výsledky průzkumu

Údaje získané pomocí řízeného rozhovoru jsou zpracovány do tabulek a grafů. Ke každé tabulce a grafu je uvedena interpretace výsledků. Tabulky obsahují možnosti odpovědí, absolutní a relativní četnosti odpovědí. Bylo zajímavé rozdělit některé výsledky také podle pohlaví, abychom je mohli porovnat i z tohoto hlediska. Ke každé z tabulek je vytvořen graf, ale ve většině případů pouze pro odpovědi celého výběrového vzorku, a to vzhledem k omezenému rozsahu bakalářské práce.

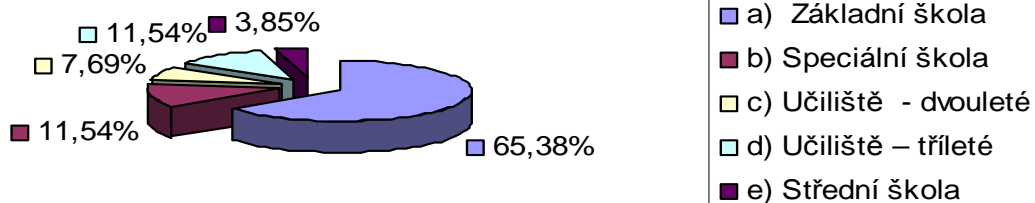
Tabulka č. 5: Nejvyšší dosažené vzdělání

Odpověď	Absolutní četnost (Relativní četnost) - celkem	Absolutní četnost (Relativní četnost) - ženy	Absolutní četnost (relativní četnost) - muži
a) Základní škola	26 (50,00 %)	17 (65,38 %)	9 (34,62 %)
b) Speciální škola	9 (17,31 %)	3 (11,54 %)	5 (19,23 %)
c) Učiliště - dvouleté	4 (7,69 %)	2 (7,69 %)	2 (7,69 %)
d) Učiliště – tříleté	11 (21,15 %)	3 (11,54 %)	9 (34,62 %)
e) Střední škola	2 (3,85 %)	1 (3,85 %)	1 (3,85 %)

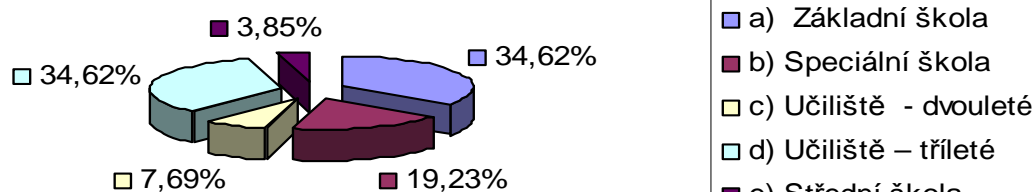
Graf č. 5a: Nejvyšší dosažené vzdělání - celkem

Graf č. 5b: Nejvyšší dosažené vzdělání - ženy

Graf č. 5c: Nejvyšší dosažené vzdělání - muži

Tabulka č. 5 a grafy č. 5a, 5b a 5c znázorňují nejvyšší dosažené vzdělání u respondentů. Bylo možné předpokládat, že největší skupinu dotazovaných budou tvořit lidé, kteří absolvovali vzdělání na speciální škole (tj. základní nebo pomocné, resp. praktické nebo speciální základní škole). Výsledky však ukázaly, že pouze 17,31 % z celkového počtu dotazovaných absolvovalo vzdělání na speciální škole (v poměru 11,54 % u žen a 19,23 % u mužů). Vzdělání na základní škole absolvovalo 50 % respondentů. Tzn., že 67,31 % respondentů má pouze nejvyšší dosažené základní vzdělání.

Z tohoto celkového počtu respondentů neukončilo základní v řádném posledním ročníku 15 respondentů, tj. 42,85 %.

Druhou nejpočetnější skupinu tvoří lidé s nejvyšším dosaženým vzděláním - tříletý učňovský obor (21,15 % z celkového počtu), přičemž u mužů tomu tak bylo v 34,62 % případů a u žen v 11,54 %. Mezi nečetnější obory patřily u mužů např. sklář, tesař, malíř – ve dvou případech, obuvník, zedník – ve dvou případech a truhlář. U žen bylo nejčetnějším oborem obor textilní chemie, zedník a obchodník.

Dvouletý učňovský obor pak zastupuje celková hodnota 7,69 %, z čehož u žen tomu bylo v 7,69 % případů a jednalo se o následující obory: tkadlena a bižuterie. Muži s dvouletým studijním oborem pak tvořili také 7,69 %. Jednalo se o obory klempíř a potravinář. Celkový počet vyučených respondentů je pak 28,84 %.

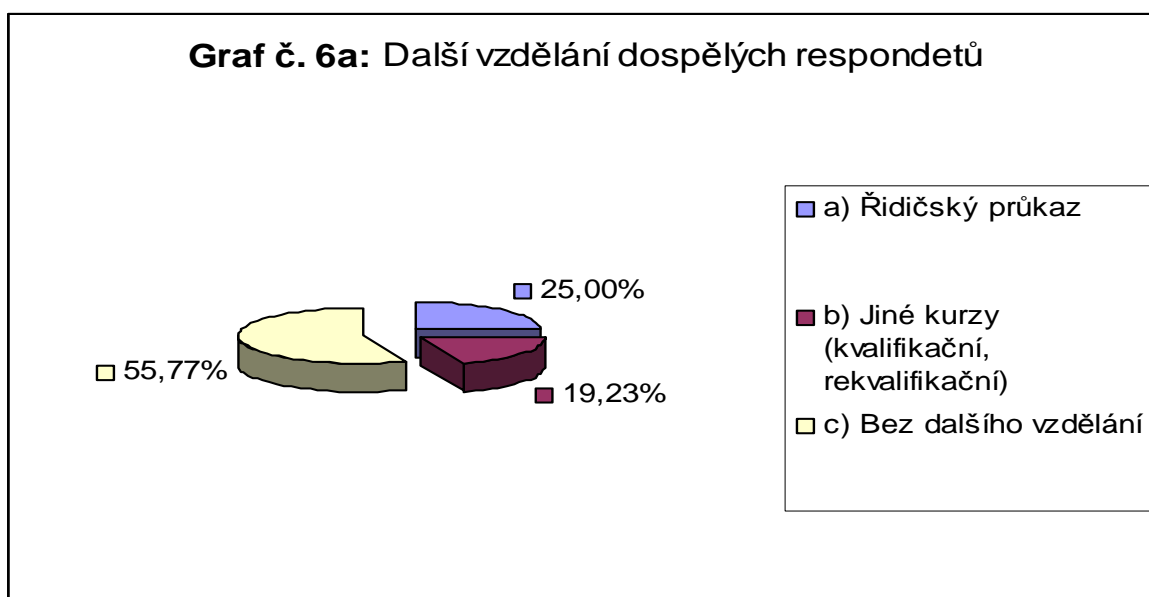
V souvislosti s uvedenými odpověďmi, zejména ohledně absolvované docházky do speciálního a základního školství, jsem se ještě pro větší validitu odpovědí dotazoval

terénních pracovníků, aby mi potvrdili, zda se jim výsledky zdají být skutečně objektivní, tj. že 50 % respondentů absolvovalo vzdělání na základní škole v hlavním vzdělávacím proudu. Ti mi tuto skutečnost potvrdili.

Domnívám se, že možným důvodem těchto výsledků je to, že lidé, kteří plnili povinnou školní docházku před rokem 1989 byli v jiné situaci než respondenti mladších ročníků, kteří byli a zřejmě i nadále jsou mnohem častěji zařazováni či přeřazováni do zvláštních nebo pomocných škol.

Tabulka č. 6: Další vzdělávání dospělých respondentů

Odpověď	Druh ŘOP (četnost)	Absolutní četnost	Relativní četnost
a) Řidičský průkaz	B (13), C+E (1)	13	25 %
b) Jiné kurzy (kvalifikační, rekvalifikační)		10	19,23 %
c) Bez dalšího vzdělání		29	55,77 %

Při pohledu na tabulku č. 6 a graf č. 6a, znázorňující další vzdělání u respondentů, je zřejmé, že největší procento tvořili ti, u kterých po ukončení vzdělání nedocházelo již k žádnému dalšímu vzdělávání (celkem 55,77 %).

Z hlediska analýzy těchto výsledků podle pohlaví respondentů se ukazuje, že hlavní příčinou tohoto procentuálního stavu jsou převážně ženy.

Nejčetnější skupinou z hlediska dalšího vzdělávání jsou držitelé řidičských oprávnění, v níž převažovali muži nad ženami (18,23 % a 6,77 %).

U dotazovaných, kteří uvedli jako odpověď fakt, že absolvovali nějaké další rekvalifikační kurzy (celkem 19,23 %) se nejčastěji jednalo o následující: zdravotnický kurz, svářečský kurz, pedagogické minimum, kurzy šití a pletení, zkoušky na vedoucího provozu, terénní sociální práce, počítačový kurz apod. Tyto kurzy respondenti obvykle absolvovali na úřadech práce.

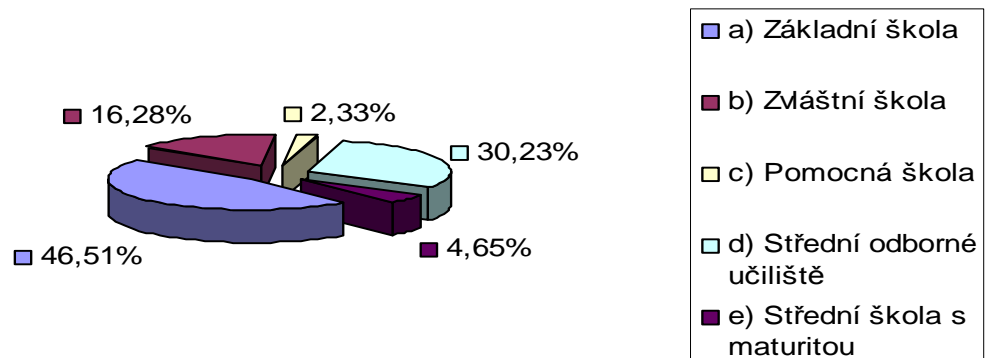
Zajímavý je fakt, že lidé, kteří absolvovali další vzdělávání jsou v současné době převážně zaměstnaní a jejich vzdělání dosahuje alespoň úrovně vyučení. Jinými slovy se ukazuje, že lidé, kteří mají vyšší vzdělání (alespoň na úrovni vyučení), mají větší snahu absolvovat i další vzdělávání a jejich uplatnitelnost na trhu práce je větší.

Z výsledků vyplynulo, že čím vyšší je úroveň dosaženého vzdělání, tím vyšší je zájem o další vzdělávání, jako jsou např. rekvalifikační kurzy, řidičský průkaz apod. Také se zdá, že platí, jak také vyplynulo z výsledků průzkumu, že čím vyšší je vzdělání, tím lepší a snazší je uplatnit se na trhu práce a míra zaměstnanosti je obecně vyšší. (viz tabulka č. 10 a graf 10a, b).

Tabulka č. 7: Vzdělání u dětí respondentů

Odpověď	Absolutní četnost	Relativní četnost
a) Základní škola	20	46,51 %
b) Zvláštní škola	7	16,28 %
c) Pomocná škola	1	2,33%
d) Střední odborné učiliště	13	30,23 %
e) Střední škola s maturitou	2	4,65 %

Graf č. 7a: Vzdělání u dětí respondentů

Tato tabulka č. 7 a graf č. 7a ukazují, že nejvyšší procento dětí těchto rodičů (celkem 46,51 %) absolvovalo či absolvuje vzdělání na základní škole. Poměrně vysoký počet dětí (30,23 %), absolvovalo nebo absolvuje v současné době střední odborná učiliště (bez maturity), na zvláštní školu dochází či docházelo 16,28 % respondentů. **Děti, které plnily povinnou školní docházku na základní škole (tedy v hlavním proudu vzdělávání) pokračují častěji ve studiu na středních odborných učilištích.** Pouze 2 děti (4,65 %) jsou studenty středních škol a maturitou. Absolventem pomocné školy je pouze jedno dítě (dnes ve věku 18 let).

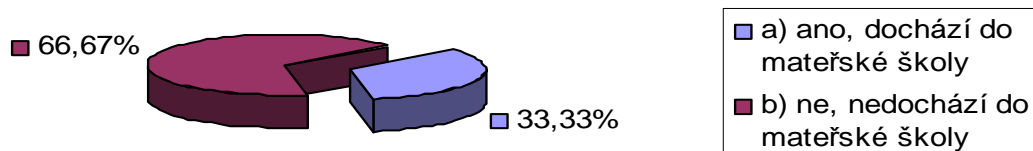
Je třeba vzít v potaz, že děti předškolního věku, batolata, kojenci a novorozenci nejsou v této kategorii zahrnuté, stejně jako děti těchto rodičů, které mají ukončené vzdělání, popř. jsou dospělé.

Domnívám se, že z této tabulky a grafu je také patrné a ve své podstatě nesporné, že základní vzdělání na základní škole (tedy v hlavním vzdělávacím proudu) je vhodným odrazovým můstkem k dalšímu středoškolskému vzdělání zakončenému maturitní zkouškou nebo alespoň zkouškami závěrečnými (výučním listem).

Tabulka č. 8: Docházka dětí do předškolního zařízení

Odpověď	Absolutní četnost	Relativní četnost
a) Ano, dochází do mateřské školy	3	33,33 %
b) Ne, nedochází do mateřské školy	6	66,67 %

Graf č. 8a: Docházka dětí do předškolního zařízení

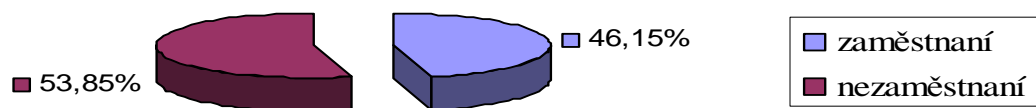

Z tabulky č. 8 a grafu 8a vyplývá, že z celkového počtu 9 dětí předškolního věku 66,67 % z nich dochází do mateřské školy. Zajímavostí je, že všechny děti navštěvují romskou přípravnou třídu Čerčeňa v Liberci. Zbytek (tj. 33,33 %) nenavštěvuje v současné době žádné předškolní zařízení. Při rozhovoru s rodiči těchto dětí vyplynulo, že nepovažují za nutné, aby jejich děti navštěvovaly takovýto druh instituce. Tím se bohužel snižuje šance na získání lepší úrovně školní zralosti a připravenosti jejich dětí a také na pozdější školní úspěšnost, což si tito rodiče neuvědomují.

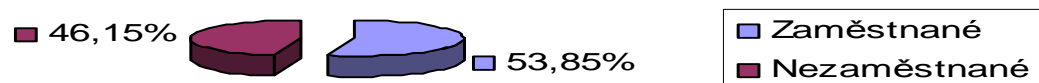
Tabulka č. 9: Nezaměstnanost

Stav	Absolutní četnost / relativní četnost - celkem	Absolutní četnost / relativní četnost – ženy	Absolutní četnost / relativní četnost - muži
Zaměstnaní (é)	24 / 46,15 %	14 / 53,85 %	10 / 38,46 %
Nezaměstnaní (é)	28 / 53,85 %	12 / 46,15 %	16 / 61,54 %
Celkem:	52 / 100 %	26 / 100 %	26 / 100 %

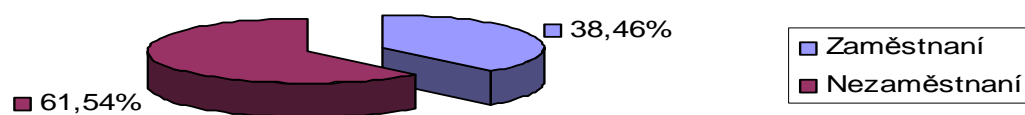
Graf č. 9a: Nezaměstnanost - celkem

Graf č. 9 b: Nezaměstnanost - ženy

Graf č. 9c: Nezaměstnanost - muži

Tabulka č.9 a grafy č. 9a, b, c udávají kolik z celkového počtu 52 respondentů je zaměstnaných a dále udávají jejich procentuální rozdělení podle pohlaví a také hodnoty celkové. V záznamovém formuláři jsme ještě uvedli, hned po provedení předvýzkumu, jak dlouho a kde je jedinec v současné době zaměstnáván.

Bylo tak učiněno proto, abychom se dověděli, zda v případě bydlí – li člověk ve větším městě jako je Liberec a např. Jablonec nad Nisou, znamená to také, že je větší pravděpodobnost, že je dlouhodobě zaměstnaný. Tato domněnka se také potvrdila. Tzn. že čím větší město, tím je podíl zaměstnaných z celkového počtu lidí ze sociálně vyloučených lokalit větší. Je nutné zdůraznit, že skutečnost, že 46,15 % respondentů je zaměstnaných, je také dána tím, že celkem 9,7 % tvoří matky na mateřské dovolené, což je považováno za stav, kdy je člověk zaměstnaný, i když není ekonomicky aktivní. Nejde s určitostí říci, zda budou tyto ženy po skončení mateřské dovolené zaměstnané. Co se týče podílu zaměstnanosti u žen a mužů, zaměstnaná je u žen větší část než je tomu u mužů (53,85 % a 38,46 % u mužů).

Délka pracovního poměru se u žen pohybovala v rozmezí od 1 měsíce do 8 let. Nejčtenějším povoláním byla např. uklízečka (ve dvou případech), účetní, pedagogický asistent, dělnice, kuchařka nebo pomocná síla.

Délka pracovního poměru u mužů byla od 1 měsíce do 16 let. Právě poslední zmiňovaný pracuje jako osoba samostatně výdělečně činná v oboru stavebnictví (zaměstnává kolektiv lidí, kteří pracují jako kopáči, cestáři, zedníci a řemeslníci). Velmi nás také zaujala pracovní pozice policisty, kteří, jak jsme se dozvěděli z rozhovoru s terénními pracovníky, působí v Liberci celkem dva. Zbytek povolání tvořili např.: pracovník ochranky, dělník, detektiv, řidič vysokozdvížného vozíku apod.

Myslím si, že úspěšnost pracovního uplatnění závisí i na mnohých jiných faktorech, jako jsou např. přístup jednice k zaměstnání, jeho charakterové a volní vlastnosti, zručnost, flexibilita, schopnost učit se novým věcem, umění asertivního jednání se zaměstnavatelem aj.

Počet nezaměstnaných činí celkem 53,85 %. Jedná se většinou o nezaměstnanost dlouhodobou, to znamená trvající déle než půl roku až jeden rok (celkem 46,21 %). Tento fakt je naprosto alarmující. Procento nezaměstnaných značně převyšuje průměrný počet nezaměstnaných v naší republice, a to i v době celosvětové krize.

Dovednosti nabyté v průběhu vzdělávání jsou na současném otevřeném trhu práce, s ohledem na zvyšující se nároky i případné diskriminační faktory, takřka neuplatnitelné. (Smolík, 2008, str. 36)

Přesto se bylo možné domnívat, že počet nezaměstnaných bude tvořit ještě hodnotu o něco vyšší, neboť právě tento znak, tedy nezaměstnanost, je hlavním kritériem skupin obyvatel ze sociálně vyloučených lokalit.

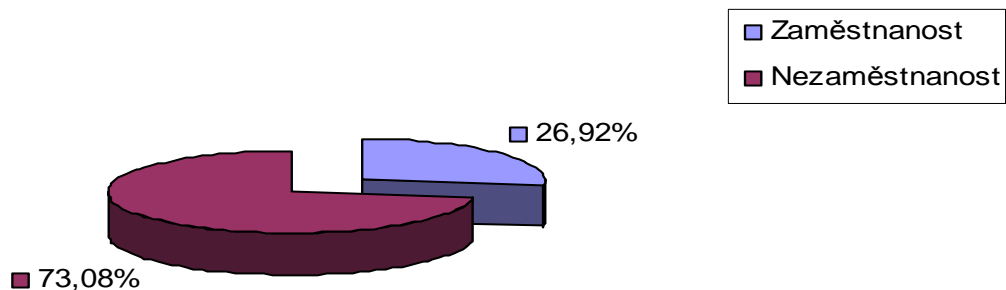
Za nejčastější příčiny ztráty zaměstnání lze považovat výpověď ze strany zaměstnavatele, odchod na mateřskou dovolenou, poté již nenavrácení se do pracovního poměru a v neposlední řadě také zdravotní stav. Podle terénních pracovníků to mohou být právě špatné hygienické podmínky v těchto lokalitách a nedbání na správnou životosprávu (tj. kouření, alkohol a zneužívání jiných drog a návykových látek), které zapříčiňují i horší zdravotní stav této populace.

Tuto situaci (ztrátu zaměstnání), podle mého názoru na danou problematiku, může ovlivňovat např. také špatná zkušenost s jednáním ze strany zaměstnavatele vůči zaměstnanci, ale i naopak. Dotyčný by mohl být po této zkušenosti do jisté míry demotivován nebo mít obavy a nedůvěru při hledání jiného zaměstnání.

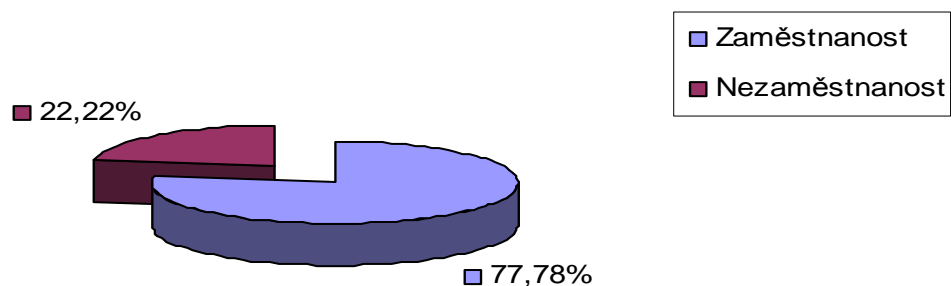
Tabulka č. 10: Zaměstnanost / nezaměstnanost v závislosti na výši dosaženého vzdělání

Výše dosaženého vzdělání	Zaměstnanost (absolutní / relativní četnost)	Nezaměstnanost (absolutní / relativní četnost)	Celkem:
a) Základní škola	7 / 26,92 %	19 / 73,08 %	26 / 100 %
b) Speciální škola	7 / 77,78 %	2 / 22,22 %	9 / 100 %
c) Odborné učiliště	8 / 53,33 %	7 / 46,67 %	15 / 100 %
d) Střední škola s maturitou	2 / 100 %	0 / 0 %	2 / 100 %

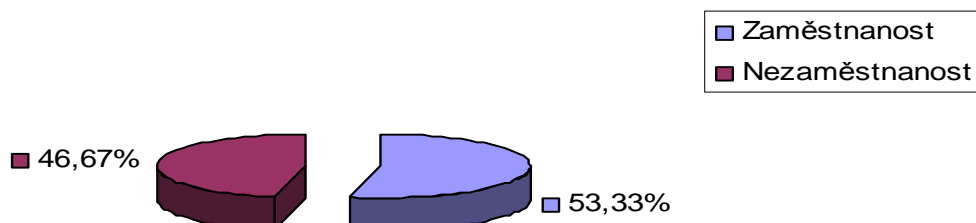
Graf č. 10a: Zaměstnanost / nezaměstnanost v závislosti na výši dosaženého vzdělání - základní škola

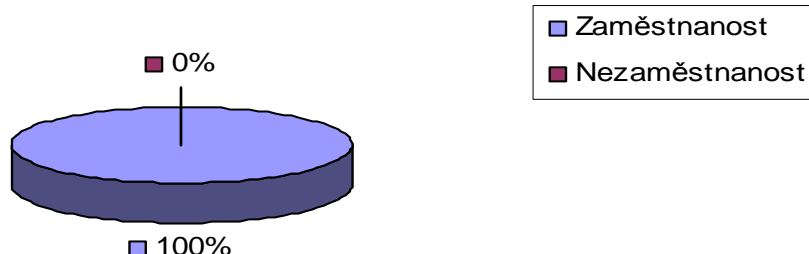
Graf č. 10b: Zaměstnanost / nezaměstnanost v závislosti na výši dosaženého vzdělání - speciální škola

Graf č. 10c: Zaměstnanost / nezaměstnanost v závislosti na výši dosaženého vzdělání - odborná učiliště

Graf č. 10d: Zaměstnanost / nezaměstnanost v závislosti na výši dosaženého vzdělání - střední škola s maturitou

Tabulka č. 10 a grafy č. 10a, b, c, d znázorňují podíl zaměstnaných a nezaměstnaných na trhu práce v závislosti na výši dosaženého vzdělání. Obecně máme za to, že čím vyšší je dosažené vzdělání, tím lepší je možnost pracovního uplatnění. V našem případě z výzkumu vyplývá, že u respondentů s nejvyšším dosaženým vzděláním základním se nezaměstnanost dosahuje hodnoty 73,08 % pouze 26,92 % respondentů s nejvyšším dosaženým vzděláním základním, je v současné době zaměstnaná.

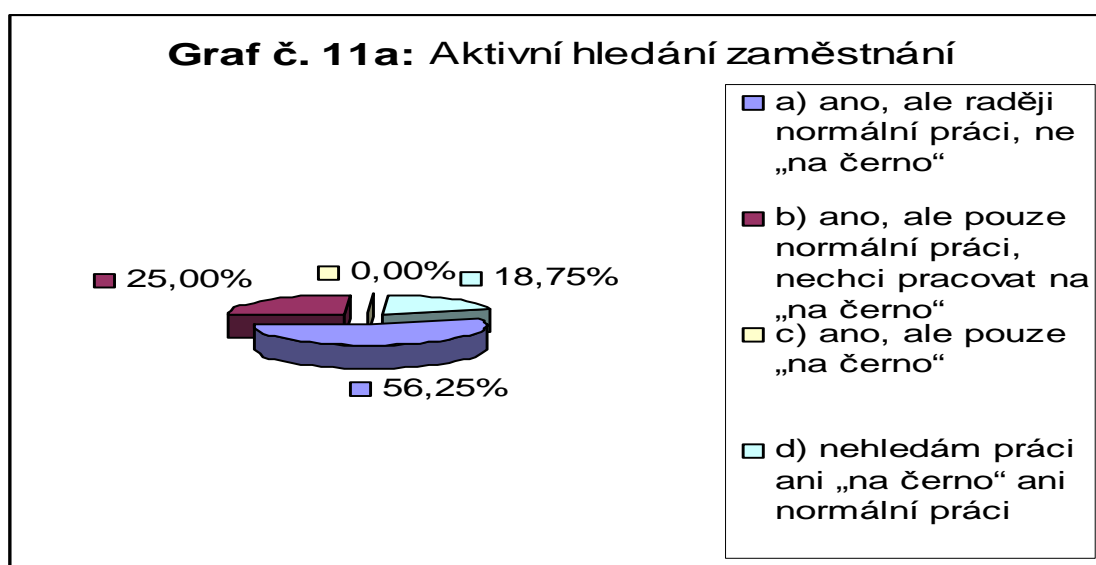
Graf 10b zase ukazuje, kolik z celkového počtu respondentů s nejvyšším vzděláním speciálním je v současnosti zaměstnaných / nezaměstnaných. (77,78 % a 22,22 %). U položky odborná učiliště se již znatelně prokazuje vliv vzdělání na možnost pracovního uplatnění, totiž právě 46,67 % dotazovaných je nezaměstnaných, naproti tomu 53,33 % je zaměstnaných. Nejlépe jsou na tom respondenti s dokončenou střední školou s maturitou - 100 % části vzorku našlo uplatnění na trhu práce a v současné době jsou všichni tito lidé zaměstnaní.

Je nezbytné si uvědomit, že naměřené hodnoty mohou být do jisté míry zkreslené (jak je tomu pravděpodobně u položky speciální škola), jelikož celkově se jedná o poměrně malý vzorek respondentů a nelze tedy tyto výsledky s jistotou globalizovat.

Podle mého úsudku poukazuje tato tabulka a grafy na jednoznačný vliv výše vzdělání na možnost pracovního uplatnění. To znamená, že čím vyšší je vzdělání, tím menší je nezaměstnanost a tento vzorec funguje i opačně.

Tabulka č. 11: Aktivní hledání zaměstnání

Odpověď	Absolutní četnost	Relativní četnost
a) ano, ale raději normální práci, ne „na černo“	14	56,25 %
b) ano, ale pouze normální práci, nechci pracovat na „na černo“	6	25 %
c) ano, ale pouze „na černo“	1	0 %
d) nehledám práci ani „na černo“ ani normální práci	7	18,75 %

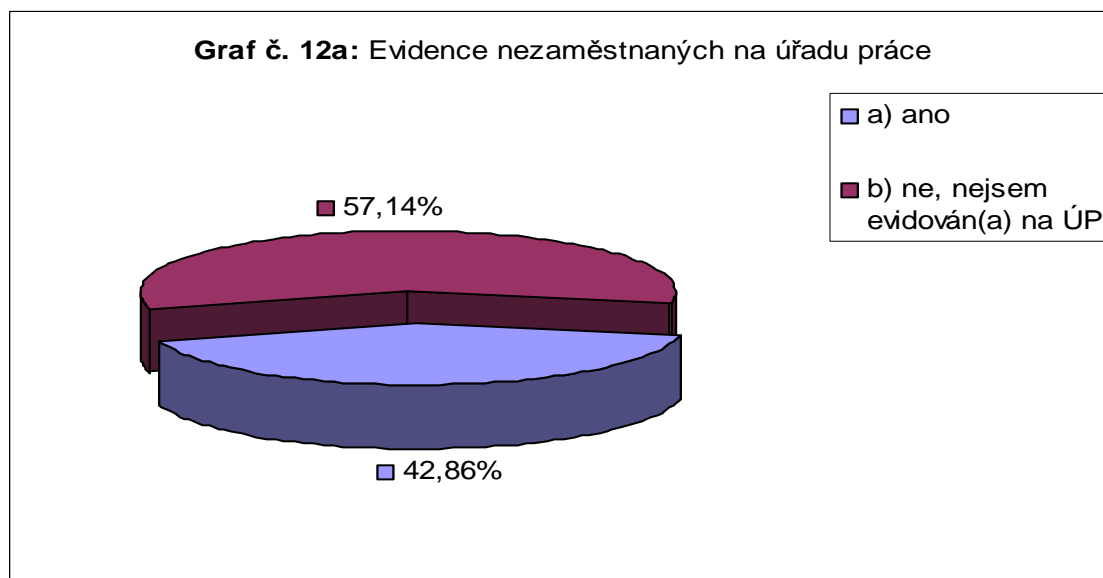
Z tabulky č. 11 a grafu č. 11a vyplývá, kolik respondentů ze skupiny nezaměstnaných si aktivně hledá práci. Hodnoty bylo obdobné jak u žen tak u mužů. Největší procento (tedy celkem 56,25 %) uvádí, že si aktivně hledá práci, ale podmínkou je, aby se spíše jednalo o práci legální, tedy ne „na černo“. Žádný z dotazovaných nehledá pouze nelegální práci. Bylo to potvrzeno i ze strany terénních pracovníků, avšak byli jsme upozorněni na to, že počet klientů, kteří si hledali práci „na černo“ se za posledních 5 let opravdu velmi snížil a jako hlavní příčinu uvádějí to, že v roce 2004 začala v Liberci aktivně fungovat terénní sociální práce.

Druhou nejčetnější odpovědí (25 %) byla odpověď, kdy dotyčný hledá práci normální a nechce pracovat tzv. „na černo“. 18,75 % uvedlo, že si aktivně nehledá ani práci „na černo“, ani práci normální.

Domnívám se, že výsledné hodnoty u tohoto grafického znázornění mohou být nějakým způsobem, a je také obtížné říci do jaké míry, zkreslené. Svůj podíl na tom mohl sehrát fakt, že dotyční respondenti mohli mít např. obavu uvést pravdivou odpověď terénnímu pracovníkovi, jelikož se mohli domnívat, že by se k nim v důsledku toho, že si aktivně nehledají práci, mohl terénní pracovník „obrátit zády“ a oni by si tak znesnadnili možnost další pomoci v životních krizových situacích.

Tabulka č. 12: Evidence nezaměstnaných na úřadu práce

Odpověď	Absolutní četnost	Relativní četnost
a) ano	12	42,86 %
b) ne, nejsem evidován(a) na úřadu práce	16	57,14 %

Tato tabulka č. 12 a graf 12a uvádějí, kolik z celkového počtu nezaměstnaných respondentů je nyní v evidenci úřadu práce. Více jak polovina respondentů, tedy 57,14 %, uvádí, že není v současnosti v evidenci úřadu práce. Zbýlá část zkoumaného vzorku (celkem 42,86 %) je prozatím v evidenci úřadu práce a aktivně se snaží najít zaměstnání. Délka tohoto stavu se pohybuje v rozmezí od 3 měsíců do 13 let.

Domnívám se, že důvod delšího setrvání na úřadu práce může být u klientů různý. Může se jednat o „nevhodnost“ a neuplatnitelnost oboru, v němž se respondent vyučil, nekonkurenceschopnost jeho osoby na trhu práce nebo ze zcela jiných důvodů (např. důvody zdravotní).

Tabulka č. 13: Pobírání podpory v nezaměstnanosti

Odpověď	Absolutní četnost	Relativní četnost
a) ano	5	17,86 %
b) ne	23	82,14 %

Graf č. 13a: Pobírání podpory v nezaměstnanosti

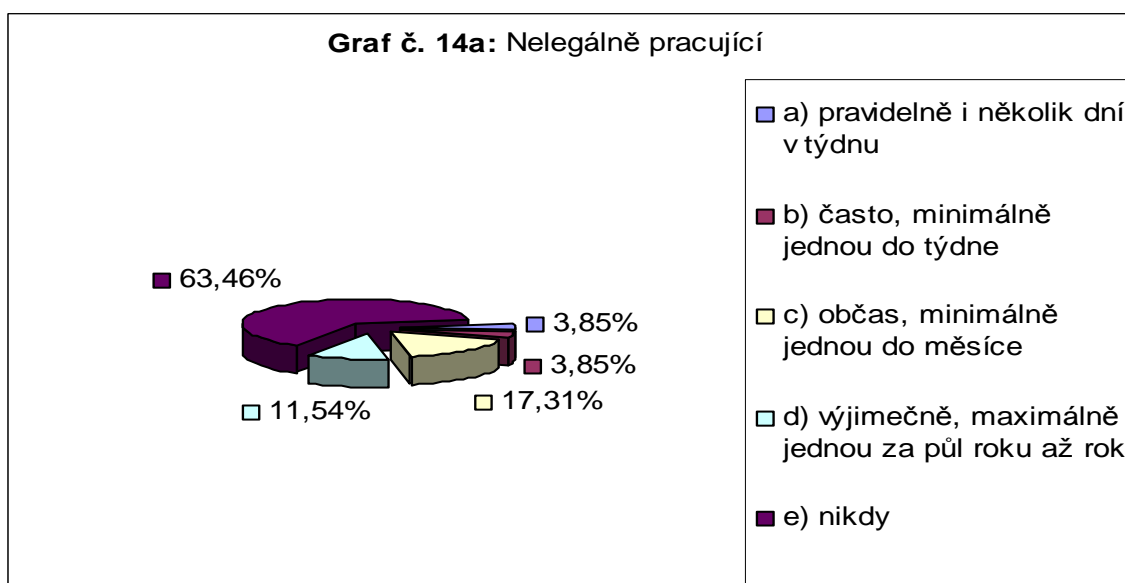
Výše uvedená tabulka č. 13 a graf č. 13a poukazují na to, že podporu v nezaměstnanosti pobírá v podstatě minimum z celkového počtu nezaměstnaných (celkem 17,86 %). Tyto hodnoty jsou zcela přesné, jelikož sociální pracovníci s určitostí vědí, zda dotyčný pobírá nebo nepobírá podporu.

Tento fakt souvisí zejména s tím, jak dlouho je nezaměstnaný v evidenci úřadu práce, jak dlouho byl předtím zaměstnaný a podle toho tedy má nebo nemá nárok na podporu v nezaměstnanosti. Hodnoty by také mohly poukazovat na to, že lidé ze sociálně vyloučených lokalit postupně dospívají k názoru, že se již ne zcela vyplatí žít ze sociálních dávek a podpory v nezaměstnanosti. To ještě upřesňuje tabulka č. 16 a graf 16a (viz níže).

Většina z celkového počtu zaměstnaných pochází ze sociálně vyloučených lokalit větších měst (jako např. Liberec, Jablonec n. Nisou) kde je obecně menší míra nezaměstnanosti, a tím i lepší a jednodušší příležitost najít si pracovní příležitost a nezůstat delší dobu na úřadu práce. Většina zkoumaného vzorku (82,14 %) tedy nepobírá podporu v nezaměstnanosti.

Tabulka č. 14: Nelegálně pracujících

Odpověď	Absolutní četnost	Relativní četnost
a) pravidelně i několik dní v týdnu	2	3,85 %
b) často, minimálně jednou do týdne	2	3,85 %
c) občas, minimálně jednou do měsíce	9	17,31 %
d) výjimečně, maximálně jednou za půl roku až rok	6	11,54 %
e) nikdy	33	63,46 %

Jak vyplynulo z tabulky č.14 a grafu 14a, většina - 63,46 % uvedla, že práci „na černo“ nevyužívá nikdy. Podle názorů terénních pracovníků je to také dáno tím, že v menších městech jako je např. Frýdlant a Nové město pod Smrkem (odkud část respondentů pochází) je příležitost tohoto druhu práce o hodně menší, než ve větších městech jako je např. Liberec.

Toto zjištění je v rozporu s informacemi popisovanými v Teoretické části bakalářské práce. Analýza sociálně vyloučených romských lokalit (2006, str. 43 - 45) uvádí, že mnozí sociálně vyloučení pracují „na černo“, tj. v zaměstnaneckém poměru bez řádně uzavřené smlouvy a tedy bez odvádění daní a pojistného (zákon při takové práci porušují zaměstnanci i zaměstnavatelé). Formy práce „na černo“ se v jednotlivých lokalitách a regionech liší: výkopové práce, pomocné stavební a demoliční práce, úklidové práce, příležitostné brigády v supermarketech apod. V některých lokalitách

takto pracují obyvatelé pravidelně po celý rok, v jiných pouze příležitostně – buďto, je-li po práci poptávka, nebo nedostačují-li příjmy ze sociálních dávek.

Druhou nejčtenější variantou odpovědí (ve 17,31 %) byla odpověď, že práci nelegální využívají občas, minimálně jednou do měsíce.

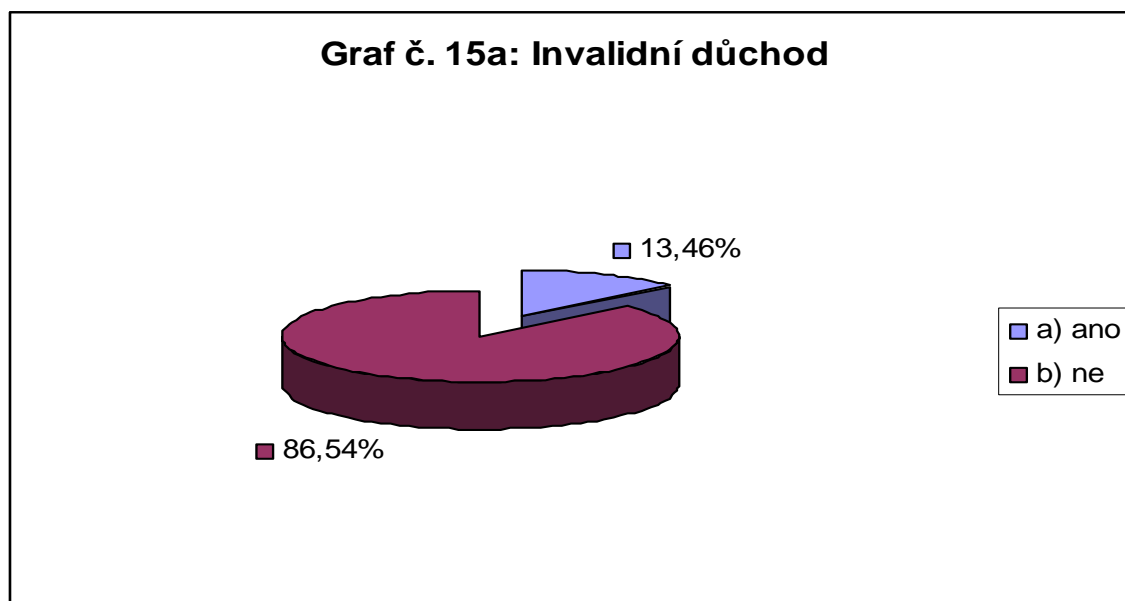
Zbylou část tvořilo 3,85 % dotázaných, kteří tento druh práce využívají často, a to minimálně jednou do týdne. Práci „na černo“, podle zjištěných informací využívají více muži než ženy. Na variantu, kterou byla práce „na černo“ vykonávána s pravidelností, tedy pravidelně i několikrát v týdnu, odpověděli pouze muži. (celkem 3,85 % z celkového počtu dotazovaných). *Nechráněný pracovní poměr je vždy velmi rizikový, přičemž případné následky nese zaměstnanec i zaměstnavatel, ale většinou zaměstnanec.*

Z výsledků také vyplynulo, že nejčastěji je využívána práce „na černo“ ve velkých městech (v případě našeho výzkumu Liberec a Jablonec nad Nisou, tj. 50 – 100 tis. obyvatel). Občasné využívání této možnosti práce bylo také z části u respondentů z menších měst (v případě našeho průzkumu Frýdlant, Tanvald, Nové Město pod Smrkem, tj. 5 – 20 tisíc obyvatel). Také bylo zajímavé, že odpovědi výjimečně či nevyužívání práce „na černo“ byly právě od respondentů z nejmenších měst (Raspenava, Velké Hamry, tj. do 5 tisíc obyvatel). Tyto údaje korespondují s mírou nezaměstnanosti a v daných městech.

Domnívám se, že k rozporu při komparaci údajů uvedených v odborné literatuře a ve výsledcích našeho průzkumu mohlo dojít ze stejného důvodu, jako tomu bylo u výsledků v tabulce č. 11. Totiž, že daní respondenti nemuseli uvést zcela pravdivou odpověď, protože vědí, že pracovat tzv. „na černo“ je počin nelegální a z obavy před terénním pracovníkem tedy raději nepřiznali, jak je tomu ve skutečnosti. Terénní pracovníci s tímto výrokem vesměs souhlasí. Lze tedy usuzovat, že skupina obyvatel, která pracuje nelegálně, je ve skutečnosti o něco větší.

Tabulka č. 15: Invalidní důchod

Odpověď	Absolutní četnost / relativní četnost
a) ano	7 / 13,46 %
b) ne	45 / 86,54 %

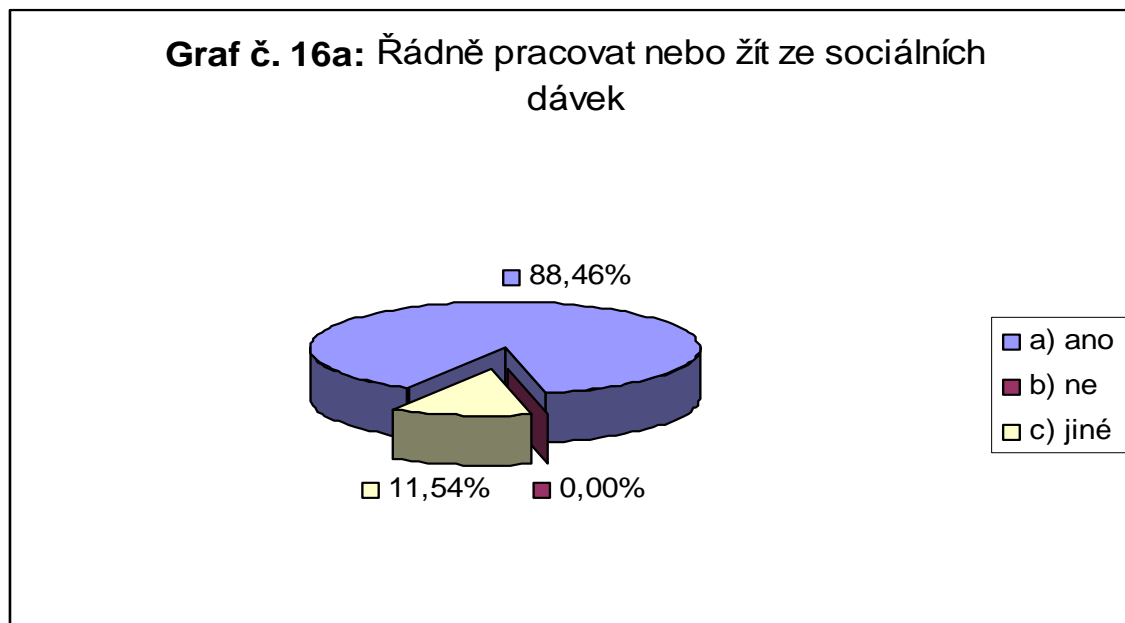

Tabulka č. 15 a graf 15a ukazují, že 85,54 % respondentů nepobírá částečný ani plný celkový invalidní důchod. Neznamená to samozřejmě, že tato část populace nemá žádné zdravotní problémy. Právě zdravotní potíže, v důsledku špatných hygienických návyků apod., je také jedním z hlavních znaků sociálně vyloučených lokalit. 7 respondentů (tj. 13,46 %) pobírá invalidní důvod, z toho 4 osoby pobírají plný invalidní důchod a 3 částečný. Jako důvody přidělení invalidních důchodů byly uváděny např.: kardiovaskulární problémy, onemocnění páteře, lupénka, astma, operace hlavy, ale i pracovní úraz, kdy muž v důsledku něho přišel o obě nohy a pravou ruku.

Toto číslo není nijak zvlášť alarmující, avšak kdybychom vzali náhodný vzorek respondentů např. z našeho hlavního města Prahy, domnívám se, že počet jedinců, kteří pobírají invalidní důchod by byl přinejmenším poloviční. Jak už jsem se zmínil výše, právě špatné hygienické návyky, nedostatek léčiv (v důsledku nedostatku financí), zvýšená míra požívání návykových látek - jako je např. alkohol, kouření, aj. návykové látky - to vše mohou být činitelé přispívající ke zvýšenému výskytu osob s některou z variant invalidního důchodu v těchto lokalitách. Je ale opět nutné zdůraznit, že vzorek respondentů je poměrně malý a tak nelze tuto hodnotu generalizovat a aplikovat na všechny obyvatele sociálně vyloučených lokalit.

Tabulka č. 16: Řádně pracovat nebo žít ze sociálních dávek

Odpověď	Absolutní četnost/ relativní četnost
a) ano	46 / 88,46 %
b) ne	0 / 0 %
c) jiné	6 / 11,54 %

Tabulka č. 16 a graf 16a dokazují, že nikdo ze zkoumaného vzorku neuvedl, jako odpověď na tuto otázku, že se vyplatí žít pouze ze sociálních dávek, což je velmi potěšující.

Domnívám se, že, jde o ukazatel, že sociální systém v České republice již není natolik demotivující, aby skrytě nabádal některé vrstvy obyvatel k tomu, aby nepracovaly. Pro tyto lidi již není tedy snazší žít ze sociálních dávek. Ani počet dětí není již v tomto ohledu finančně lukrativní. Ten navíc není u zkoumaných respondentů také nijak závratný.

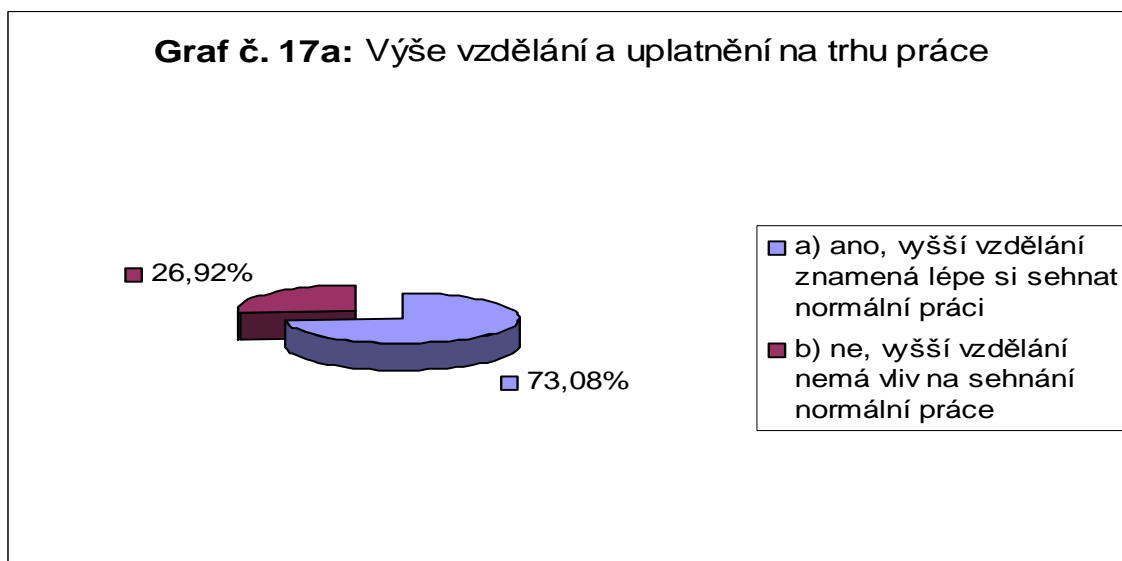
Tyto výsledky opět nekorelují s informacemi uváděnými v Teoretické části bakalářské práce, kde je mj. uváděno, že je u nás špatně nastavený (demotivující) sociální systém, který nenutí lidi pracovat: sociální dávky vyplácené rodinám s více dětmi jsou srovnatelné či ve výsledku dokonce vyšší než mzdové ohodnocení ve většině prací, které mají možnost nekvalifikovaní obyvatelé lokalit vykonávat. (Analýza sociálně vyloučených romských lokalit, 2006, str. 43 - 45)

Jako nejčastější důvody pro to, aby 88,46 % uvedlo variantu, u které se podle jejich názoru nevyplatí žít ze sociálních dávek, jsou uváděna hesla jako např.: nízké dávky, pracovat je normální, nezávislost člověka, člověk se má dobře, jestliže pracuje; má jistotu, že si peníze vydělá apod.

Ještě bychom mohli doplnit důvody pro variantu c), kterými byly nejčastěji následující odůvodnění: nevyplatí se ani jedno, protože práce je málo placená a sociální dávky příliš nízké, podmínky pro pobírání dávek jsou nelukrativní. Tuto skupinu respondentů tvořilo celkem 11,54 % dotázaných.

Tabulka č. 17: Výše vzdělání a uplatnění na trhu práce

Odpověď	Absolutní četnost/ relativní četnost
a) ano, vyšší vzdělání znamená lépe si sehnat normální práci	38 / 73,08 %
b) ne, vyšší vzdělání nemá vliv na sehnání normální práce	14 / 26,92 %

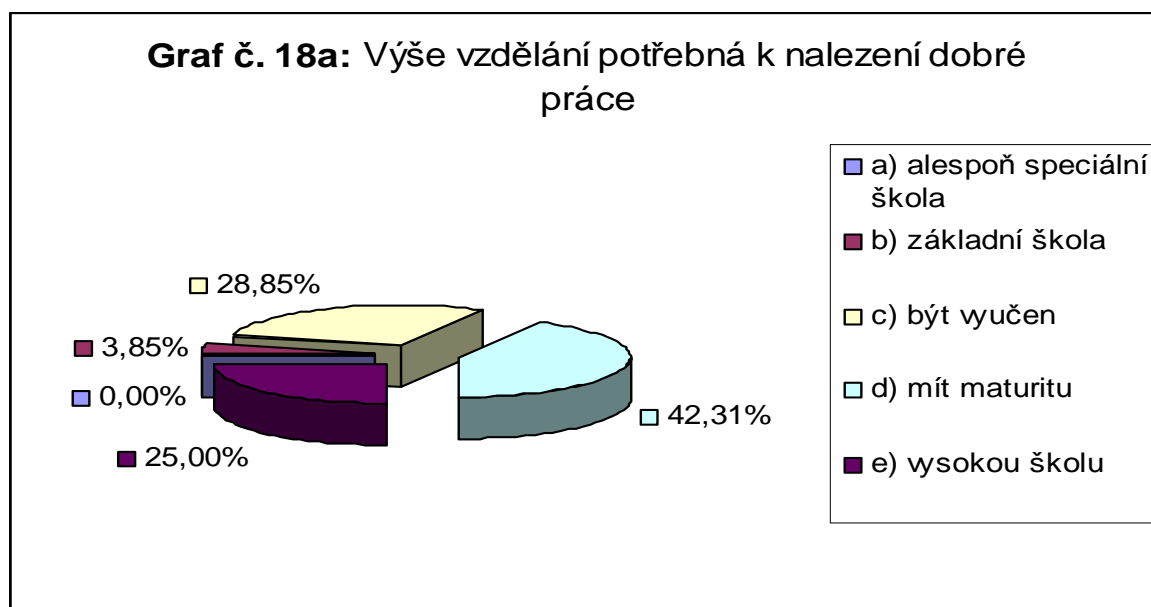

Tabulka č.17 a graf 17a graficky znázorňují, jaké množství dotázaných uvedlo, že si myslí, či naopak nemyslí, že vyšší vzdělání má vliv na možnost lepšího pracovního zařazení. 73,08 % respondentů uvedlo právě první variantu. Přitom názory mužů a žen byly, co se hodnot týče, naprosto shodné. Pouze 26,92 % respondentů se ztotožnilo s odpovědí opačnou a to, že vyšší vzdělání nemá vliv na pozdější lepší pracovní uplatnění.

Podle mého názoru jsou tyto výsledné hodnoty velmi pozitivní. Obyvatelé sociálně vyloučených lokalit si pravděpodobně začínají, více než kdy jindy, uvědomovat význam vzdělání v souvislosti s možností lepší pracovní pozice na trhu práce.

Tabulka č. 18: Výše vzdělání potřebná k nalezení dobré práce

Odpověď	Absolutní četnost/ relativní četnost
a) alespoň speciální škola	0 / 0 %
b) základní škola	2 / 3,85 %
c) být vyučen	15 / 28,85 %
d) mít maturitu	22 / 42,31 %
e) vysokou školu	13 / 25,00 %

Na výše uvedenou tabulku a graf ještě navazuje tabulka č. 18 a graf 18a, které shrnují názory respondentů na minimální dosažené vzdělání potřebné k tomu, aby si člověk mohl najít dobře uplatnit na pracovním trhu. Nejčtenější odpovědí pak byla odpověď d), kterou uvedlo celkem 42,31 %. Dalšími dvěma nejčastějšími odpověďmi jsou varianty vyučen (28,85%) a vysokoškolské vzdělání (25%). Pouze 3,85 % si myslí, že k nalezení dobré práce postačuje základní vzdělání. Důležité je, že poslední zmiňovanou hodnotu tvořili respondenti, kteří sami mají pouze nejvyšší dosažené vzdělání základní, a to absolvované na speciální škole.

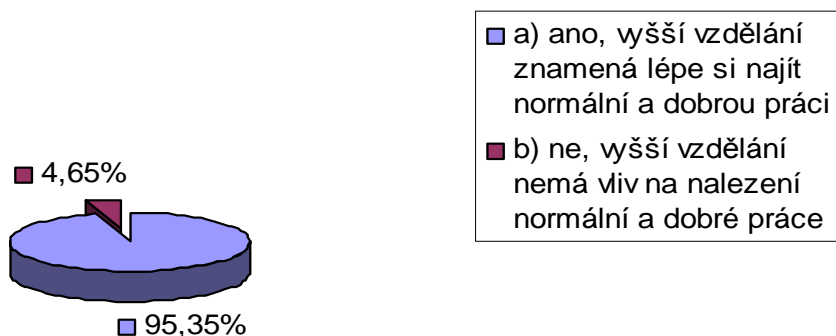
Domnívám se, že tímto se do velké míry potvrzuje a výsledky úzce souvisí s tím, co jsme avizovali po shrnutí v předchozí tabulce 17 a grafu 17a. Tedy, že důležitost vzdělání

jako takového, by mohla mít pro populaci obyvatel sociálně vyloučených lokalit v budoucnosti stoupající tendenci.

Tabulka č. 19: Důležitost vzdělání pro dosažení dobré práce u dětí respondentů

Odpověď	Absolutní četnost/ relativní četnost
a) ano, vyšší vzdělání znamená lépe si najít normální a dobrou práci	41 / 95,35 %
b) ne, vyšší vzdělání nemá vliv na nalezení normální a dobré práce	2 / 4,65 %

Graf č. 19a: Důležitost vzdělání pro dosažení dobré práce u dětí respondentů

Tabulka č.19 a graf 19a těsně korelují a jsou tedy i odvislé od názorů uvedených v tabulce č.18. V tomto případě 95,35 % ze zkoumaného vzorku uvedlo, že vyšší dosažené vzdělání u jejich dětí by znamenalo najít si dobrou práci. Po podrobnějším rozhovoru s některými respondenty je zřejmé, že by byli rádi, aby se jejich děti vyhnuly chybám, kterých se dopustili oni sami, totiž že nestudovali nebo se alespoň něčím nevyučili. Přesto i lidé, kteří mají pouze vzdělání na základní škole, uváděli tuto variantu jako nejčastější.

Pouze 4,65 % dotázaných se domnívá, že vyšší vzdělání nemá vliv na nalezení dobré práce u jejich dětí. Jednalo se především o respondenty, kteří dosáhli nejvyšší dosažené vzdělání na speciální škole, což potvrzuje např. Smolík (2008, str. 36): Postoj rodičů ke

vzdělání svých dětí je zpravidla výrazně determinován mírou jejich dosaženého vzdělání v korelaci s mírou jeho faktické uplatnitelnosti.

Jak ukazují výsledky, kořeny školní neúspěšnosti dětí žijících v podmínkách sociální exkluze však nelze hledat jen v přístupu rodičů ke vzdělání. Stěžejním determinačním faktorem jsou především odlišné mechanismy socializace a akulturace v tomto specifickém prostředí. (Smolík, 2008, str. 36)

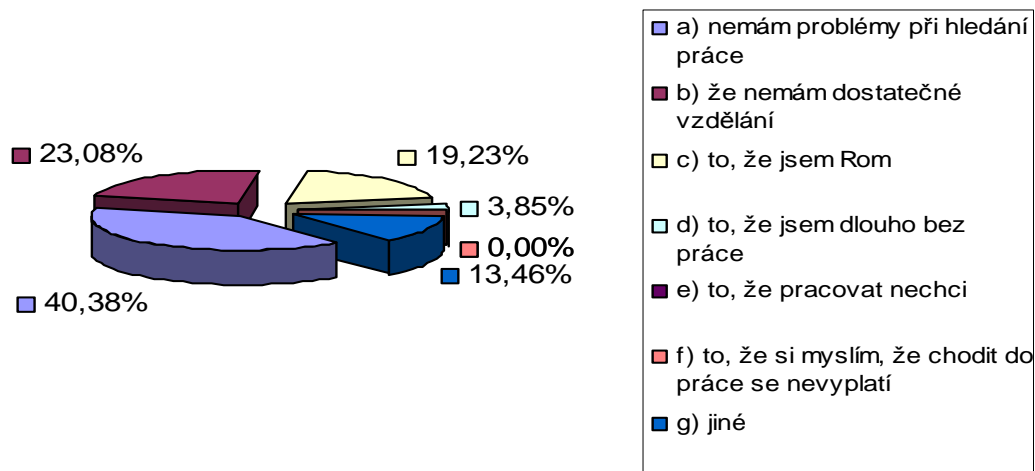
Podle mého názoru akcentují rodiče těchto dětí takovou výši vzdělání, kterou sami dosáhli. Ale například oblast mediální a společenská dává najevo, že výše vzdělání je v dnešní době velmi podstatná. Tím vzniká i jakýsi vnější tlak na tuto část obyvatelstva a jeho názory jsou tím do jisté míry ovlivněny.

Ještě je nutné poznamenat, že počet respondentů v tomto případě nesouhlasí s počtem celkovým, jelikož 9 (17,31 %) respondentů je bezdětných.

Tabulka č. 20: Faktory ovlivňující ztíženou pozici na trhu práce

Odpověď	Absolutní četnost/ relativní četnost
a) nemám problémy při hledání práce	21 / 40,38 %
b) že nemám dostatečné vzdělání	12 / 23,08 %
c) to, že jsem Rom/Romka	10 / 19,23 %
d) to, že jsem dlouho bez práce	2 / 3,85 %
e) to, že pracovat nechci	0 / 0 %
f) to, že si myslím, že chodit do práce se nevyplatí	0 / 0 %
g) jiné	7 / 13,46 %

Graf č. 20a: Faktory ovlivňující ztíženou pozici na trhu práce

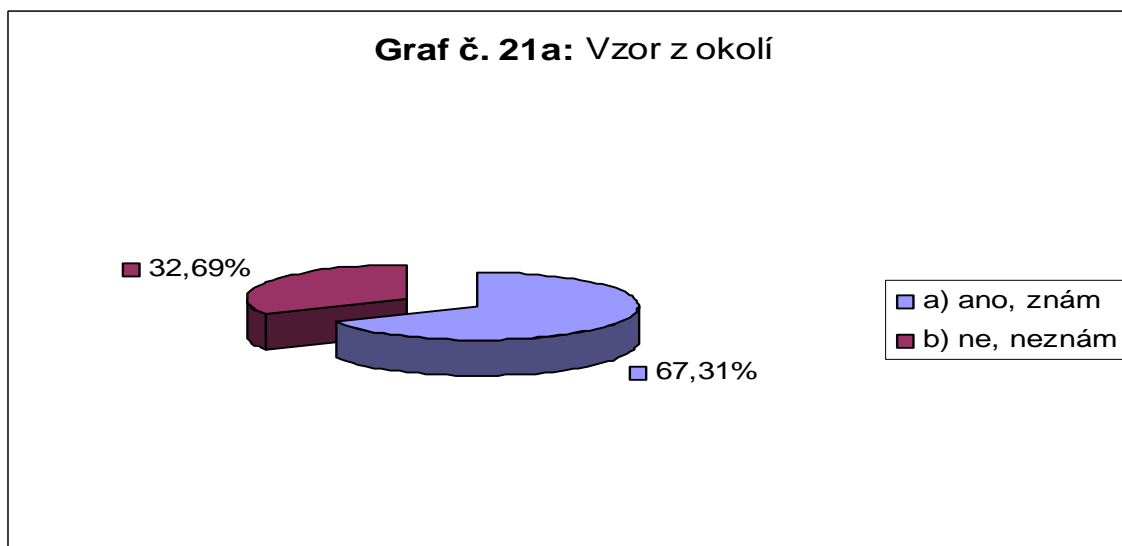

Jak ukazuje tabulka č. 20 a graf 20a, největší zastoupení varianty odpovědi je ta, jež udává, že dotyčný nemá problémy při hledání práce. Jedná se celkem o 40,38 % dotázaných. Druhou nejčtenější odpovědí - ve 23,08 % případech - je nedostatečné vzdělání, z čehož plyne, že si respondenti uvědomují důležitost vzdělání nutné pro nalezení adekvátního místa na trhu práce. Zajímavé je, že pouze 19,23 % uvedlo, že faktor, který ztěžuje pracovní uplatnění respondenta je právě ten, který odkrývá fakt, že dotyčný(á) je Rom/Romka, tzn. že lze říci, že příčinou je etnická diskriminace. Jako jiný důvod, kvůli kterému je obtížné najít práci, uvádějí respondenti např.: velkou nezaměstnanost v kraji, špatný obor, ve kterém se dotyčný vyučil, zaměstnavatel nechce vystavit zápočtový list, dlouhodobé setrvání na úřadu práce, zdravotní stav a invalidní důchod (ve dvou případech). 3,85 % se domnívá, že jejich ztížená pozice na pracovním trhu je dána tím, že jsou již delší dobu bez práce. Potěšující je, že nikdo z dotázaných neodpověděl, že pracovat nechce, nebo že do práce se nevyplatí chodit.

Nejvíce respondentů uvedlo, že nemá problémy při hledání pracovního uplatnění, skutečnost je však, a to i dle názorů terénních pracovníků, velmi odlišná. Může to být způsobeno buď tím, že si tito lidé svou špatnou situaci neuvědomují a za další příčinu je zřejmě možné považovat jakýsi ostych ze strany respondentů při zaznamenávání odpovědí do záznamového formuláře.

Tabulka č. 21: Vzor z okolí

Odpověď	Absolutní četnost/ relativní četnost
a) ano, znám	35 / 67,31 %
b) ne, neznám	17 / 32,69 %

V tabulce č. 21 a grafu 21a 67,31 % uvedlo, že zná někoho ve svém okolí, který má díky dobrému vzdělání odpovídající, tedy dobrou práci. Nejčastěji se jednalo o příbuzné, známé, kamarády nebo například šéfa. Pouze 32,69 % uvedlo, že nikoho takového ve svém okolí nezná.

Tento výsledek je velmi pozitivní, i když je v rozporu s některými informacemi obsaženými v odborné literatuře – např. jak uvádí Smolík (2008, str. 36): V přirozeném okolí sociálně vyloučených jedinců nadto velmi často zcela absentují osoby, jež je možné vnímat jako vzory úspěchu dosaženého prostřednictvím vzdělání. Následné vnímání hodnoty vzdělávání jakožto velmi sporné je tak, z pohledu obyvatel sociálně vyloučených lokalit, logickým důsledkem tohoto stavu.

Jak mi potvrdili terénní pracovníci, pro tyto lidi je velmi důležité, že mají ve svém okolí pozitivní vzor. Domnívám se, že by to mohl být jeden z prostředků, jakým působit na klienty sociálně vyloučených lokalit tak, aby kladli důraz na svoje další vzdělávání a na úroveň a kvalitu vzdělávání u svých dětí.

12 Ověření předpokladů

Bylo vytvořeno celkem sedm předpokladů, které byly ověřovány řízenými rozhovory s respondenty. V této kapitole jsou uvedené výsledky ověřování předpokladů.

Předpoklad č. 1.: Lze přepokládat, že tři čtvrtiny respondentů má nejvyšší dosažené vzdělání základní, a to převážně na speciálních školách.

Předpoklad č. 1 se nepotvrdil. I přesto, že celkem 67,31 % má jako nejvyšší dosažené vzdělání základní, procento těch, kteří absolvovali některou z variant speciálních škol tvoří pouze 17,31 %. Tento fakt je ovlivněn tím, jak již bylo v práci uvedeno, že lidé starších ročníků, tedy ti, kteří plnili povinu školní docházku ještě před revolučním rokem 1989, většinou navštěvovali právě školu základní a ne některou z jejich alternativních variant.

Předpoklad č. 2.: Nejvyšší dosažená úroveň vzdělání je nižší u žen než u mužů.

Předpoklad č. 2 se potvrdil. V případě, že se budeme zabývat hodnotami u položky střední škola s maturitou, jsou na tom ženy ve srovnání s muži totožně. Ve výsledných hodnotách mají však muži vyšší dosažené vzdělání. Největší rozdíly jsou v položce, která udává jako nejvyšší dosažené vzdělání základní. (65,38 % u žen a 34,62 % u mužů). Dalším velkým rozdílem jsou údaje v položce odborné učiliště, kde dominují muži s 42,31 %, na druhé straně u žen je tomu tak v 19,31 % případů. Menší část žen (11,54 %) absolvovala speciální školu, počet absolventů u mužů je 19,23 %.

Předpoklad č. 3.: Lze přepokládat, že většina dětí respondentů absolvovala či absolduje základní vzdělání na speciálních školách.

Předpoklad č. 3 se také nepotvrdil. Téměř polovina dětí respondentů absolvovala či ještě stále absoljuje školu základní. Větší část docházela na odborná učiliště (celkem 30,23 %). Na druhé straně se nevylučuje fakt, že právě tyto děti respondentů docházely na speciální školu a dalším stupněm jejich vzdělání byl právě některý z oborů na odborném učilišti. Pravděpodobnost není veliká, ale je nutné s ní počítat. Z našeho průzkumu toto není zřejmé.

Předpoklad č. 4.: Lze předpokládat, že alespoň 43 % respondentů je v současné době dlouhodobě nezaměstnaná.

Předpoklad č. 4 se potvrdil. Míra nezaměstnanosti v těchto lokalitách se podle našeho průzkumu pohybuje kolem 53,85 % a z toho 46,21 % dlouhodobě.

Předpoklad č. 5: Lze předpokládat, že podíl nezaměstnaných v sociálně vyloučených lokalitách je větší u žen než u mužů.

Předpoklad č. 5 se nepotvrdil. Míra nezaměstnanosti u mužů je v těchto sociálně vyloučených lokalitách zhruba o jednu čtvrtinu vyšší než je tomu u žen. (u žen 53,85 % a 38,46 % u mužů).

Je nutné brát v potaz, že tento výsledek by mohl být do určité míry zkreslující. To je dáno tím, že určitá část žen je v současnosti na mateřské dovolené a tento stav, jak známo, je považován za pracovní poměr.

Předpoklad č. 6: Lze předpokládat, že většina respondentů preferuje názor, že vyšší vzdělání (alespoň vyučení) jak u nich samotných, tak u jejich dětí nemá vliv na úspěch pro získání dobré práce.

Předpoklad č. 6 se opět nepotvrdil. Téměř tři čtvrtiny respondentů se naopak domnívá, že výše dosaženého vzdělání je přímo odvislá od kvality pracovní pozice a pracovního zařazení vůbec. Jako školu, nebo vzdělání, chceme – li, potřebnou k dosažení dobré práce, považují lidé ze sociálně vyloučených lokalit alespoň střední školu s maturitou, druhou nejpočetnější skupinu tvořili pak ti, kteří se domnívají, že k dosažení dobré práce je potřebné vysokoškolské vzdělání. Tento fakt je velmi potěšující, avšak nekoreluje přímo s údaji vedenými v teoretické části, kde je uvedeno, že Romové obecně nepovažují vzdělání za jednu z předních hodnot v jejich žebříčku a není pro ně prioritní - např. Vágnerová (1999 s. 375) nebo Hirt, Jakoubek (2006, str. 97).

Předpoklad č. 7: Lze předpokládat, že v závislosti na výši dosaženého vzdělání obyvatel sociálně vyloučených lokalit lze také usuzovat na lepší pracovní uplatnění. Jinými slovy: Čím vyšší je dosažené vzdělání, tím snáší je naleznout práci a tím spadat do skupiny zaměstnaných.

Předpoklad č.7 se potvrdil. Existuje tedy přímá úměra mezi výší dosaženého vzdělání a zaměstnaností. Z výsledků je patrné, že např. u středoškolsky vzdělaných osob (i když se jedná o malý vzorek respondentů) je zaměstnanost 100 %. Následně lidé z odborných učilišť dosahují míry zaměstnanosti 53,33 %. Čím níže bychom poté klesali po

pomyslné vzdělávací pyramidě směrem dolů, s tím vyšší nezaměstnaností bychom se setkali. Výjimku tvořili pouze lidé se speciálním základním vzděláním, ale jak již bylo uvedeno, tento údaj může být zkreslený počtem respondentů.

13 Závěr

Sociální vyloučení je celospolečenský jev, který provází společnost od počátku její existence. Vždy se mezi námi, v naší společnosti, bude vyskytovat určité procento obyvatel, které bude ze společnosti otevřeně či latentně vyčleňováno. Ovšem je-li nějaká skupina do takovéto pozice směřována, je to závažná informace vypovídající o stavu společnosti a znamená, že by se něco mělo změnit.

Základní prevencí sociálního vyloučení a minimalizací jeho rizik je pravidelný příjem, který většina z nás řeší zaměstnáním. S tím také právě souvisí, ať už plynoucí z našeho průzkumu nebo z odborných zdrojů, výše dosaženého vzdělání. Bez něho nemůže člověk v dnešní době obstát úspěšně ve společnosti. V případě, že ještě k tomuto faktu přičteme specifiku etnika, na které je ve společnosti nahlíženo přinejmenším podezřavě a s předsudky, zjistíme, že tuto situaci nebude jednoduché změnit. Z minulosti, z 2. světové války, občanských válek v Africe nebo například v bývalé Jugoslávii, se podle mého názoru lidstvo ještě dostatečně nepoučilo. Jednalo se většinou o konflikty právě z rasových či náboženských důvodů. Pokud nebude VĚTŠINA schopná akceptovat rozličné minority, kterých je na světě nespočet, a pomoci jim při adaptaci do majoritní společnosti, nebude pravděpodobné možné tuto situaci změnit. Je ale nutné, aby tento proces fungoval oboustranně. Nelze říci, že by za vzniklé situace mohla výsadně minorita ve společnosti. Ideálním stavem by bylo dosažení jakéhosi kompromisu mezi oběma stranami. Mezi oběma stranami by také měla fungovat jistá dávka úcty a porozumění. Jsem přesvědčený, že velká část konfliktů vzniká právě z důvodu neúcty k životu druhého a ze vzájemného nepochopení a v neposlední řadě také kvůli dezinformovanosti ohledně zvyklostí, žebříčku hodnot, pojetí životního stylu u strany druhé.

Konkrétně u romské populace je nutné, aby si uvědomila, že vzdělání je klíčem nebo alespoň z části prostředkem k dosažení výše zmiňovaného kompromisu a pomyslné rovnováhy v tomto procesu. Je však také nutné, aby majorita respektovala základní specifika minority a vytvořila jí podmínky pro úspěšné vzdělávání.

Bakalářská práce byla rozdělena do jednotlivých kapitol a podkapitol ve dvou hlavních částech - části teoretické a praktické. V teoretické části bylo téma zpracováno za pomoci odborných zdrojů. V části praktické byl vymezen nejprve cíl, předpoklady, popis metodiky, fáze průzkumu, popis zkoumaného vzorku, výsledky řízeného rozhovoru, jejich interpretace a ověřování předpokladů. Práce vyúsťuje v závěr, v němž se nyní pokusíme shrnout výsledky průzkumu a popsat jejich uplatnění v praxi terénních pracovníků Libereckého romského sdružení. Zjištěné údaje tvoří součást sociální anamnézy, resp. pracovní anamnézy a poskytnou východisko pro zefektivnění práce terénních pracovníků Libereckého romského sdružení, kteří s touto cílovou skupinou pracují.

Vzorek respondentů tvořilo 52 dospělých klientů Libereckého romského sdružení, kteří žijí v sociálně vyloučených lokalitách Libereckého kraje. Zvolenou metodou pro získání a zpracování údajů byl řízený rozhovor.

Výsledky průzkumu lze shrnout zhruba následujícím způsobem:

➤ Výsledky našeho průzkumu ohledně dosažené úrovně vzdělání ukázaly, že 67,31% respondentů má nejvyšší dosažené vzdělání základní. 17,31 % z celkového počtu dotazovaných absolvovalo vzdělání na speciální škole (v poměru 11,54 % u žen a 19,23 % u mužů). Z tohoto celkového počtu respondentů neukončilo základní vzdělání v řádném posledním ročníku 15 respondentů, tj. 42,85 %. Druhou nejpočetnější skupinu tvoří lidé s nejvyšším dosaženým vzděláním - tj. s vyučením v tříletém učňovském oboru (21,15 % z celkového počtu), přičemž u mužů tomu tak bylo v 34,62 % případů a u žen v 11,54 %. Celkový počet vyučených respondentů ve dvouletém učebním oboru je pak 7,69 %.

➤ Získané výsledky ukazují, že výše vzdělání respondentů u námi zkoumaného vzorku dosahuje výše, která částečně koreluje s údaji z roku 2001 (viz Teoretická část) uvedenými na <http://vsjak.cunas.cz/vsjak.cunas.cz/doc/soc/03.doc>. Například počet respondentů s nejvyšším ukončeným vzděláním základním je o 15,4 % nižší než v uvedeném zdroji. Obdobně je tomu tak i u učebních oborů, které v našem případě tvoří hodnotu 28,84 % naproti 17,2 %. Překvapujícím byl poměrně vysoký počet respondentů, kteří dokončili některý ze studijních oborů na odborném učilišti. Oproti

8,3 % z výše uvedeného zdroje, z našeho průzkumu vyplynulo, že nikdo z respondentů není bez jakéhokoliv vzdělání. Celkově vyšlo najevo, že situace ohledně výše vzdělání, v ohledu na pohlaví, je příznivější pro muže. Velkou část také tvořili dotazovaní, kteří absolvovali nějaké další vzdělávání (jako řidičské oprávnění apod.) nebo některý z rekvalifikačních kurzů (celkem 44,23 %). Například u držitelů řidičského oprávnění převažovali muži nad ženami. (18,23 % a 6,77 %).

Bylo také zjištěno, že lidé s vyšším vzděláním než je základní, absolvovali častěji nějakou z dalších vzdělávacích aktivit a o další vzdělání tedy jeví větší zájem než jedinci se vzděláním nižším. Od toho je také odvislé, že většina z nich je v současné době zaměstnaná.

➤ Z hlediska uplatnitelnosti respondentů na trhu práce vyšlo najevo, že právě výše dosaženého vzdělání je hlavním prostředkem k získání práce. Platí zde přímá úměra, že čím vyšší je dosažené vzdělání, tím vyšší je procento těch, kteří jsou v současné době v řádném pracovním poměru a jsou tedy i ekonomicky aktivní.

Celkový počet nezaměstnaných v těchto sociálně vyloučených lokalitách také netvoří tak dramatické hodnoty – až 70 – 90 %, jak uvádí např. Navrátil a kol. (2003, str. 64) - viz Teoretická část. V našem průzkumu se ukázalo, že procento nezaměstnaných je celkově 53,85 % (zaměstnaní 46,15 %), při čemž lépe jsou se na tom se zaměstnaností ženy (53,85 %) oproti mužům (38,46 %). Většina respondentů se ztotožňuje s názorem, že nemají problémy při hledání práce (40,38 %). Nezaměstnanost, alespoň se tomu tak zdá být, ztrácí u lidí ze sociálně vyloučených lokalit na své popularitě z dřívějších let a na to poukazuje i fakt, že pro většinu z těchto respondentů není lukrativní pobírat sociální dávky a podporu v nezaměstnanosti (celkem 88,46 %) a nikdo z nich také neuvedl, že je v současné době výhodnější tyto dávky pobírat než být zaměstnán. Co se týče aktivity potřebné pro nalezení stálého zaměstnání, přes polovinu respondentů uvedlo, že si aktivně hledá práci, a to práci legální. V souvislosti s tím ještě můžeme zmínit, že zájem o práci nelegální, tedy „na černo“ není tak velký, jak jsme předpokládali. Téměř dvě třetiny dotazovaných uvedlo, že práci „na černo“ nevyhledá nikdy a za žádných okolností. Nelegální „zaměstnanost“ se ještě stále více vyskytuje ve větších městech, která nabízí větší míru možnosti takového „pracovního uplatnění“. Celkově tedy můžeme posuzovat tuto situaci, s ohledem na vzorek našich respondentů a v porovnání s ostatními vyloučenými lokalitami v ČR, jako celku pozitivní.

➤ Názor na význam vzdělání ve vztahu k uplatnění se na trhu práce byl velmi potěšující. Téměř většina respondentů se domnívá a ztotožňuje se s názorem, že k dosažení dobrého pracovního zařazení je nezbytné absolvovat některé z vyšších typů vzdělání (73,08 %). Tento výsledek byl ještě pozitivnější u jejich názoru na vzdělání jejich dětí (95,35 %). Překvapujícím byl také fakt, že jako výši vzdělání potřebnou pro získání práce považují dotazovaní střední školu s maturitou a velké procento také školu vysokou (celkem 25 %). Tím opět tyto výsledky nekorelují s informacemi uvedenými v odborných zdrojích a s tím souvisejícím hodnotovým žebříčkem u populace obyvatel v sociálně vyloučených lokalitách. Jinými slovy, tito lidé považují vzdělání za hodnotu, díky které je možné dosáhnout kvalitního pracovního uplatnění, a to jak u sebe, tak u svých dětí.

Předpoklady, které byly stanoveny v praktické části práce na základě údajů z odborné literatury a ověřovány metodou řízeného rozhovoru (odpovědi byly zaznamenávány do záznamového formuláře) se potvrdily ve třech případech. Ostatní čtyři předpoklady se naopak nepotvrdily. V komparaci získaných údajů s odbornou literaturou (srovnej <http://vsjak.cunas.cz/vsjak.cunas.cz/doc/soc/03.doc>) bychom mohli podotknout, že situace v oblasti vzdělání těchto obyvatel není, ve srovnání s ostatními průzkumy podobného typu, zcela ve shodě. Zejména dosažená úroveň vzdělání u těchto jedinců není tedy tak nízká, jak jsme předem předpokládali, což ovšem neznamená, že to není problém osob v sociálně vyloučených lokalitách, a to zejména ve vztahu k jejich úspěšnému uplatnění na trhu práce.

Jak vyplynulo z našeho průzkumu, lidé s vyšším vzděláním jsou většinou zaměstnaní. Také je zřejmé, že životní situace, kdy byly sociální dávky v podstatě výhodným a snadným „artiklem“ a kdy platilo, že čím více dětí a osob v domácnosti, tím finančně zajímavější, ale také demotivující pro samotné aktéry, již není do takové míry aktuální a ztrácí na popularitě.

Podle mého názoru bylo cíle práce dosaženo. Výsledky práce, resp. zejména výsledky průzkumu, však nelze vzhledem k omezenému rozsahu respondentů generalizovat. V průzkumu bude dále pokračováno u dalšího vzorku respondentů terénních sociálních služeb, a to prostřednictvím terénních pracovníků, především romských. Využitelnost

údajů v sociální anamnéze pro praxi bude také ověřována prostřednictvím těchto pracovníků, popř. bude časem dle potřeb modifikována.

Je pro mne velmi zajímavým poznáním, že výsledky průzkumu nekorelují s výsledky jiných šetření, a to poměrně rozsáhlých. Domnívám se, že právě problémem obdobných šetření je, jakým způsobem jsou data snímána (použitá metodika výzkumu) a zejména kdo data snímá. Moje zkušenost ukazuje, že i přesto, že řízený rozhovor a jeho příprava byla velmi náročná, bylo nutné po průzkumu metodiku upravit (viz kapitola Metodika průzkumu). V případě, že údaje snímá neromský pracovník, který se nepohybuje každodenně uvnitř prostředí romské komunity, není dle mého názoru reálné provést obdobné šetření kvalitně. Hlavní důvod spatřuji v tom, že neromský pracovník nemá důvěru těchto respondentů a spolupráce na výzkumu není z tohoto důvodu dobrá. Obdobné průzkumy zřejmě neprovádějí právě romští terénní pracovníci, proto mohou být výsledky šetření sporné. Přínos tohoto průzkumu spatřuji mj. právě v tom, že probíhal prostřednictvím romských terénních pracovníků, kteří mají praktické zkušenosti s romskou komunitou a mají obvykle jejich velkou důvěru

14 Praktický přínos práce

Celkově spatřuji největší význam práce především v tom, že u vybraných respondentů bude možné zpracovat na základě sejmutých dat **pracovní anamnézu** jako významnou součást **sociální anamnézy** klientů terénních sociálních služeb Libereckého kraje. Základní údaje získané prostřednictvím řízeného rozhovoru budou strukturovány a zaznamenávány u jednotlivých klientů do jejich pracovní anamnézy (viz Příloha č. 3).

Dotazy na postoje ke vzdělání ve vztahu k uplatnění na trhu práce budou sloužit pro informace LRS o současném stavu názoru klientů.

Jako jistá potíž se ukazuje to, že neexistuje dosud jednotná metodika, která by určovala, jaké údaje by terénní pracovník měl vlastně zjišťovat (platí pouze, že by měl zjišťovat pouze takové údaje, které ke své práci potřebuje). Na druhou stranu určitá jednotná metodika by byla také omezující nebo zavádějící, neboť problematika různých sociálně vyloučených lokalit je i přes mnohé společné znaky velmi různorodá.

Údaje v pracovní anamnéze budou sloužit jako podklad (východisko) pro zefektivnění práce pracovníků terénních sociálních služeb, kteří s touto cílovou skupinou pracují, a to v následujících **oblastech**:

- k efektivnější motivaci pro úspěšné vzdělávání dětí klientů sociálních pracovníků,
- k motivaci klientů terénních sociálních služeb k dalšímu vzdělávání (rekvalifikaci apod.),
- k motivaci klientů k aktivnímu vyhledávání zaměstnání.

Nyní pojednáme o jednotlivých oblastech podrobněji.

➤ **Efektivnější motivace pro úspěšné vzdělávání dětí klientů sociálních pracovníků.**

Vzhledem k tomu, že LRS poskytuje komplexní sociální služby (viz Příloha č. 4) a v rámci nich působí i na děti a dospívající (volnočasové aktivity), může tak motivovat rodiče dětí k jejich úspěšnému vzdělávání a poukazovat na přínos vzdělání k lepšímu pracovnímu uplatnění a předcházení sociálního vyloučení a chudoby. Je také nutné zajistit rodičům kvalitní informovanost a školském systému (základní školy, speciální školy- klady, zápory...) a objasňovat jim, že mají nárok na to, aby rozhodovali o svém dítěti, zda se bude vzdělávat na základní nebo speciální škole, ovšem za předpokladu, že pomohou dětem např. se školní přípravou třeba tím, že jim k tomu vytvoří potřebné domácí prostředí a podmínky (např. klid na školní úkoly). Také je třeba, aby dohlédli na přípravu svých dětí do školy (úkoly, pomůcky) a dbali na řádnou docházku dětí do školy. Rodiče musí pochopit, že vzdělání na speciální škole může být pro dítě sice snadnější, ale je jistou překážkou v tom, aby v budoucnu získalo např. středoškolské vzdělání s maturitou. Rodiče by měli pochopit, že jejich děti mají obvykle dobrý potenciál být ve škole úspěšní, ale nevyužívají ho dostatečně, a to často právě vzhledem k tomu, že nemají pro rozvoj tohoto potenciálu dobré podmínky v rodině. Na příkladech z okolí je třeba rodičům ukazovat, že vzdělání má pro budoucí pracovní uplatnění velký význam a naopak.

➤ **Motivace dospělých klientů terénních sociálních služeb k dalšímu vzdělávání.**

Úřady práce nabízejí obvykle širokou škálu možností dalšího vzdělávání formou kvalifikačních nebo rekvalifikačních kurzů. Absolvováním dalšího vzdělávání může získat klient větší šanci na získání práce. Terénní pracovníci jsou v kontaktu s úřady

práce a mohou jim takové vzdělání pomoci zprostředkovat, ovšem za předpokladu aktivní spolupráce s klientem. Vhodné by bylo, aby klient nejprve získal příslib práce a teprve potom mu byla umožněna rekvalifikace. V dosavadní praxi jsou rekvalifikační kurzy spíše aktivitami zvyšujícími zisk vzdělávacích institucí s tím, že se tyto kurzy mívají svým účelem. Klient po absolvování takového ggregre kvalifikačního kurzu zůstává často opět v evidenci úřadu práce. Může se cítit být oklamán a další nabídky k rozšiřování vzdělání odmítají jako něco naprosto zbytečného ve vztahu k jejich zvýšené možnosti pracovního uplatnění.

➤ **Motivace klientů k aktivnímu vyhledávání zaměstnání.**

U těch klientů, kteří jsou nezaměstnaní nebo ztratili práci, je nutné je vést k aktivnímu vyhledávání práce. Klienty je třeba stimulovat a informovat o tom, jaké způsoby aktivního hledání legální práce existují. Kromě jiného je možné naučit je spolupracovat s pracovní agenturou při LRS, která je zajímavou a nadějnou možností pomalu se rozvíjejícího tzv. sociální zaměstnání. Agentura se zaměřuje na zaměstnávání zejména nekvalifikovaných pracovníků - klientů terénní sociální práce. Pracovní agentura Libereckého romského sdružení v roce 2008 zaměstnávala kolem 80 klientů terénních sociálních pracovníků. Výplatu obdrží klienti každý týden, což je pro ně velmi motivující. Bližší informace o pracovní agentuře lze nalézt v Příloze č. 4.

15 Seznam použité literatury

Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti. Praha: MPSV, 2006. 117 s.

Analýza postojů a vzdělávacích potřeb romských dětí a mládeže: Závěrečná zpráva výzkumného projektu. 1. vyd. Praha: GAC, 2007. 48 s.

BURYÁNEK, J. a kol. *Interkulturní vzdělávání, příručka nejen pro středoškolské pedagogy.* 1. vyd. Praha: Člověk v tísni, společnost při o.p.s., 2002. 517 s. ISBN 80-7106-614-1.

ČLOVĚK V TÍSNI, SPOLEČNOST PŘI ČT. *Projekt varianty.* 1. vyd. Praha: 2002, 205 s.

FERJENČÍK, J. *Úvod do metodologie psychologického výzkumu: jak zkoumat lidskou duši.* Vyd. 1. Praha: Portál, 2000. 255 s. ISBN 80-7178-367-6.

FRASER, A. *Cikáni.* 1. vyd. Praha: NLN, 1998. 374 s. ISBN 80 – 7106 – 212 – X.

- HIRT, T., JAKOUBEK, M. *Romové v osidlech sociálního vyloučení*. 1. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2006, 414 s. ISBN 80 – 86898 – 76- 8.
- JAMNICKÁ – ŠMERGLOVÁ, J. *Dějiny našich Cikánů*, 1. vyd. Praha: Orbis, 1955. 111 s.
- JANDOUREK, J. *Sociologický slovník*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001, 288 s. ISBN 80 – 7178-535 – 0.
- KOTLÁR, M. *Vybrané sociálně patologické jevy u romské menšiny v kontextu terénní sociální práce*. Brno: Masarykova univerzita, 2008. Bakalářská práce.
- KREBS, V. A KOL. *Sociální politika*. 1. vyd. Praha: Codex Bohemia, 1997. 328 s. ISBN 80 – 85963 – 33 – 7.
- MATOUŠEK, O. *Metody a řízení sociální práce*. 1. vyd. Praha: Portál, 2003. 380 s. ISBN 80-7178-548-2.
- MATOUŠEK, O. *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. 1. vyd. Praha : Portál, 2005. 351 s. ISBN 80-7367-002-X.
- NAVRÁTIL, P. a kol. *Romové v české společnosti*. 1. vyd. Praha: Portál, 2003. 224 s. ISBN 80 – 7178 – 741 – 8.
- NOVÁKOVÁ, M. *Cikáni v Užhorodě*. Disertační práce. 1938.
- ŘÍČAN, P. *S Romy žít budeme – jde o to jak*. 1. vyd. Praha: Portál, 1998. 144 s. ISBN 80-7178-250-5.
- PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. 1.vyd. Praha: Portál, 1995. 289 s. ISBN 80 – 7178 – 029 – 4.
- SMOLÍK, A. *Integrační a asimilační trend při pedagogické práci s dětmi ze sociálně specifického prostředí*. Disertační práce. Praha: FF UK, Katedra pedagogiky, 2008. 173 stran.
- ŠIŠKOVÁ, T. *Menšiny a migranti v České republice*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. 200 s. ISBN 80-7178-648-9.
- VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 1. vyd. Praha: Portál, 1999. 448 s. ISBN 80-7178-214-9.

Elektronické zdroje:

URL: <<http://www.lrs.cz/>>. *Liberecké romské sdružení, o.s.* [online]. Verze 2.0. Poslední aktualizace 15. 02. 2008. [cit. 2009 – 03 - 10].

URL: <<http://everest.natur.cuni.cz/akce/segregace/publikace/Moravec.pdf>> Verze 2.1. Poslední aktualizace 12. 8. 2007. [cit. 2007 – 12 - 07].

URL: <<http://www.rvp.cz/sekce/674>> Verze 3.0. Poslední aktualizace 16.5.2007. [cit. 2007 – 16 - 07].

URL: <<http://vsjak.cunas.cz/vsjak.cunas.cz/doc/soc/03.doc>> Verze 1.0. Poslední aktualizace 6.3. 2008. [cit. 2007 – 15 - 07].

Nový zákon o zaměstnanosti.

URL:<<http://www.sagit.cz/pages/prehrub.asp?cd=30&typ=c>> Verze 2.1. Poslední aktualizace 10.6.2007. [cit. 2007 – 15 - 12].

Školský zákon. URL: <<http://www.msmt.cz/dokumenty/novy-skolsky-zakon>> Verze 2.0. Poslední aktualizace 8.9. 2008. [cit. 2008 – 14 - 11].

Vyhláška č. 73/2005 Sb. <http://www.msmt.cz/uploads/soubory/sb020_05.pdf> Verze 1.0. Poslední aktualizace 17.2. 2005. [cit. 2008 – 20 - 09].

16 Seznam příloh

Příloha č. 1: Formulář pro řízený rozhovor v rámci předvýzkumu

Příloha č. 2: Formulář pro řízený rozhovor – průzkum

Příloha č. 3: Pracovní anamnéza

Příloha č. 4: Komplexnost služeb Libereckého romského sdružení, o.s.

17 Přílohy

Příloha č. 1: Formulář pro řízený rozhovor v rámci předvýzkumu

Záznamový formulář pro řízený rozhovor (předvýzkum)

Jméno a příjmení:

Datum narození:

Rodinný stav: ženatý/á – svobodný/á – vdovec/vdova

Počet dětí:

1. Vaše nejvyšší dosažené ukončené vzdělání:

a) **bez vzdělání** (nechodil/a do žádné školy)

b) **základní škola:** uveďte ve kterém ročníku byla zakončena:

c) **speciální škola:** zvláštní škola - pomocná škola, uveďte ve kterém ročníku byla zakončena:

d) **učňák:** dvouletý – tříletý: **obor:**

e) **střední škola s maturitou: jaká:**.....

2. Další vzdělání:

a) řidičský průkaz skupiny:

b) jiné kurzy (kvalifikační, rekvalifikační apod.):

3. Vzdělání vašich dětí:

a) Mateřská škola: počet dětí, věk:

b) Základní škola: počet dětí, věk:

c) Zvláštní škola či pomocná škola: počet dětí, věk:

d) Pomocná škola: počet dětí, věk:

e) Učňák: počet dětí, věk:

f) Střední škola s maturitou: počet dětí:

g) Počet dětí, které ukončily školu:, nemají práci X mají práci, jakou:

4. Vaše současné zaměstnání: uveďte jaké (např. dělník)....., kde:, jak dlouho:

5. Jsem nyní nezaměstnaný: uveďte poslední zaměstnání: jaké (např. dělník)....., **kde:**, **délka:**.....

Důvod ukončení posledního zaměstnání:

V případě, že jste nezaměstnaný, hledáte si aktivně práci?

a) ano, ale raději normální práci, ne „na černo“

b) ano, ale pouze normální práci, nechci pracovat „na černo“

c) ano, ale pouze „na černo“

d) nehledám práci ani na „černo“ ani normální práci,

proč:.....

6. Jste nyní evidován na úřadu práce: uveďte jak dlouho:.....

Pobíráte podporu v nezaměstnanosti? ano – ne

7. Pracujete „na černo“ (i přesto, že máte normální práci)?

- a) pravidelně i několik dní v týdnu
- b) často, minimálně jednou do týdne
- c) občas, minimálně jednou do měsíce
- d) výjimečně, maximálně jednou za půl roku až rok
- d) nikdy

**8. Pobíráte v současné době invalidní důchod, jak dlouho:,
důvod:**
 - částečný
 - celkový

9. Vyplatí se podle vašeho názoru v současné době normálně pracovat (být zaměstnán či podnikat) nebo žít ze sociálních dávek?

- a) ano, vyplatí se být řádně zaměstnán, proč:.....
- b) ne, vyplatí se žít ze sociálních dávek, proč:
- c) jiné:.....

10. Je podle Vás důležité vyšší vzdělání (vyučení nebo maturita) pro úspěch při získání normální práce?

- a) ano, vyšší vzdělání znamená lépe si sehnat normální práci
- b) ne, vyšší vzdělání nemá vliv na sehnání normální práce

Je pro Vás důležité, aby vaše děti měly vyšší vzdělání (vyučení nebo maturitu), a proto našly v budoucnu normální a dobrou práci?

- a) ano, vyšší vzdělání znamená lépe si najít normální a dobrou práci
- b) ne, vyšší vzdělání nemá vliv na nalezení normální a dobré práce

11. Jaká škola (vzdělání) je podle vašeho názoru potřebná, aby mohl mít člověk dobrou práci?

- a) alespoň speciální škola (zvláštní nebo pomocná)
- b) základní škola
- c) být vyučen
- d) mít maturitu
- e) vysokou školu

12. Co u vás nejvíce ovlivňuje to, že máte problémy při hledání práce? Vyberte pouze jednu odpověď!!!!

- a) nemám problémy při hledání práce
- b) že nemám dostatečné vzdělání
- c) to, že jsem Rom
- d) to, že jsem již dlouho bez práce
- e) to, že pracovat nechci
- f) to, že si myslím, že chodit do práce se nevyplatí
- g) jiné:.....

13. Znáte ve svém okolí člověka, který má díky škole (vyššímu vzdělání – např. vyučení nebo maturita) dobrou práci?

- a) ano, koho:.....
- b) ne

Příloha č. 2: Formulář pro řízený rozhovor pro průzkum

Záznamový formulář pro řízený rozhovor (průzkum)

Jméno a příjmení:

Datum narození:

Rodinný stav: ženatý/ vdaná – svobodný/á – vdovec/vdova

Počet dětí:

1. Vaše nejvyšší dosažené ukončené vzdělání:

a) **bez vzdělání** (nechodil/a do žádné školy)

b) **základní škola:** uveďte ve kterém ročníku byla zakončena:

c) **speciální škola:** zvláštní škola - pomocná škola, uveďte ve kterém ročníku byla zakončena:

d) **učňák:** dvouletý – tříletý: **obor:**

e) **střední škola s maturitou: jaká:**.....

2. Další vzdělání:

a) řidičský průkaz skupiny:

b) jiné kurzy (kvalifikační, rekvalifikační apod.):

c) bez dalšího vzdělání

3. Vzdělání vašich dětí:

a) Základní škola: počet dětí, věk:

b) Zvláštní škola či pomocná škola: počet dětí, věk:

c) Pomocná škola: počet dětí, věk:

d) Učňák: počet dětí, věk:

e) Střední škola s maturitou: počet dětí, věk:

4. Navštěvuje některé z vašich dětí mateřskou školu?

a) ano

b) ne

5. Vaše současné zaměstnání: uveďte jaké (např. dělník).....,
kde:, **jak dlouho:**

6. Jsem nyní nezaměstnaný: uveďte poslední zaměstnání: jaké (např. dělník)....., **kde:**, **délka:**.....

Důvod ukončení posledního zaměstnání:

7. V případě, že jste nezaměstnaný, hledáte si aktivně práci?

a) ano, ale raději normální práci, ne „na černo“

b) ano, ale pouze normální práci, nechci pracovat „na černo“

c) ano, ale pouze „na černo“

d) nehledám práci ani na „černo“ ani normální práci,

proč:.....

8. Jste nyní evidován na úřadu práce:

a) ano - uveďte jak dlouho

b)ne, nejsem evidován(a) na ÚP.

9. Pobíráte podporu v nezaměstnanosti?

- a) ano
- b) ne

10. Pracujete „na černo“ (i přesto, že máte normální práci)?

- a) pravidelně i několik dní v týdnu
- b) často, minimálně jednou do týdne
- c) občas, minimálně jednou do měsíce
- d) výjimečně, maximálně jednou za půl roku až rok
- d) nikdy

**11. Pobíráte v současné době invalidní důchod, jak dlouho:,
důvod:**

- částečný
- plný

**12. Vyplatí se podle vašeho názoru v současné době normálně pracovat (být
zaměstnán či podnikat) nebo žít ze sociálních dávek?**

- a) ano, vyplatí se být řádně zaměstnán, proč:.....
- b) ne, vyplatí se žít ze sociálních dávek, proč:
- c) jiné:.....

**13. Je podle Vás důležité vyšší vzdělání (vyučení nebo maturita) pro úspěch při
získání normální práce?**

- a) ano, vyšší vzdělání znamená lépe si sehnat normální práci
- b) ne, vyšší vzdělání nemá vliv na sehnání normální práce

**14. Je pro Vás důležité, aby vaše děti měly vyšší vzdělání a proto našly v budoucnu
normální a dobrou práci?**

- a) ano, vyšší vzdělání znamená lépe si najít normální a dobrou práci
- b) ne, vyšší vzdělání nemá vliv na nalezení normální a dobré práce

**15. Jaká škola (vzdělání) je podle vašeho názoru potřebná, aby mohl mít člověk
dobrou práci?**

- a) alespoň speciální škola (zvláštní nebo pomocná)
- b) základní škola
- c) být vyučen
- d) mít maturitu
- e) vysokou školu

**16. Co u vás nejvíce ovlivňuje to, že máte problémy při hledání práce? Vyberte
pouze jednu odpověď!!!!**

- a) nemám problémy při hledání práce
- b) že nemám dostatečné vzdělání
- c) to, že jsem Rom / Romka
- d) to, že jsem již dlouho bez práce
- e) to, že pracovat nechci
- f) to, že si myslím, že chodit do práce se nevyplatí

g) jiné:.....

17. Znáte ve svém okolí člověka, který má díky škole (vyššímu vzdělání – např. vyučení nebo maturita) dobrou práci?

a) ano, koho:.....

b) ne

Příloha č. 3: Pracovní anamnéza

Pracovní anamnéza

Jméno a příjmení:

Datum narození:

Rodinný stav: ženatý/ vdaná – svobodný/á – vdovec/vdova

Nejvyšší dosažené ukončené vzdělání:

a) základní

b) vyučen

c) středoškolské s maturitou

d) vysokoškolské

Další absolvované vzdělání:

Současné zaměstnání - jaké:

Kde:

Jak dlouho:

OSVČ –druh činnosti:

Od kdy:

Nezaměstnaný – od:

Poslední zaměstnání – jaké:

Kde:

Délka:

Důvod ukončení posledního zaměstnání:

Evidence na úřadu práce:

Jak dlouho:

Podpora v nezaměstnanosti:

Jak dlouho:

Invalidní důchod: částečný - plný

Jak dlouho:

Důvod:

Věk dětí:

Počet dětí v předškolním zařízení:

Počet dětí v základní škole (ročník):

Počet dětí v základní škole praktické (ročník):

Počet dětí v základní škole pomocné (ročník):

SOU – jaké:

SŠ:

Jiné:

Příloha č. 4: Komplexnost služeb Libereckého romského sdružení, o.s.

Terénní sociální práce

Od roku 2003 poskytuje LRS terénní sociální služby v sociálně vyloučených lokalitách v Liberci. Od roku 2007 v celém Libereckém kraji. Ročně pracuje v průměru se 700 převážně romskými klienty.

Terénní sociální práce se zaměřuje na poskytování následujících služeb, které se týkají pomoci:

- se získáváním dokumentů
- s předškolní a školní docházkou dětí do školy
- s vyřizováním náležitostí sociálního zabezpečení
- při řešení sociálně patologických problémů (různých druhů závislostí, lichvy apod.)
- při řešení problémů s nezaměstnaností
- při prosazování oprávněných práv
- při řešení bytové situace
- při řešení zdravotních problémů
- při řešení konfliktů
- dle individuálních potřeb klientů

Služby zajišťují převážně romští terénní sociální pracovníci a zahrnují:

- poradenskou činnost
- intervenční techniky
- osobní rozhovory
- doprovod a asistenci při jednání na úradech
- sepsání písemného dokumentu
- aj. činnosti a metody

Důraz je kladen na vlastní aktivitu, iniciativu, rozhodování a zodpovědnost klientů, na posilování jejich sociálních kompetencí a informovanosti o jejich právech i povinnostech.

Pracovní agentura LRS

Jako nadstavbu terénní sociální práce zřídilo LRS 6.8.2007 pracovní agenturu, která poskytla do konce roku 2007 práci 87 romských osobám.

Myšlenka vzniku pracovní agentury vzešla u z iniciativy terénních sociálních pracovníků, kteří hledali způsoby zaměstnávání klientů. Pracovní agentura umožňuje nabízet firmám zaměstnance nárazově podle množství práce v jednotlivých firmách. Firmám se tak šetří personální náklady. Pracovní agentura dokáže zajistit dopravu osob do zaměstnání. Dohlíží na docházku, pracovní výkon a pracovní morálku zaměstnanců. Umí také nahradit pracovníka v případě nízkého pracovního nasazení či pracovní morálky a hlavně motivuje pracovníky týdenními zálohovými platbami, a to až do výše skutečného týdenního výdělku. Zaměstnanost řeší socioekonomickou situaci rodiny a je jednou z mála reálných možností, jak se vyprostit ze sociálního vyloučení aktivním způsobem.

Volnočasové aktivity jako prevence sociálně patologických jevů.

Jsou zajišťovány již od roku 2 000 v Liberci. Od konce roku 2007 v Nízkoprahovém komunitním centru v Novém Městě pod Smrkem. Centrum nabízí zázemí pro setkávání romských a neromských občanů. Cílem je vytvořit podmínky pro provoz a fungování aktivit podporující multikulturní prostředí v ČR a volnočasové aktivity. Cílovou skupinou je nejen romská menšina, ale také neromská většina.

Nízkoprahové komunitní centrum poskytuje následující prostory pro různorodé volnočasové aktivity:

- Taneční sál
- Hernu
- Počítačový klub
- Mateřské centrum
- Vzdělávací místnost pro konání vzdělávacích akcí
- Posilovnu
- Hudební místnost
- Nealkoholický bar
- Venkovní prostory
- Aktivity mimo budovu

Aktivity navštěvuje v průměru 60 dětí týdně.

Letní pobytové tábory pro romské děti.

Jsou pořádány každoročně, v průměru je jich zúčastňuje kolem 50 romských dětí klientů terénních sociálních pracovníků. Cílem je získávání sociálních a hygienických návyků, dovedností, kompetencí a podpora romství jako jednoho z pozitivních aspektů romské identity.

LRS – akreditovaná vzdělávací instituce s akreditovanými vzdělávacími kurzy pro pedagogy.

Od **podzimu roku 2007** má LRS statut Ministerstva školství a tělovýchovy ČR akreditované vzdělávací instituce a má v současné době zároveň akreditované pod tímto ministerstvem tři vzdělávací kurzy.

Od **podzimu roku 2008** má LRS statut Ministerstva práce a sociálních věcí ČR akreditované vzdělávací instituce a má v současné době zároveň akreditované pod tímto ministerstvem vzdělávací kurz pro pracovníky v sociálních službách.

LRS – je organizací, která disponuje osvědčením Ministerstva práce a sociálních věcí ČR: Průvodce zaváděním standardů kvality.

S realizací terénní sociální práce je spojeno také dodržování zákonných norem, jejichž řádné naplnění vyžaduje vysokou míru znalostí a vzdělání. Tím nejnáročnějším byly a jsou tzv. standardy kvality sociálních služeb, které upravují minimální úroveň poskytovaných sociálních služeb. Naplňování této úrovně podléhá inspekci sociálních služeb, která je ze zákona prováděna nejdéle po třech letech provozování sociálních služeb. LRS se podařilo získat v roce 2007 osvědčení Průvodce zaváděním standardů kvality. LRS se tak stalo vyškolenou a kvalifikovanou organizací v České republice, která nabízí jiným organizacím pomoc při zavádění standardů kvality, a to nejen pro terénní sociální službu.

Publikační činnost LRS

LRS vyvíjí také vlastní recenzovanou publikační činnost. Kromě příspěvků na odborných konferencích a seminářích vydalo v roce 2007 tři publikace.

Vědecko - výzkumná činnost LRS

LRS realizuje také vlastní vědecko - výzkumnou činnost.

Mezinárodní konference: Multikulturalita a menšiny v evropském kontextu.

Jde o ústřední akci LRS v roce 2008. Konference se konala v rámci Evropského roku mezikulturního dialogu ve dnech 27. – 28. 11. 2008 v Liberci. Cílem konference byla prezentace vědeckých, výzkumných studií a příkladů dobré praxe k problematice menšin a multikulturality a shrnutí aktivit v oblasti menšinové politiky ČR a jiných zemí. Výstupem konference je sborník příspěvků. Bližší informace na: www.multikultura.cz

Realizace projektů.

Od roku 2000 do roku 2002 zajišťovalo Liberecké romské sdružení volnočasové projekty a sociální poradnu, která byla finančně zabezpečována městem Liberec v rámci primární prevence. Jednalo se o následující projekty:

- Romská hudební škola
- Taneční kroužek Amare čhave
- Fotbalový kroužek RKC Liberec
- Sociální poradna

Od roku 2003 již LRS úspěšně realizovalo přes 30 projektů.

(Použitý zdroj: www.lrs.cz)